

KULTÚRA ÉS TUDOMÁNY

MÚLT ÉS JÖVŐ

(GONDOLATOK A VILÁGHÁBORÚRÓL, BÉKÉRŐL,
S A NÉPEK ÉS A KULTÚRA SORSÁRÓL)

IRTA: DS GUSTAVE LE BON

FORDÍTotta: DR. WILDNER ÖDÖN

BUDAPEST, 1920

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAOYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA

KIADÁSA

MÚLT ÉS JÖVŐ

(GONDOLATOK A VILÁGHÁBORÚRÓL, BÉKÉRŐL,
S A NÉPEK ÉS A KULTÚRA SORSÁRÓL)

ÍRTA

Dr GUSTAVE LE BON

FORDÍTotta és BEVEZETTE

Dr WILDNER ÖDÖN

BUDAPEST, 1920

FRANKLIN-TÁR SULAT

MAGYAR ÍROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA *

KIADÁSA

FRANKiN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

BEVEZETŐ.

Dr. Gustave Le Bon, a nálunk is népszerű francia szociológus és természetbúvár, akinek egy kitűnő munkáját («A tömegek lélektana») már hozta ez a vállalat, jelen aforizmáit Parisban 1917 év végén tette közzé «Hier et demain» címmel. Tehát a háború folyamán, s ez bizonyos bélyeget is nyom a műre.

Háborús szemlélődései előterében áll hazája, de még inkább — s olyankor is, midőn be nem vallja — űsi ellensége, Németország, amely akkor, amikor a szerző rövid gondolatait — gyakran valóságos éleslövedékeké — kihegyezte, még egész fenyegető hatalmában félelmetes Gorgo-föként meredt rá minden franciára. Ez a «csaták közben» való' filozofálás persze a mi szociológusunk pártatlanságát is befolyásolja, aki mint hazafi osztozik -a szövetséges hatalmak tömegverdiktjében, hogy a háború oka hol keresendő. Ez a fölfogása sokszor olyan igazságtalan és heves kiszólásokra ragadja, amelyeket — úgy hisszük — ma már maga sem is-mételne meg, s amelyek túlnyomó részét, mint-hogy tárgyilagos értékük úgy sincs, veszteség nélkül mellőztük a fordításban.

Ha azonban ezzel az aktuális politikai színezettel leszámolunk, a munkát gazdag ob-

jektív igazságértékelés s formája révén haszonnal és élvezettel forgathatjuk.

Le Bon tömeglélektanának vezérlő eszméjét már ismerjük. Ez egyezik a Taine-ével, amelyet a «Jelenkorú Franciaország kialakuló sá»-ban mestерileg kidolgozott: a tömegek életét elsősorban nem gondolatok, észszerű elemek, hanem érzelmek és szenvédélyek vezetik és terelik határozott mederbe. A racionális megfontolás, sőt még az érdekmérlegelés is éppen a határozó percekben mond csödöt a történelemben. Világháborúk és forradalmak mutatják, mily esendők a bár-mily szépen megtervezett, de önkényes gondolat-épületek, s mily illetékteleneknek bizonyulnak a merő doktrinairek, akik a politikai küzdőtéren, a csaták mezején s egész társadalmak megszervezésének felelősségterhes munkájában sokszor teljes jóhiszeműség mellett is oly sok és súlyos bajt okoznak.

A tömeg vezetőinek ennél fogva nemcsak az észszerűséggel és anyagi érdekkel, hanem a nép érzelmi, kedélyi, öntudatlan és misztikus szükségleteivel is kell számolniok.

Természetes, hogy Le Bon, annyi anatómiai, fizikai és kémiai vizsgálódás szerzője az agyvelőről, a dohányfüstről fénysugarakról stb. természettudós mivoltát itt sem tagadhatja meg, amidőn kellőkép méltányolja az érzelmek és szenvédélyek fizikai alapjait, biológiai gyökereit. Ezek egybefoglalják az élet föntartásához elkerülhetetlenül megkívánt összes szükségleteket, amelyek minden eleven cselekvőség két főcsatornáján: az élvezet és fájdalom csatornáján áradnak tova. És éppen, mert az érzelmek

és szenvédélyek biológiai talajban gyökereznek, bizonysul az értelem velük szemben sokszor tehetetlennek. A belátás, haladás, fölvilágosulás, civilizáció Szézam-varázsigéjére sokszor bizony nem hallgatnak, s a «feljebbfejlődés» értelmében vett evolúció felé csak csigalassúsággal haladnak. Egyénekre, mint nemzetekre egyaránt áll ez: nem egyszer az intelligencia, tudás bámulatos magaslatán állanak, s ugyanakkor olyan érzelmi világot árulnak el, amely még a «barbár»-nevezetet sem érdemli meg, hanem csak az «egészen vad»-nevezetet; mintha az emberi lélek még mindig a trogloditáé volna, aki tízezredéve szunnyad barlangjában élet, munka, magasabbratrörés nélkül. Sőt katasztrófális időkben a vadság, gyűlölet, kapzsiság, zsarnokság, ősi «survival»-ei vérszemomjas falka módjára szabadulnak el a konvenció és jogrend pórázáról; a kultúra, mint csillgó, hívságos fátyol rongyolódik le; előttünk áll mez nélkül az ember-állat.

Le Bon fölfogása azonban nem egyoldalú pesszimizmus; méltányolja a nemes érzelmeket is, mint az emberszeretet, a hazai szeretetét, a hősi önfeláldozást, a halálmegvetést, amelyek meghazudtolják a panegoizmust és materializmust s mint teremtő erők működnek a háborúban s forradalmakban is.

Ezek az érzelmek az emberi társadalomban, a kollektív lélekben vallásos, politikai vagy szociális hitté sűrűsödnek, amelyeknek megvan a külön, a racionális logikától eltérő logikájuk. Terjedésük is eltér az észszerű igazságok terjedésétől. Nem beláttatás, megértetés, észokok útján terjednek, hanem utánpótlás, érzelmi vissz-

hang, «kollektív dresszúra» s valóságos ragály útján.

Hogy ez a sűrűsödés, terjedés milyen erővel történik, s hogy nemesebb vagy nemtelenebb szférákban mozog-e: ez adja meg a népek emelkedésének vagy hanyatlásának irányvonalát. A régi Hóma, a mai Anglia és Németország itt Le Bon példái, amelyeket hallgatagon hazája figyelmébe ajánl.

Az érzelmek, az öntudatlan misztikumok, sőt a merő illúziók is sorsdöntő órákban legmagasabb konkrét valósággá válnak. így pl. szerinte a hazaszeretet hosszú béke idején kissé ködös és elmosódott, szinte absztrakt érzelem, de mi-helyt a haza veszélybe kerül, hatalmas erővel ébred föl, eleven élménnyé, a legmagasabb mozgató erővé fokozódik mindenjunkban.

Ilyen időkben lesz nyilvánvalóvá az a megdönthetetlen igazság, mily határozó szerepet játszik a faj, azaz bizonyos erők évszázados fölhalmozódása. Különösen Anglia példáján mutatja be ezt szépen Le Bon. Ugyanilyen megyőzők kapcsolatos szemlélődései a múlt, az ősök «subconsciens» továbbbéléséről, továbbhatásáról mi bennünk.

Persze, Le Bon, mint tudós megállapítja ez irrationális elemek óriás szerepét, anélkül, hogy egyoldalúan lándzsát törne mellettük. Hisz látja, hogy éppen ezeket az irrationális elemeket a tömeg félrevezetésére, rosszra is lehet fölhasználni, amint ezt annyiszor teszik ravarasz demagógok. Kemény szavai vannak ezek ellen, s nem hallgatja el, hogy modern társadalmakban is azért van annyi baj, mert a rátermettség és

tett illetékességét a nagy száj, a csalafinta rabulisztika bitorolja. Javulást vár a tudomány, a technika, az ipari kultúra terjedésétől. Az óriás gazdasági s politikai átalakulások a népeknél nemcsak életkörülményeit, hanem egész életnézetüket meg fogják változtatni. Ezzel kell, hogy megváltoztassák élite-jüket és vezérei-keit is.

A politikai és társadalmi kollektív reformok, s különösen a nevelés reformján kívül Le Bon hangsúlyozza az *önmagunk* reformjának sürgős szükségét, tehát megismétli a tolsztoji, jobban mondva őskereszteny gondolatot, melynél alapvetőbb igazság kollektív szempontból sincs.

Meglepőek s minket, szegény, levert, szétmarcangolt magyarokat egyenesen megragadóak és fölemelők a háborús hódítások, leigázások, szétdarabolások és nemzetfojtogatások balsikeréről szóló aforizmák, amelyeket mintha nem is Párisban s az Úr 1917. évében írtak volna. Nem lagymatag elméleti pacifizmus mondatja ezeket vele, hanem a nemzetek igazi konstitutív elemeinek átértése és áterzése, amelyben benne rezg a saját hazájának és kultúrájának féltése is. Féltette akkor, 1917-ben, de — a sorok közt kiolvashatjuk — félti bizony a jövőre is.

Vigasztalást meríthetünk perspektívából is, amelyeket a jövő felé föltár. A jövő meghozza majd a nemzetek «interdépendance»-át, a dialdra jutó demokráciák gazdasági hálózatát, amely lassan-lassan átalakítja majd a népek értelmi és érzelmi világát s megtéríti, ha nem is az «örök», békét — ez Le Bon szerint délibáb, — hanem legalább a hosszú békét.

En attendant, addig is, míg ez elérkezik, dolgozni kell és nem kétségelesni. Reménységszövétekünk legyen a tudomány: «a nagy vi-gasztaló azokban a sötét órákban, amidőn az élet minden kelleme eltűnt s a balál árnyéka napról-napra nő s a jövő is megfosztva látszik lenni a reménytől. Az órák vasláncai túlontúl ránknehezednének, ha a történelemelőtti idők vadságára emlékeztető realitások lidércnyomásától nem lehetne menekülni a tudomány távoli berkeibe, ahol a souverain törvények ki-alakulnak, amelyek a világokat titokzatos utak felé vezérlék.»

Wildner Ödön.

I. RÉSZ.

A TÖRTÉNELEM VEZÉRLŐ ERŐI.

1. Az anyagi és erkölcsi hatalmak.

A háborúk az egymás ellen küzdő láthatatlan erők látható megnyilvánulásai.

A psychologiai erők alkotják az anyagi jelenségek lelkét. -

Az anyagi erők félelmetesek. A psychologiai erők legyőzhetetlenek.

A háború csodás példája az embereket vezérző lélektani erők hatalmának. Megmutatja, mily könnyen válik semmivé a halálfelelem és a személyes érdek, mihelyest ezek az erők hatni kezdenek. Németország háborús készülődései közben minden előrelátott, kivéve a lélektani tényezők hatását. Ezek azonban elég hatalmasokká váltak arra, hogy az egész világot fölkeltsék a birodalom ellen.

A művelődés anyagi kifejlődése nem párhuzamos erkölcsi evolúciójával.

A psychologiai erők voltak mindenha a népek igazi souverainjei. Vallási, politikai vagy társadalmi erőkké alakulva, működésük lényege szereint majd a civilizációk magasítására, majd megsemmisítésükre vezetnek.

A történelmet vezérlő erők: a biológiai, az érzelmi, a misztikus, a kollektív és az értelmi erők. Mindegyiküknek megvan a maga külön logikája, amelyeknek nincs közös mértékük.

2. A biológiai és érzelmi erők.

A biológiai erők kiterjednek az élet fenntartásához nélkülözhetetlen összes szükségletekre. Határozott mederbe tereli őket minden élő lény cselekvőségének két nagy tényezője: az élvezet és a fájdalom.

Az affectiv erők, vagyis az érzelmek és a szenvédélyek többnyire a biológiai erők szolgálatába szegődnek: ezért tehetetlen velük szemben a józan ész.

A művelődés haladása jelentékeny mértékben kifejlesztette az értelmet, azonban szinte hatástalan maradt az érzelmekre, amelyekből a jellem összetevődik. A nagyravágyás, mohó vágy, a vadság és a gyűlölet minden kort túlél.

Az értelemtől függő legtöbb tudományos vagy technikai kérdésben megegyezésre jut minden nemzet fia, minthogy a tapasztalat a vezérük. Ellenben vallási, politikai vagy társadalmi kérdésekben, amikor egyéni benyomások foglalják el a tapasztalat helyét, a megértés csak egyformán érző emberek közt lehetséges. Ilyenkor már nem a dolgok igazsága, hanem a dolgok által fölkeltett érzelmek azonossága teremti meg az összhangot.

Az értelmi különbözőségek megtűrik egymást; egy gyengébb ok könnyen meghajol egy erősebb ok előtt. Az érzelmi eltérések ellenben nem fémek össze, s csak az erőszaknak engednek.

Az érzelmek hamar ragadósakká válnak. Az értelem nem.

Az érzelmeknek és az értelemek nincs sem párhuzamos fejlődése, sem közös mértéke: ezért

igen könnyen megeshet, hogy nagyon magas civilizáció nagyon alacsonyrendű érzelmek alapzatán épül föl.

Magas értelmiségű embereknek néha olyan az érzelmi világuk, mint a vadaké.

Mihelyt az érzelem túlárad, a józan okoskodás képessége eltűnik.

Ha valamely nép nem tudja megfékezni bár bár ösztöneit, végezetre már dicsőíti azokat, hogy szégyenkezés nélkül követhesse. A germán bölcselők nagy ügyességgel próbálták meg, hogy biológiai és történelmi okokkal igazolják fajuk ősi hódító, öldöklő és zsákmányoló hajlamait.

Bizonyos érzelmeket csak azonos érzelmekkel lehet lebírni. Az aljasságot, erőszakot és rossz-hiszeműséget nem lehet becsületességgel és aggodalmaskodással legyőzni.

Minden idők nagy drámaírói megértették, hogy az érzelmeket nem lehet rangsorozatba foglalni. A legerősebb érzelem egy adott percen uralkodik az összes többin. Euripides mutatja, mint igázza le a féltékenység az anyai szeretetet, amidőn Medea föláldozza Jasontól való gyermekeit, hogy megbüntesse őt hűtlenségéért. Corneille ellenben azt láttatja velünk, mint enyészeti el Chiméne lelkében a bosszúvágyat a szerelem, amely atyja megölője iránt ébred föl benne.

Az az élettani törvény, amely szerint két, egyidőben fellépő fájdalom közül az erősebb megsemmisíti a gyengébbet, az érzelmek világában is beigazolódik. Ezt ismerték fel a német diplomaták, amidőn a mi politikai gyűlölökdéseinkre építették terveiket. Igaz, hogy ezek igen

erősek voltak, ámde azonnal eltűntek az elől a még sokkal erősebb gyűlölet elől, amelyet az idegen ellenséggel szemben tápláltunk.

A szenvedélyek ritkán élnek elszigetelen. Az irigységhez társul a gyűlölet; a szerelem szinte nem tud meglenni féltékenység nélkül. A fösvénység elválaszthatatlan a keménységtől.

A mai civilizációkban a fényüzés vagy legalább -külsőségeinek szükséglete gyakran parancsolóbban lép föl, mint a nélkülözhetetlen.

Egy olyan lény, akiben nem volna sem előítélet, sem illúzió, sem bűn, sem erény: annyira összeütköznek a társadalommal, hogy a magánosság volna az egyedüli menedéke.

A lét legtöbb bánata és öröme abból ered, hogy a dolgoknak értékükkel arányban nem álló fontosságot tulajdonítunk.

Bármennyire tökéletlen is még ismeretünk az érzelmi, misztikus és kollektív dolgok logikája felől, már is nyitját adja olyan történelmi jelenségeknek, amelyeket az észszerű logika sehol sem tudna megmagyarázni.

3. A misztikus erők.

A misztikus szellemnek az a jellemzője, hogy képzelt és titokzatos hatalommal ruház föl elméleteket, szertartásokat, amuletteket, személyeket és formulákat. Független valamely istenség tiszteletétől. Egész sereg politikai és társadalmi felekezet védője telítve van a misztikus szellemmel.

Amidőn millió ember bizonyos véleményt vall, viszont másik millió ember homlokegyenest el-

lenkező véleményt vall, biztosak lehetünk afe-lől, hogy meggyőződéseik misztikus vagy érzelmi alapon nyugszanak és semmiképen sem az ész-szerűségen.

A misztikus erőknek roppant nagy a teremtő hatalmuk. Fölépítettek nagy civilizációt és a semmiből kinőttettek olyan művészeti csodákat, amiket nemzedékről-nemzedékre fognak cso-dálni az emberek, valamíg jövendőbeli ágyúk meg nem semmisítik.

A modern világ azt hitte, hogy mentes a misztikus erők befolyásától. Pedig az emberiség sohasem volt nagyobb szolgájuk. Ezek az erők borították lángba Európát.

A misztikus szellem képzelt, de hatalmas erők megteremtője az általa sugalmazott bizalom révén. Ezek az erők sokszor olyasmit tétetnek az emberrel, ami szöges ellentében áll legdrágább érzelmeivel s legnyilvánvalóbb érdekeivel.

Az érzelmi vagy misztikus szellemi alkotásokat egészükben kell elfogadni vagy elvetni, de nem lehet azokat bebizonyítani.

A misztikus erőkkel szemben az ész tehetetlen.

A misztikus erők birodalmában az értelmek még jobban egyenlősülnek, mint az érzelmek birodalmában.

Valamely misztikus hit önmagában is elég erős, de még jobban öregbedik az ereje, ha anyagi érdekekhez szegődik. Példa: Németország.

A tények tanulságán nem okul az olyan ember, aki valamely hiedelem vagy formula rabja.

A misztikus eredetű meggyőződések lelki ra-gály vagy szuggesztíó útján terjednek, de soha-sem okoskodás útján.

A legbiztosabb észszerű igazságoknak is csak akkor támad tekintélyük a népek közt, ha már misztikus formát öltöttek.

Egy politikai párt vagy forradalom sem diadalmaskodik észokkokkal, hanem csak akkor, ha tanítványaiban nagyon élénk misztikus hitet tudott fölkelteni.

Az a nép, amely hisz a győzelemben, nem érez sem éhséget, sem egyéb nyomorúságot. Erkölcsei ellenállása pontosan aznap török össze, amikor elkezd kételkedni a sikérében.

Ha valamely civilizacióból kiküszöbölnénk minden misztikus erőt, amely segítette fölépíteni: ezzel elvesztené cselekvősége indítékainak legnagyobb részét.

A történelemben alig van arra példa, hogy a vallásos fajtájú hiteket megrendítette volna a csaták kedvezőtlen kimenetele. Az izlám a vereségek századai után is félelmetes még. A Németország hegemoniájába vetett álom — minthogy vallásos formát öltött — Európa számára egyre meghosszabbított viszályok forrása fog maradni.

Valamely eleven hiten nem lehet anyagi erőkkel diadalmaskodni, hanem csak úgy, ha még erősebb hitet szegezünk vele szembe.

A misztikus illúziókkal szemben az ágyúk is erőtlenek.

4. A kollektív erők.

Valamely nép nagy erejű lesz, ha van eszménye, mely minden polgárban ugyanazokat az érzelmeket, ugyanazokat a gondolatokat s következéskép ugyanazokat a tetteket tudja elő-

idézni. A germánok évszázados anarchiája egyszerre eltűnt, amikor a porosz iskola és kaszárnya beléjük gyökerezette az egyetemes uralom eszményét.

Ha egy nép sokáig alá volt vetve a kollektív erőfeszítés dresszurájának, végül egyéni lelkét elfödi a kollektív lélek, amely egészen elhalászodik rajta. Ilyenkor minden érzelme kollektívvé válik: büszkesége, dicsősége, hatalomszomja.

Az egyéninek helyettesítése a kollektívvvel semmikép sem emeli az értelmiséget, de nagy katonai és ipari erőt ad a népnek, amely ezt az állapotot megvalósítja.

A kollektív érzelmek ugyanannak a törvénynek engedelmeskednek, mint az egyéniek, azaz: valamennyin uralkodik az az egyetlen, amely igen erőssé vált. A német nép gője annyira kifejlődött, hogy hegemonia-vágyának föláldozatta vele azt a nyilvánvaló érdekét, hogy fönntartsa a békét, amely szükséges volt ipara haladására.

Bizonyos érzelmeket a tömegek lelkében fölkölteni aránylag könnyű, ámde nehéz megfékezni azokat. Egyre nőnek s oly erőre kapnak, hogy nem lehet már rajtok úrrá lenni.

A civilizáció mai fejlődésével — úgy látszik — minden társadalom kis csoportokra oszladozik, amelyeknek hasonló az érdekük, s amelyeket erős egyéniségek irányítanak.

Az alakulóban levő új társadalmakban az egyén mihamar felőrlődik. Csak úgy tud érvényesülni, ha hasonló érdekű csoportokhoz szegüdik.

Az érzelmek tekintetében a nép kollektív lelke fölénnyben van az egyéni lelekkel fölött. Ellenben értelmi tekintetben az egyéni lelekkel messze túlhaladják a kollektív lelket.

A független, nagy személyiségek egyre jobban eltünedeznek. A kollektív lény fokról-fokra helyébe lép az egyéni lénynek.

A primitív népeknél, amelyek még nem nagyon lépték túl a törzs- és nemzettségszerkezet állapotát, még nem alakult ki tisztán a személyi lélek; csak kollektív lelkük van. A militarizmus és az ipari fejlődés nemely nemzetet az űsidőknek ebbe a kollektív korszakába vet vissza.

Csatlakozni a kollektivitáshoz annyit jelent, mint növelni a társadalom erejét s elveszíteni a saját személyiséget.

A görögök többre becsülték az egyéni nagyságot a kollektív nagyságánál; a rómaiak megelégedtek a kollektív felsőbbséggel.

A még félbarbár rómaiak rabigába hajtották Görögországot — amelynek már egész sereg halhatatlan gondolkozója és művésze volt — s ezt a fegyelem és szívósság kollektív tulajdonságainak köszönhettek, melyeket a legyőzők kissé lenéztek.

A csaták is egyre jobban kollektivekké válnak. Akármely nagy vezér kombinációi sem volnának már manap elegendők, hogy néhány óra alatt eldöntsék a hadjárat sikéréit. A mai győzelem ezer és ezer energia összeadásának eredménye.

A nemzeteknek minden védekező állásban kell magukat tartaniok bizonyos nép tömegörületének kitörésével szemben, különösen, ha ez a

hódításvagyát azval a meggyőződéssel támogatja, hogy isteni küldetést teljesít. Használ fölfogás nevében pusztították el egykor az arabok és a törökök a világot. Az ilyen délibábokat csupán az ágyú tudja széteszlatni.

A legtöbb érzellem vagy érzelem-társulás, minő az optimizmus-pesszimizmus, a bátorság értelmi ragály révén terjed, de ez a terjedés még sokkal könnyebb, ha kollektív formát öltenek.

A tömeglélektől lehet olyan áldozatokat követelni, aminőket az egyéni lélektől lehetetlen.

Az együttes szenvédést könnyebben tudjuk elviselni, mint az egyénit;

A háború tartama alatt a tömegérzelmek voltak a legtevékenyebbek. Ha a béke beálltával is megmarad a túlsúlyuk, gyengíteni fogják az egyéni befolyásokat, amelyek gyakran nagyon is önzők.

Szívósság, szolidaritás, fegyelem olyan jellem-sajátságok, amik mindig nagy erőt adtak a népeknek. Nincs értelmi kiválóság, amely helyettesíthetné őket.

A jelenkor a kollektív középszerűség diadalát jelenti.

5. Az értelmi erők.

Valóban nagy a hatalma az észnek: ő a temtője mindennek a fölfedezésnek, amelyek az emberiség egész létét átalakították. Ámde sohasem volt elég hatalmas arra, hogy a népek viselkedését is megszabta volna.

Az ézszerű logika építi föl a tudományt, de csak gyönge szerepet játszik a történelem ki-alakulásában.

A világrendítő hitek nem az értelem segítségével, sőt igen gyakran vele ellentétben épülnek föl.

Ha Németországot csupán józan esze vezeti vala, meglátja, hogy harrok nélkül s kőszénben való gazdagságán és technikai nevelésén alapuló ipari hatalmának egyszerű kiterjesztése révén ránehezedik majd hegemoniája Európára. Minthogy azonban misztikus nagyravágyását uralta, attól nem látha meg ezt.

A politikában az észszerűség leginkább arra szolgál, hogy elfogadható formába burkolja az észszerűtlen mohó kívánságokat.

A tévedés egyik leggyakoribb forrása az a hiedelem, hogy a józan ésszel ki lehet magyarázni olyan tetteket, melyeket érzelmi vagy misztikus befolyások sugalmaztak.

Az értelem sokkal inkább szolgál valamely viselkedés igazolására, semmint annak irányítására.

A cselekedetek mögött, amelyekről a józan ész azt hiszi, hogy vezeti őket, ott találjuk az őket igazában meghatározó atavizmusok felelmetes hadsereget.

Az az ember, aki csak észszertiség okából akar cselekedni, arra ítéli magát, hogy csupán nagy ritkán cselekedjék.

Az intuíció gondolkodtat, az akarat cselekedte!, míg az értelem kivált a magyarázatra szolgál.

A rosszul kidolgozott eszmék gyenge elhatározásokra és közepes cselekedetekre vezetnek.

A világot szemlátomást inkább vezeti az ösztönszerű, mint az észszerű. Míg azonban a német bölcselők az ösztönszerűt tekintik a népek legjobb vezérének, a latinfajú bölcselők azt tartják, hogy a civilizáció haladása éppen abban

áll, hogy az ösztönszerűt egyre jobban aláveti az ember az észszerűnek.

Az ösztönszerű alapelve az életnek, de nem a civilizációnak.

Az értelmiség gyakran megbénítja a cselekvősséget: ezért sohasem kedvező egy népnek, ha több az esze, mint a jellemereje. A byzánciak fölötté jól vitatkoztak, de fölötte keveset cselekedtek, miközben Mahomet már falaik közé nyomult.

Előrelátás dolgában az ítélet többet ér az értelmességnél. Az intelligencia elénk tárja az összes előállható lehetőségeket.¹ Az ítélet pedig kiválasztja e lehetőségek közül azokat, amelyeknek legtöbb az esélyük a megvalósulásra.

Az analógia azzal, hogy végleges Ítéletek kezdete — holott csupán még igazolandó föltevésekkel kellene megteremtenie — kútfejévé válik gyakori tévedéseknek.

Ha a vitatkozók oly kevésbé értik meg egymást, ez azért van, mert ugyanazokat a szavakat használják egészen különböző eszmék ki-fejezésére.

Azoknak szokott legkevésbbé kritikai szellemük lenni, akiknek megrögzött szokása a minden-kritizálás.

A kritikai szellem egyben teremtője a haladásnak s nemzője a nem-cselekvésnek.

A hiábavaló beszédek bősége bizonyos értelmi alacsonyrendűség tünete.

A geniális emberekből kerül ki a nemzet értelmi nagysága, de ritkán a hatalma.

A gondolat emberei előkészítik a tett embe-reit. De nem helyettesítik őket.

6. A történelem magyarázatai.

A történelem felőlel tanúságokat, alapelveket és módszereket. Bizalmatlansággal kell lenni a tanúságok iránt, kételkedni kell az alapelvekben s csupán a módszereket kell elfogadni.

A százalékszámon kell alapulnia a lélektani és társadalmi megfigyeléseknek. Az elszigetelt tények semmit sem bizonyítanak; csak viszonylagos gyakoriságuk fokát fontos tudni.

Amidőn a történelmi materializmus elméleti emberei annyira túlnyomó szerepet tulajdonítanak az anyagi érdekeknek, elfelejtik, hogy ezeket az érdekeket mily hamar elsöprik a psychologiai erők, amelyek közt mindig a legatalmasabbak maradnak a misztikus ösztönök.

Valamely eseménynek szabatos, de töredékes meglátása pontatlan magyarázatokra vezet, mi helyest ugyanannak az eseménynek más részére alkalmazzák.

Éppen azért marad a történelem oly bizonytalan, mert töredékes meglátások általánosításai tevődik össze.

A történelmi könyveknek gyakran nem az események előadása a legbiztosabb tartalma, hanem az előadóírónak eszejárása.

Az a nemzedék, amely valamely kor történelmét kovácsolja, sohasem tudja azt megírni. Az élők csupán a holtakkal szemben pártatlanok; velük szemben is csak egy kicsit.

A történetírók a múlt eseményeit rendesen a maguk kora eszméin át látják. Ezért van az, hogy az emberek és elméletek, amelyek oly népszerűek bizonyos kor előtt, oly kárhozatosak egy másik

kor szemében. VI. Sándor pápa és Borgia Cézár rokonszenvesek voltak kortársaiknak. Machiavelli csak halála után vált ellenszenvessé. A Szent Bertalan-éji mészárlás több országban oly lelkesedést váltott ki, hogy érmeket vertek emlékére.

A szövegek, az érmek, emlékek módot nyújtanak a múlt vázának visszaállítására; aki azonban nem tudja meghatározni az érzelmeket és eszméket, amelyekből azok eredtek, mit sem tud az egész történelemből.

A jelen a múlt szülötte s a jövő nemzöje. A múlt változásainak tanulmánya gyakran sejteti velünk a jövendő eseményeket. A holnap a tegnap és ma kivirágzása.

Az eredetétől különválasztott történelmi tény semmiré nem tanít.

7. A magyarázatok és az okok.

A történelemben nincsenek egyszerű okok. Mindegyiket körülveszi egész raja, a láthatatlan elemeknek, amelyek hatékonyabbak, mint a látható okok.

A primitív észjárásnak egyik jellemvonása a jelenségeknek egyszerű okokra való visszavezetése.

Az okok egyszerűsítő magyarázata minden meghamisította a történelmet. Olyan nagy események, mint a világháború, ritkán erednek egy ember akaratából, Forrásaiak mélységesek, távoliak és változatosak. A fejedelmek elhatározása csak az okok lassú felhalmozódása után lép működésbe.

Csak a magasabb szellemek előtt válik nyilvánvalóvá az okok végtelen szövevényessége, az, hogy mily nehezen köthetők a már megfigyelt hatásokhoz s mily lehetetlen a legegyszerűbb jelenségnek, például egy kő esésének is valódi eredetét megmagyarázní.

A történelmi jelenségek genezisében az okok számtani haladványképen tevődnek egymásmellé, hatásaik pedig mértani haladványképen. Ennél fogva .a végtelenül apró okok is bizonyos időpontban tekintélyes hatásokat válthatnak ki.

A tiszta ész szempontjából a világháború kezdeté és kifejlése a valószínűtlenségek valóságos káoszát tárta elénk. Adalék lesz a teoretikusok számára, akik még nem látták eddig tisztán, mily gyenge szerepet játszik az ész a népek cselekedeteiben.

A filozófus szerepe nem abban áll, hogy az embereket mozgató indítékok valódi értékét kuttassa, hanem hogy megállapítsa a hatást, amelyet ezek az indítékok gyakorolnak.

A tények magyarázatában úgy a tudós, mint a tudatlan föltételezésekkel indulnak ki. Míg azonban a hipotézis a tudós szemében az igazolásáig, bebizonyításáig ideiglenesnek vett egyszerű föltevés: a tudatlan számára maga a bizonyosság.

Az ellenőrzés nélkül elfogadott hipotézis soká késlelteti az igazság fölfedezését.

8. Ami előreláthatatlan a történelemben.

A dolgok sötét akarata gyakran magasabb-rendűnek látszik, mint az embereké s le is

rontja előrelátásukat. Amidőn a francia-angol háború 1815-ben megszünt, a két ország egy 127 évre terjedő korszak alatt 60 éve állott egymással küzdelemben. Már-már úgy volt, hogy a fashodai-ügy idején feltétlenül kifakad a viszály. Hogy lehetett volna hát kitalálni, hogy a két nagy nemzet egy szép nap egymás szövetségese lesz?

A háborúban az előre nem látott események sokkal számosabbak voltak, mint az előrelátottak. így például senki sem láttá előre a taramát. Még kevésbbé lehetett megjósolni a lélektani hibák fölhalmozódását, amelyek a világ majd minden népét föltámasztották Németország ellen, jöllehet kiki inkább vágyott volna megőrizni az érdekeinek jobban megfelelő semlegességet. Senki sem sejtette a roppant Oroszország vereségét a kis japán császársággal szemben és senki sem tehette föl, hogy a gyönge Belgium ellentállhat a hatalmas német birodalomnak. Még kevésbbé jósolta volna valaki, hogy Anglia és Amerika, amelyek hadsereg nélkül állottak és mélységes ellenségei voltak a militarizmusnak, elsőrendű katonai hatalmassággá válnak.

Valamely esemény előreláthatatlan, ha valamennyi lehetőségnak, amelytől függ, majdnem egyforma esélye van a megvalósulásra. A németek fölismerték, hogy a háborút lehetetlen lett volna folytatniok, ha rögtön kezdetben el nem foglalják a Briey-medencét, amelynek a védelme könnyű volt. A szövetségesek pedig szintén képtelenek lettek volna a további küzdelemre, ha Amerika — amint ezt a németek remélték — megtagadja a vas kivitelét, amire

rászorultunk. Ezek az események nyilván kisiklottak minden előrelátás elől.

Örökre megmagyarázhatatlan marad, miért nem fogta föl Németország annak a roppant érdekét, hogy semmi áron se hozza olyan helyzetbe az Egyesült-Államokat, hogy hadat üzenjen néki. Lassan-lassan a szövetségesek minden aranya átfolyt volna Amerikába és közeledett az időpont, amikor hitelük kimerülvén, nem tudták volna beszerezni az acélt és az egyéb anyagokat, amiket egyedül az Egyesült-Államok tudtak szállítani.

Németországnak érdekében állott megtámadni félelmetes vetélytársát, Angliát, rárontani Franciaországra, hogy meghódítsa gazdagságait, de az ember hiába fürkészti, mi célja lehetett Oroszország ellen intézett támadásával; hisz annak ipara, kereskedelme, bankjai az ő kezében voltak oly mértékig, hogy sok német azt a birodalmat már német gyarmatnak tekintette. Az ilyen eseményt lehetetlen megérteni, ha elhanyagoljuk a misztikus okokat.

A németek a hadüzenet előtt sok dolgot előreláttak, kivéve a leglényegesebbeket, mint a franciák ellenállását, Anglia, Itália és Amerika beavatkozását.

II. RÉSZ.

CSATÁK KÖZBEN.

1. A nagy tusák lélektani eredete.

A háború közvetlen okai csak másodrangú érdeknek. A távoli okok árjába kell merülni, hogy felfedjük a háború eredetét.

Az észszerű elemek rendesen csak kevéssé fontos szerepet játszanak a történelmet betöltő viszályok eredetében.

Az észnek az az egyedüli szerepe, hogy szolgálja az érzelmi, misztikus és kollektív erőket, amelyek a nagy viszályok igazi mozgatói.

A háború megindításában a leghatékonyabb érzelmek: a gőg, a nagyravágyás, a bizalmatlanság és a gyűlölet.

A bizalmatlanság s még inkább a gyűlölet volt ötven év óta az európai népek viszonyán uralkodó érzelem. Ez vezette őket olyan fegyverkezésre, amelynek túlsága kikerülhetetlenné tette a háborút.

A világtörténeti nagy tusakodásokat kisszámú okra lehet visszavezetni. Ilyenek: 1. *Biológiai* okok: pl. az éhség ösztöne, amely egykor a római művelődést lerontó germán betörésekre indított. 2. *Érzelmi*ek 2 pl. a féltékenység, gyűlölet, mohó vágy és különösen a nagyratörés. A 100 éves és a 7 éves háború az ambíció háborúi. 3. *Misztikusok*: pl. annak a hitnek a befolyása, hogy felsőbb hatalmak rendelik híveiknek a világ meghódítását. Ezek irányítot-

ták a mozzalm-betörésekét, a keresztes hadakat, a vallásháborúkat, a 30 éves háborút és a mosztani világháborút. 4. *Gazdaságiak* s pl. az ipari túltermelés, amely kereskedelmi vetélkedéseket keltett föl.

A katonai hatalom közömbösen szegődik szolgálatába a biológiai, érzelmi, misztikus és gazdasági okoknak.

A német intézőköröknek azzal sikerült a háborút népszerűvé tenni, hogy okául elfogadtatták a következőt: a védekezés szükségét a régóta félt orosz betörés, a francia foltételezett revanche-vágya s Anglia fenyegető gazdasági versengése ellen. Az orosz betöréstől való félelem volt a fő-fő és határozó oka a németek egyértelmű csatlakozásának. Egyedül vezéreik ismerték eléggé Oroszország dezorganizációját, hogy tudják, mennyire nem félelmetes ez a betörés.

Ritkaság, hogy a népek elkeseredetten harcoljanak merőben gazdasági érdekekért. A ma harcban álló legnagyobb nemzetek, kivált az Egyesült-Államok, elvekért küzdenek.

2. A csaták lélektani elemei.

A népek története, főleg csatáik történetéből tevődik össze. A béke korszakai csak tünékeny m ellékj elenségek.

A háborúk anyagi fegyvereket használnak, de igazi motoraik a psychologai erők. minden ágyút, minden szuronyt körülvesz légköre a láthatatlan erőknek, amelyek a küzdők érzéseit és tetteit irányítják.

Napóleon azt mondta Szent Ilona szigetén,

hogy az országok sorsa sokszor egyetlen naptól függ. A történelem megerősíti ezt az állítást, de azt is megmutatja, hogy rendesen sok, sok év kell ennek az egyetlen napnak az előkészítésére.

Vezérlő eszme nélkül nincs hatalmas sereg. Bóma szeretete a légiókban, a zsákmány ingere a középkor zsoldosaiban s minden kor germánjaiban, a dicsőség szomja- Napóleon katonáiban, a kötelesség vallása az angol önkéntesekben s a haza szeretete a mostani franciaikban.

A seregeket mozgató indítékok változtak a különböző korok szerint. A zsákmány reménye és a büntetéstől való félelem — az egyedüli lelki tényezők, amelyeket a hajdani vezérek kihasználtak — manapság már csak olyan fajokra hatnak, amelyek civilizációja még nem törölte ki az ösztönököt.

A tömegakciók, amelyek társadalmi szerepe már olyan nagy volt előbb is, azt az irányzatot követik, hogy túlnyomó befolyást gyakoroljanak a modern háborúkban. így pl. a Mame-i csata kollektív csata volt.

Egy sereg ereje főkép azon fordul meg, hogy a tömegben lévő ember elveszítse önös érdekét s a kollektív érdekre olvadjon.

Az értelmi ragály, amely nagy hatalom a társas életben, a katona magatartásának is egyik legbiztosabb alapját képviseli.

Ez teremti meg valójában a sereg tömör szervezettségét.

Valamely nép ellentálló ereje végtelenül növekszik, ha könnyortelenül pusztító ellenseg áll vele szemben, amely a gyengéket reménység nélküli szolgasággal fenyegeti.

Nem ismerni a háborúban sem törvényt, sem szerződést, kétségtelenül pillanatnyi előnyt jelent a berontó ellenség számára, ámde a legyőzőitekben a gyűlöletnek oly mérvű fölhalmozódását teremti meg, amelynek egy győztes sem tud ellentállni.

A tapasztalat amellett szól, hogy a modern lövészárok-háborúkban a seregek már a defenzíva egyedüli ténye által is lassan-lassan felőrlődnek. Teljes felhasználódásuk jelentené a vereséget.

A vereség semmit sem tesz, ha a legyőzött nem esik kétségbe. Joggal mondhatták, hogy nem volt nép, mely annyi vereséget szervezett volna, mint a római. De szívós akaratára támaszkodva, végül mindenki csak győztes maradt.

A háború elsősorban az akaratok harca.

A hosszúra nyúló és eldöntetlen csatákban, amikor az erők egyenlősége az elfáradás egyenlőségét is okozza, a győzelem szükségszerűen azé, aki csak néhány pillanattal is tovább tud kitartani a küzdelemben, mint ellenfele.

A háború fölfedte, hogy az előrelátás és mérték tulajdonsága hiányzott leginkább a közepestehetőségű tábornokokban.

3. A nemzeti géniusz és a haza eszméje.

A faj lelke intézi a faj sorsát. Sok nemzedék szükséges, hogy megteremtse, s néha elég egy néhány év, hogy elveszítesse azt.

A tömeg kollektív lelke sokban eltér a faj kollektív lelkétől. Az előbbi átmeneti, az utóbbi állandó.

A mai nagy nemzetek különböző fajok összefűdése, amelynek lelkét egységesítette a közös élet, az érdek, hit és érzelmek azonosságának hosszú múltja.

Minthogy a fajok lelki alkata eltérő, ugyanazok a dolgok is különböző benyomást gyakorlnak reájuk. S minthogy eltérőleg éreznek és cselekesznek, nem lehet hozzájuk férkőzni ugyanazokkal a nyilvánvaló okokkal s nem is tudnák egymást megérteni.

Ősi lelkének fölénye különbözteti meg a polgárosult embert a barbártól. A nevelés tehát nem tudná őket egyenlősíteni.

A faj az a sarokkő, amelyen a nemzetek egyensúlya nyugszik. A legállandóbb valami a nép életében. Ismételt kereszteződés szétrombolhatja, minél fogva az idegenek befolyása nagyon veszedehnas. Az efféle kereszteződések tettek tönkre egykoron Bóma nagyságát. Lelkét vesztvén, hatalmát is elvesztette.

A nemzeti hagyományok a népek lelkének fő-fő rögzítő elemei. Nélküük minden nemzéknek újra, fáradtságosan kellene keresni a viselkedését irányító vezetőket.

Ha az egyéni s műlandó lélek, nemzeti nagy veszély hatása alatt, beleolvad a faj állandó leikébe, ez nagyon erősíti a nép lelkivilágának egységét.

Ha a faj érdeke egészen elfoglalja az egyéni önfentartás ösztönének helyét, ennek a népnek ellenállása támadóival szemben végtelenül megerősödik. Az ilyen népet szét lehet verni, de nem lehet leigázni.

A hazaszeretet a faj lelkének leghatalmasabb

megnyilatkozása. A kollektív fentartási ösztönt jelenti, amely nemzeti veszély esetén rögtön helyébe lép az egyéni önfentartás ösztönének.

A hazaszeretet béke idején kissé elmosódott absztrakció. Hatalma csupán akkor jelentkezik, ha veszedelem fenyegeti. Ilyenkor levetvén a misztikus fátyolt, amely beburkolta, realitássá válik, amely elég erős ahhoz, hogy a nép egész viselkedését átalakítsa.

A hazát nemcsak a föld teszi, amelyen élünk, hanem az ősök árnyékai is, akik tovább élnek velünk s hozzájárulnak sorsunk kimunkálásához.

A hazát védeni — ez egy népnek azt jelenti: védeni múltját, jelenét, jövőjét.

A hazafiság minden értékét misztikus voltából meríti. Aki csak észszerűségből hazafi, az csak igen kis mértékben az.

Az a nép, amelyben a haza misztikus fogalma meggyöngül, oly gyorsan tűnik el a történelemből, hogy ideje sincs hanyatlása minden stációját befutni.

A háborúk a nemzeti lélek összekovácsolásának legbiztosabb tényezői.

Az Egyesült-Államok már elértek ipari és kereskedelmi hatalmuk tetőpontját, de nemzeti lelkük még nem volt nagyon megállapodott. A háború bizonyosan végleg kialakítja majd.

Az amerikai németek összeesküvései megmutták, mily nehezen szívja föl egy nép az idegen elemeket. Ha az élők összeolvashatják nyelvüket, szokásait, érdekeiket, a holtak, akik őket vezérik, csökönyösen lázonganak az egyesülés ellen. Nem változtathatjuk a fajunkat azzal, hogy a szélességi fokot változtatjuk.

A fajok lelkének megvannak a maga határai, amelyeket nem lehet átlépni.

A hazát csupán ősi tulajdonságokkal lehet jól megvédeni. Angliának elég volt egy ügyes szervezet, hogy két év alatt jól fölszerelt sereget teremtsen meg, de hogy ezt a sereget a szívós kitartás és bátorság tulajdonaival itassa át, amely képes volt az ingadozó önkénteseket rendíthetetlen veteránokká átalakítani: ehhez a faj befolyása kellett. Ezredeket, ágyúkat lehet néhány hónap alatt is teremteni. Ámde századok kellenek ahhoz, hogy kikovácsolódjanak a szivek, amelyek az ezredeket s ágyúkat irányítják.

A háború a népeknek föltárja gyöngéiket, de erényeiket is.

A háborúk bizonyos népeket oly mértékben alakítanak át, hogy történelmüük egész jövendő folyama meg változnék, ha a békében csak egy kis részét is megtudnák őrizni a háborúban megnyilvánult jó tulajdonságaiknak.

A fajok gyűlölete által fölidézett háborúkat el lehet odázni, de nem lehet végkép kikerülni.

4. A holtak élete és a halál filozófiája.

A nemzeti nagyságot kitevő jellemsajáságok az ősök művei. Az élők lelkét a holtak lelkei formálják.

A nagy viaskodásokban, amelyek egy nép egész sorsát eldönthetik, a holtak láthatatlan serege vezeti a harcolók mozdulatait. A Marne-i csatát a holtak nyerték meg. Sokkal számosabbak voltak ők ott, mint az élők, ott voltak ők: Tolbiacum, Bouvines, Marengo, minden múlt

dicsőség harcosai, hogy meggátolják Franciaországot a feneketlen mélységebe merüléstől, amely felé a balvégzet sodorni látszott.

Az élők akarata nem vív könnyű harcot a holtakéval.

Angliában a holtak véleménye hatalmasabb az élőkénél. Az angol kormány tapasztalhatta ezt a háború első évében, s ez volt a legnehezebb feladata: meghódítani a holtak lelkét az élők lelkén keresztül.

Az öntudatlannak birodalma, ahol sok tettünk indító oka fejlődik ki, az elődök lelkének összesürűsítését képviseli.

Kell, hogy a halottak szerepet kapjanak a társadalom irányításában, de nem szabad engedni, hogy hatalmuk túlságosan zsarnokivá váljék, mert a haladásra képtelenek lévén, az az irányzatuk, hogy megbénítsák a haladást.

Ha az ember faja lelkét hallja, a halál új értelmet nyer előtte. Akkor megérzi, hogy a tünékenység alatt tartósság rejlik s hogy az örökkévalóság, amely az egyéntől megtagadta-tott, meg van adva a fajnak, amelynek ő egy töredékét képviseli.

A halál nem egyéb, mint az egyéniségek áthelyezése. Az átöröklés ugyanazokat a lelkeket hozza körforgásba, ugyanannak a fajnak egy-másra következő nemzedékei során.

Cselekedeteink csak látszólag tünékenyek. Visszahatásuk azonban sokszor évszázadokra nyúlik. A jelenlegi idő élete szövi a jövőét.

Átmeneti formáink örök hatalmat rejegetnek. minden lény, hosszú múlt örököse, pillanatnyilag fölbukkanva az idők szintjére a nemzedékek

végtelen számát foglalja magában, mely várja az órát, amelyben az ideiglenes semmiségből kirebbenen.

5. A személyiség háború-okozta változásai.

A faj alapvető psychologiai elemei állandóak maradnak. Másodrendű elemei azonban, a fajt alkotó különböző egyéneken, mozgékonyak. Kombinációiból új egyensúlyok erednek, új személyiségek nemzői.

Mindaz, amit a minket környező lényekről tudunk, s amit ők önmagukról tudnak, csak egyikét képviseli az ő lehetséges személyiségeinek.

Mindennapi lelkünk, amelyet határozott mederbe terel a szokás és a környezet állandósága, csak keveset változik. Ennél fogva lehetetlen előrelátni a személyiségeket, akik az előre nem látott körülményekhez való alkalmazkodás parancsoló szüksége következtében életre fognak kelni.

Minden lény magában hordozza a jellem rejtett lehetőségeit, miket különböző ősei hagyta rá s amiket az események ébresztenek föl.

Az ember rendesen többet bír, mint gondolja, de nem mindig tudja, mit bír; csupán a körülmények hozzák napvilágra ismeretlen képességeit.

A beszéd nem árulja el az igazi személyiségeket. Egyedül a tettek leplezik azt le, sokszor tulajdon szemeinknek is.

Amidőn a lelki szervezet egyensúlya roppant izgalmak hatása alatt módosult, az ember oly mértékben megváltozhat, hogy önmaga sem ismer már magára. Egykor személyisége helyét egy előre nem látott más személyiség fogalta el.

Hogy új személyiségek születhessenek, kell, hogy a lelki szervezet rendes egyensúlyát szétbontsák olyan események, amelyek erőszakosan megzavarják az egyén és környezete viszonyát.

A háború minden — jó és rossz — energia hatalmas felidézője. Egyszerre ösztökéli az erényeket, bűnöket s az észt.

A háború kifejlesztette erények emelik az embert önmaga fölébe: a hősiesség, szívósság, az áldozatkészség, a bátorság s különösen a folytonos fáradozás.

A minden napí ember életét rendesen egyéni önzése vezeti. A csaták emberét faja kollektív érdekei.

6. A bátorság formái.

A bátorság: ellenállás a veszélyokozta félelem természetes érzésével szemben. Ha a veszély fenyeget ugyan még, de már nem közvetlen, a bátorság kitartást követel.

A katonai bátorság [sokat fejlődött a történelem folyamán. Az antik hősöktől a hűbérurakig egy harcos sem mert szembeszállni áratlan dárdákkal és bizonytalan nyilakkal, nehéz vérzetet védelme nélkül. A golyózápor, amelynek a mai kor katonája védelem nélkül kiteszi magát, az akkoriban harcost megborzasztva futamította volna meg.

Egykor a hősiesség egyetlen pillanata is elég volt a halhatatlanságra. Manapság pedig egy lövészárok elfoglalása is a bátorság oly folytonosságát követeli, amely ismeretlen volt Homerós harcosai előtt. Achilles hárromezer év óta világhírű oly vitézi tettek révén, amelyek nap-

jainkban még egy hadi keresztet sem szereztek volna neki.

A mai háborúk a szakadozottan és vaktában nyilvánvaló bátorság helyébe a folytonos és megfontolt bátorságot léptették. Sokkal hasznosabb az előbbinél, de sokkal bajosabb is megteremteni.

A mai háború földalatti tusainak s a végte- len levegőégebe vesző repülőnek néma hősies sége jóval fölülmúlja az egykor háborúk zajos, de pillanatnyi hősiességét.

A meg-megszakított bátorságot a szokás csak akkor változtatja át folytonos bátorsággá, ha a megismétlődő veszélyek hasonlók. Aki hősnek bizonyul a szuronyrohamban, esetleg megborzadva hőköl vissza valamely ismeretlen hadigéptől.

A váratlan veszéllyel szembenálló biztoság az akarat s az idegek olyan igénybevételét követeli, amelyet nem lehetne soká meghosszabítani s amelyet csak hosszú nyugalom tud helyrepítőlni.

Ha megszokássá tadtuk átalakítani a veszélyt, a fáradtságot, az unalmat, ezzel könnyebben elviselhetővé tettük.

A figyelmet nem lehet megosztani, de le lehet vezetni. A katonával hasznosan lehet gondjait felejtetni változatos és folytonos gyakorlatok révén.

Minden katonai csoport végezetre szert tesz a tömegbátorságra; de ehhez minden bizonyos idő kell.

A vitéz ember, ha kiemelik a maga csoportjából s áthelyezik egy másik csoportba, ahol

nem ismerik, gyakran sokat veszít a bátorságából.

Ugyanaz a katonai csoport ide-oda ingadozhat a félelem és hősiesség érzései közt a parancsnok személye szerint.

Ha egy csapatot meggyőzünk a fölényéről, ezzel beleoltjuk az állandó bátorságot, a diadal nemzőjét.

A defenzíva egyik lélektani hátránya az, hogy lefokozza a bátorságot, amelyet az offenziva föl tüzel.

A lövészárkok bebizonyította, hogy a harc érteke oly tulajdonságokon (szívósság, kitartás, kezdeményezés, bátorság, akarat, ítélet) fordul meg, amiket nem lehet könyvből megtanulni s amik egyedül a jellemtől függnek.

A hősiesség nem ismer kasztot.

7. A rábeszélés és parancsolás művészete.

A parancsnok lelke egyszersmind a katona lelke is. Ennél fogva, ha egy csapat elveszti parancsnokát, aki tudta vezetni, egyszersmind elveszti a maga cohaesióját is s nemsokára összefüggés nélkül való tömeggé súlyed.

A vállrojt és zsinór megkönnyíti a parancsnokiást, de nem adja meg a parancsnokiás művészettel.

A rangfokok csak mesterséges hierarchiát teremtenek, amelyek háború esetén gyakran illuszóriusokká válnak. Csak az erkölcsi érték teremtheti meg az alárendeltekben az engedelmességet, tekintélyt és odaadást.

A parancsolás művészete nem teljes, ha nem

támaszkodik a rábeszélés művészeti művészetre. A retorika kézikönyvei megadják a beszéd szerkesztésének szabályait, de seholgysem tanítanak meg a rábeszélés művészeti művészetre.

A szózatokban, amelyekkel egy gyülekezetei vagy csoportot akarunk valamire rábeszélni, használhatunk észkokokat is, de mindenekelőtt az érzéseket kell rezgésbe hoznunk.

Az ész néha meggyőz egy-egy percre, de nem cselekedtet. Ezért élnek vele oly ritkán a tömegek kitanult vezetői.

A tömegeket vezető psychológiai törvények kezelése nélkül nem lehet a kollektivitásba a testületi szellemet beoltani.

Roppant növeljük a csapat értékét, ha megteremtjük a testületi szellemet. Ennek köszönhető, hogy a háborúban némely ezred annyi tekintélyre tett szert, hogy minden segítségül lehetett hívni olyan helyzetekben, amikor soha meg nem tántorodó emberekre volt szükség.

A testületi szellemről eltöltött csapatban a dicsőség és a vetélkedés is kollektív érzelmek. Ezek az érzelmek lelki ragály útján terjednek a csapatba újonnan bevezetett egységekbe, ha csak nem túlságos nagy a számuk.

A katona értékének egyik legfontosabb eleme bizalma parancsnokaiban.

A parancsnoknak, aki lelke révén benső összeköttetésben van embereivel, nincs szüksége a szóra: elég neki egy intés, egy pillantás.

Egy parancsnok sem vetheti meg azt a művészettel, amellyel a haláltól minden percben fenyegett katonáiban fentarthatja a jó kedvet.

Bizonyos szavak növelik a katona energiáit

s győzhetetlenné teszik. De már nagy vezérnek kell lennie, aki ezeket a szavakat ki tudja gondolni és mondani.

Könnyű az elszigetelt emberekre hatnunk azzal, hogy érdekeikre, azaz önzésükre hatunk. Minthogy azonban a tömegek nem önzők, más indítékokkal kell őket elcsábítani.

Az erősítgetés, ismétlés, tekintély és lelki rágály a rábeszélés nagy tényezői, de ezek hatása az alkalmazójuktól függ.

Rábeszélés céljára a körülményekhez képest az érzelmi, misztikus vagy kollektív befolyásokhoz kell folyamodni, nem pedig az emberek eszéhez.

Az ellenmondás ritkán jó eszköze a rábírásnak. Pörbe szállni egy véleménnyel, többnyire annyit tesz, mint erősíteni. Az ellenfél eszméi úgyis módosulnak, miközben ez önmagát meggyőzni iparkodik a szuggesztíák és megfontolások sorával, amelyek azután a tudattalanban lassan kicsirálnak. A nők, ösztönszerűleg ismervén ezt az eljárást, igen könnyen tudnak valamire rábírni ...

A szónok könnyen változtatja meg hallgatói véleményét. Befolyása azonban csak rövid ideig tart, ezért kevés hatással van viselkedésükre.

Valamely gyülekezet szavazatai nagyban különböznek aszerint, hogy valamely beszéd után közvetlenül adják-e le, vagy csak másnap a beszéd után.

Ha leigáztuk a sziveket, könnyen uraivá válnunk az akaratnak is.

III. RÉSZ.

A NÉPEK LÉLEKTANA.

A népek lelkének alakulása.

A néplélek ősi elemek fölhalmozódása és az évszázadok által való állandósulása. E szilárd szikla körül hullámzanak a mozgókony elemek: a nevelés és környezet teremtette egyéni lelkeket.

A népek csak azután állandósulnak, ha már megszerezték a kollektív tudatot. Ez a meg-szerzés sokszor századok műve.

A nép élete, intézményei, hite, művészete, küzdelmei képviselik a látható formáját az őt vezérlő láthatatlan erőknek.

A nép eszejárásából ered viselkedése, következéskép történelme is.

Valamely nép lehető visszahatásait csak úgy lehet előre megéreznünk, ha tanulmányoztuk tetteit történelme nagy helyzeteiben.

A nép lelkét nagyon jól ki lehet olvasni tetteiből, de csak nagyon rosszul könyveiből és beszédeiből.

Elég néhány év, hogy valamely nép értelmét kiműveljék. De évszázadok kellenek a jellege kiművelésére.

A lelki világ átalakulásai rohamosan maguk után vonják az anyagiak átalakulását is.

Sok nép anyagi haladása lerombolta erkölcsi haladását.

A népek nem másolják meg ősi lelküket,

azonban alá vethetők új irányításoknak, amelyek diadalra vagy katasztrófára vezetnek. így váltott irányt a németek lelki világa három tényező: a militarizmus, a politikai egyesítés és a technikai nevelés hatása alatt.

A népek átalakíthatják művelődésüket azáltal, hogy átidomítják egy más nép nyelvét, intézményeit, művészettel. Azért lelkük nem változik meg. A normann hódítás után az angolok sokáig franciául beszéltek, de angolok maradtak. Bóma ellatinosította a gallokat, de nem változtatta meg jellemüket.

A japán az ijj és nyíl használatáról néhány év alatt áttért a modern fegyverekre és iparra. Hogy az új civilizációt felszívja, egyszerűen csak a türelem, szívósság, fegyelem tulajdonait kellett hasznosítania, amelyet ősei hagytak rá. Megváltoztatta műveltetségét, de nem a lelkét.

A nemzetiség négy különböző elemből tevődik össze, amely ritkán egyesül ugyanabban a nében: a faj, a nyelv, a vallás, az érdekek.

A népek, amelyeknek nincs elégé megállapodott ősi lelkük, hiába élnek s csak igen lassan haladnak. Azok, akiknek a lelke túlságosan megállapodott, egyáltalában nem haladnak. A mai korban az oroszok képviselik az elég-telen stabilizációt, a khinaiak pedig a túlságosan teljeset.

Történelme bizonyos korszakaiban a nép gondolkodási, jellembeli, ítéleti s következéskép viselkedési hibái gyógyíthatlanokká válnak. Nemzőivé lesznek azoknak a kérlelhetetlen végzettszerűségeknek, amelyek súlya alatt nagy birodalmak is bukással végzik sorsukat.

Ha egy nép tettei indítékául már nem az egyéni dicsőség, hanem a kollektív dicsőség szolgál, az a nép már hatalmas erkölcsi haladást tanúsít.

A nemzetek csak a lelkek fejlődésével formálódnak át. minden népnek magában s nem magán kívül kell keresnie nagysága vagy hanyatlása okait.

A történelem sok súlyos helyzetében a népek gyakran élesebben látnak, mint kormányzóik. Ilyenkor halottaik szemével látnak.

A nép lelke sokkal inkább szabja meg a neki lehetséges politikai irányt, mint kormányzói akarata.

A kormányzás művészetiének egyik alapföltétele ahhoz érteni, mint kell a népek lelkében bizonyos érzelmeket és hiteket életre kelteni, nöttetni vagy eltüntetni.

Valamely nép leksi világát átalakítani sokszor hasznosabb, mint hadi felszerelését szaporítani.

Nem elég meghódítani valamely nép területét. Csak úgy uralja a győzőt, ha a ez lelkét is legyőzte.

2. Néhány nép összehasonlított lélek-tana.

Minden népnek van bizonyos számú közös jellemvonása, de mindegyiküknek vannak őket megkülönböztető sajátságaik is. Ilyenek pl. az angolok szívóssága és az oroszok határozatlan-sága.

Az, hogy egy nép mint látja a dolgokat,

inkább függ lelki temperamentumától, azaz jellemétől, semmint értelmiségétől. Ez a jellem határozza meg, mi módon hat vissza a külső világ ingereire.

Minden népnak megvan a maga eszménye a jogról, erkölcsről, igazságról, ami annyira személyes, hogy más nemzetek nem fogadhatják be. Ennek a lélektani törvénynek nem-ismerése okozta több gyarmat lesülyedését.

A népeknek szabadságukban áll vezérlő alapelveiket halhatatlanokká minősíteni, de nincs joguk, azokat eltérő lelki világú egyéb nemzetekre tukmálni. A politikai metafizikák épolytiszteletre méltóak, mint a vallásiaiak, az alatt a feltétel alatt, hogy nem lépnek fel az erőszakos rátukmálás igényével.

Ámbár a balkáni népek lelke nagyon egyszerű és kevés számú elemtől vezérelt: ez a háború kezdetén rejtelő volt a legtöbb európai diplomata számára, mert makacsul fejükbe vették, hogy a maguk logikája szerint ítélik meg azokat.

A mostani háború ismét igazolja azt a történelmi törvényt, hogy valamely nép egy más faj intézményeit, művészét, nyelvét, vallását csak úgy tudja átvenni, ha gyökeres átalakításokat végez rajtuk. Még az istenek is alá vannak vetve ezeknek a változtatásoknak. A hindu Buddha Khinába átvíve csakhamar a khina istenség jellemvonásait vette föl. Angliába érve a biblia Jehovája angol istenné alakult, aki a világot Anglia előnyére kormányozza. A keresztények kegyes és szelíd istenéből a germánok vad és véres istenséget formáltak, akiben nincs

irgalom a gyengék iránt, de annál több a tekintet az erősek irányában.

A háború előtt Németország elárasztotta a világot iparcikkeivel, de nem árasztotta el gondolataival. A nagy bölcselők, nagy írók kora ott már régóta bezárult.

A német ember még elszigetelve is kollektív lény marad. Csak úgy van értéke, ha egy csoportba olvad. minden polgár a nagy szervezet, az állam sejtje.

A német ember lelkiismerete az államtól irányított kollektív lelkiismeret, az angol és amerikai emberé ellenben egyéni lelkiismeret, amely az államnak csak igen csekély részt enged át önmagából.

Poroszország több mint félszazadot fordított arra, hogy Németország lelki világát az iskola és kaszárnya segítségével megformálja, de ez a lelki világ természetellenes volt és így mesterséges maradt. A németek bizonyosan ráeszmélnek végtére, hogy az a dicsőség, hogy majdnem egyesegyedüli védői az erőszakos abszolutizmusnak, sok áldozatba kerül és kevés hasznat hajt.

A mély szakadék, amely Angliát és Németországot észjárásra nézve elválasztotta, már a háború előtt megnyilvánult a meghódított népek iránt tanúsított maguktartásában. Anglia szabadságot adott a legyőzött Transvaalnak. Amerika megszerezte Kuba szigetét, de azután önkormányzatára bízta. Ellenben a németek Lengyelországban, Elsassban s minden gyarmatukon nem ismertek más politikai uralmat, mint az erőszakot s ellenségükkel tették a népet, amelyet kormányoztak.

Az angol nem sokat törődik az elméletekkel s a logikával; csak a realitást nézi s igyekszik ahhoz alkalmazkodni.

A népek, amelyeknek erkölcseit túlságosan megszelídítette s amelyeknek jellemsajáságait megbénította a művelődés, mindenkor nehéz harcot vívnak a fajok ellen, amelyek tulajdon-ságai: az öntudatlan bestialitás, a szigorú fe-
gyelem, a hódításvágy és a zsákmány szeretete.

Bizonyos népek egyik főjellemvonása, hogy nincs bennük semmiféle állandóság, ami lehe-tetlenné teszi, hogy bizalmat vessenek beléjük. Erészt általánosítani lehet reájuk az egykorí Reichstag egyik képviselőjének, Vetterlé apát-nak lengyel honfitársairól tett megfigyelését: «Valamennyien jó pajtások és társaságban kel-lemes emberek voltak, de mily állhatatlanok és bizonytalannok! Láttam, mint mennek át a legforradalmibb ellenzékből a legvadabb mame-lukságra, még pedig egy szempillantás alatt, látható ok nélkül. Egy nap azzal fenyegetőz-tek, hogy bombákat rakkák a kancellár széke alá, másnap lelkesedve szavazták meg a reak-ciós törvényeket. Sohasem lehetett föltétlenül számítani ezeknek a színtváltó személyeknek közreműködésére».

A népek viselkedésének magyarázatában sok hibának tesszük ki magunkat, ha elfelejtjük, hogy minden lelke nem lehet ugyanazzal a mérővesszővel mérni.

3. Miért nem értik meg egymást a különböző fajok?

Azért uralkodik a megértetlenség a különböző fajú, nevelésű és nemű lények között, mert ugyanazok az ingerek, sőt ugyanazok a szavak is teljesen eltérő eszméket és érzéseket váltanak ki bennök. Hitük, ítéletük, életnézetük mindenkor különbözik.

A háború ismét megmutatta mily kevessé ismerik egymást a népek. Németország nem ismerte Franciaország és Anglia lelkét; s a franciák époly kevessé ismerték Németországot.

A népek a mostani küzdelemben megtanulták, mennyire változik a fajok szerint bizonyos elvont szavak értelme, aminők: a jog, szabadság, emberiesség, erő stb. A bölcselők már előbb is jól tudták ezt.

Hogy a különböző fajok fiai közt mily nagy a megértetlenség, ennek meglepő példája az a tény, hogy a német és francia szocialisták sok kongresszuson találkoztak, anélkül, hogy csak sejtették volna, mily eltérőek az eszméik, érzelmeik, sőt még elméleteik is.

A nemzetköziség lehetséges az érdekek világában, de lehetetlen az érzelmek világában.

Az idegen vagy kihalt népek eszméihez gyakran nem tudunk hozzáérni. Ez azért van, mert csak a magunk lelki világán át tudjuk őket megítélni. így pl., hogy tudnók megérteni manapság a régi rómait, aki istenné tette a császárt, a városokat, sőt egyszerűen az elvont fogalmakat is, mint például az egyetértést («Concordia»).

Lehetetlen egy nép lelkébe hatolnunk, ha túlságosan távolesik a mienktől s különösen akkor, ha még nincs megállapodva és szüntelenül változik a körülmények szerint. Ezért nem bírjuk megérteni az orosz néplélek kiregzéseit és színváltozásait.

Hogy az eltérő lelki világú népek el tudják egymást viselni, kerülniük kell egymást. Mihe lyest sűrűbben érintkeznek, lelki eltéréseik harcra Vezetnek.

Arról az emberről, aki nem úgy ítélt, mint mi, hajlandók vagyunk azt mondani, hogy egyáltalában nincs Ítélőképessége.

4. Az illúziók szerepe a népek életében.

Az illúziók az ember lelki világának meg nem szüntethető szükségletei közé tartoznak; befolyásuk a történelem minden szakában uralkodónak bizonyult. minden korban millió és millió ember volt kész életét áldozni érettük. Az illúziók nevében romboltak le nagy birodalmakat és alapítottak másokat.

Hogy a népek életében az észszerű befolyások szerepe olyan gyenge, ez egyik ok, amely bájossá teszi a történelmük folyását megsejteni. Ha a históriából kiküszöbölök az illúziókat és délibábokat, a históriának vége volna.

Sok gondolkozó a mi korunkat a pozitivizmus korának tekintette, amely már csak az ész szavának engedelmeskedik. A tapasztalat azonban ép a közelmúltban amellett tanúskodott, hogy a világot ma is a legcsalókább utópiák vezetik. A németek hegemoniájuk küldetésének

délibábos hite nevében pusztították el Európát, míg az országok, ahová betörtek, ismét más-rendű illúziók áldozatai voltak, mint például a pacifizmusé és nemzetköziségé, amelyek szükségkép vezettek romlásukra.

A teljes hiszékenység, nem pedig a szkepszis az egyének, de kivált a népek rendes lelkiallapota.

Ha a hallucinációk rabjai nem játszanak vala olyan főszerepet a történelemben, az események folyama egészen más lett volna. De nem bizonyos, hogy a világ nyert volna ezzel. A tévedés ugyanis gyakran erősebb ösztönző, mint az igazság.

A népek könnyebben vannak el kenyér, semmint illúziók nélkül. E megszédition fantomok rabigájában elfelejtik legdrágább érdekeiket.

Az ész az illúziók ellen folytatott örökös harcban csak az idő segítségével tud diadalt aratni.

Csak a tapasztalat tudja gyorsan lerontani az illúziókat, de ez is csak akkor, ha katasztrófális formát ölt. Ilyenkor egy szempillantás alatt láthatóvá teszi a tévedést, amint a vilám bevilágítja az éjszakát.

A kollektív illúziók csak a kényszerűségnek engednek, de sohasem az észokoknak.

Amit az eszmék haladásának hívunk, sokszor nem egyéb, mint az illúziók átalakulása, amelyeket ezek az eszmék ébresztenek.

Minthogy a tévedés rendesen nagyobb be-nyomást tesz, mint az igazság: a politikusok szívesebb élnek a tévedéssel, mint az igazsággal.

Az anyagi erők, amelyek ellen ma küzdünk

félelmetesek, de az illúziók, amelyek ezeket az erőket nemzették, még sokkal félelmetesebbek.

Az illúziók szülik a reményt s következéskép a boldogságot; ezért minden csábosabbak lesznek, mint a valóság.

A tévedés lerontására több idő kell, mint megalkotására.

Az illúziók kezelése ép oly szükséges dolga a hódítóknak, mint az ágyúk kezelése.

Az irreális a reálisnak nagy nemzője.

5. Az egyéni vélemény és magatartás.

Értelmi tekintetben az ember értéke először Ítéloképességétől, azután ismeretei számától és szabatosságától függ. Viselkedése szempontjából pedig jellemétől.

Egyének és népek igazi személyiségeit nem annyira értelmük, mint jellemük határozza meg.

Az értelmes, de jellem nélküli ember minden csak vezetett marad s nem lesz sohasem vezér. Csak ritkán ura a viselkedésének.

A nézetek, amelyeket vallunk, rendesen édes-kevés befolyást gyakorolnak tényleges magatartásunkra.

Sok ember joggal emlegeti nézetei állandóságát, de kár azzal dicsekednie. Mert csak azt bizonyítja ezzel, hogy semmit sem tanult attól a naptól fogva, hogy nézetei kialakultak. A tudatlanság vagy bárgyúság ilyen nyilvánvaló bizonyítékát nem kell dobra ütni.

Ritka az a szellem, amely nézeteit személyes reflexióira tudná alapítani. A faj, a társadalmi csoport, a környezet, a mesterség, az újság a

leggyakrabban elegendők az eszmék irányítására s a beszéd táplálására.

A kollektív gondolkozás a szabály. Az individuális gondolkozás a kivétel.

Valamely véleménynek rendesen nem igazsága kölcsönöz értéket, hanem annak a személynek tekintélye, aki nyilvánítja.

A legtöbb ember a vélemények, előítéletek és tévedések hálójában marad, amely elfátyolozza előlük a valóságot. Átélik az életet, anélkül, hogy mászt is észrevennének benne, mint álmaik látomásait, vagy könyveik leírásait.

A nagy társadalmi kataklizmákban az egyéni lélek annyira uralja a kollektív lelket, hogy még a legkiválóbb szellemek is elvesztik ítélképességüket s képtelenekké válnak bármely nyilvánvaló dolgot is tisztán látni:

Egyének, de különösen népek elég könnyen felejtik érdekeik megsértését; ámde önszeretetük sebeit nem tudják megbocsátani.

A lelkiismeretfurdalás egyéni érzelem; a kollektivitások nem ismerik. A nemzetek legnagyobb bűnei ugyanannyi védelmezőre találnak, mint erényeik.

Önmagát nem ismerni sokszor jobb, mint ismerni.

Önmagmik igazi ismerete általában igen szérennyé tenne bennünket.

Sokszor találkozunk emberekkel, akik folyton a szabadságról szavalnak, de ezek közt ritkák az olyanok, akik életüket ne annak szentelték volna, hogy rabláncokat kovácsoljanak enlelkükre.

Erényeink sokszor bizony gyenge lábon állan-

szimista előre bemondott, de amelyet a pacifizmusba burkolt optimisták tagadtak, jó sok romlást kikerülhetett volna.

A hamis ideák a történelem nagy romboló erői. Csupán anyagi fegyverekkel nem is lehet lebirni őket.

A téves eszmének nem kell számolnia sem a valósággal, sem a valószínűsséggel; ezért rendesen sokkal csábosabb, mint a való eszme.

A téves eszme könnyen talál ezer meg ezer embert, akik védelmezik. A való eszme rendesen csak nagyon keveset.

Ha téves eszme foglalja el az értelem terét, a legerősebben bizonyító tapasztalat is hatás-talan maradna.

Hamis eszmét oltani a tömegek leikébe annyi, mint gyújtogatni, aminek pusztításait senki sem tudja előre meghatározni. A német birodalom mai vezetői kell, hogy belássák már ezt. Ha a háborúk története csupán azokat lajstromozná, amelyeket igaz eszmék idéztek föl, ez a történet igen rövid lenne.

A hamis eszmék szívósságát és veszélyét nyil-vánvalóvá tették a háború alatt tartott szocialista kongresszusok. Ott láttuk a javíthatatlan elméleti embereket, akik emyedetlenül ismétel-ték tévedéses szólamaikat a pacifizmusról és nemzetköziségről, a mi balsorsunk okozóról.

Amikor majd a katonai harcok véget értek, bizonyos, ma még néma eszmék, újra csatázni fognak egymással. A való és a hamis eszmék közt támadt e küzdelem eredményétől függ a népek jövője. — A legvérengzőbb hódító sem pusztít annyit, mint a hamis eszmék.

8. A népek öregkora.

Nincs a történelemben példa arra, hogy a nemzetek mindig csak előrehaladtak volna. A nagyság bizonyos korszaka után hanyatlannak és eltünnek, sokszor csak elmosódott nyomokat hagyva maguk után.

Ha a történelem ciklusainak ismétlődniök kellene, minden nemzet, épügy, mint a múlt nemzetei, arra volna kárhoztatva, hogy előre-gedjék és eltűnjék. A homok betemette Ninive nyomait. Róma dicsősége már csak emlék.

A népek tönkremennek, de műveik néha túl-élik őket. A halálból azonban csakhamar új élet fakad. A piramisépítő fajok porából új fajok születtek, gazdagok oly igazságokban, amelyek a hajdani civilizációk előtt ismeretlenek voltak.

A népek öregkoráról inkább lelki világukra vonatkozólag lehet beszélni, semmint biológiai szempontból.

A nép öregkora akkor kezdődik, amikor a jóléttől elpuhulva s erőfeszítésre képtelenül az egyéni önzést lépteti a kollektív önzés helyébe; a nyugalom maximumát iparkodik elnyerni a munka minimumával s nem tud már alkalmaz-kodni az új szükségletekhez, amelyek a civilizáció haladásából újra meg újra támadnak.

A népek nem nőnek többé nagyobbra, ha életük túlságosan megkönnyebbül. Róma csak küzdelmei korszakában haladt előre. A béke s az anyagi jólét már hanyatlása kezdetét je-lölték.

Ámbár a mostani európai háború látszólag csak anyagi erőket működtet, valójában eszmék állnak harcban: az abszolutizmus küzd a demokratikus aspirációk ellen.

A népek sorsa sokkal inkább függ a tényektől, amelyek őket vezetik, semmint uralkodói akaratától.

A modern német még veszélyesebb eszméi, mint ágyúi miatt. Az utolsó teoton is megvan győződve faja és kötelessége felsőbbségéről, amelynél fogva uralmát ki akarja terjeszteni a világra. Ez a fölfogás azonos azzal, amelyet a törökök egykor oly soká vallottak a keresztenyekkel szemben s nyilván nagy erőt ad. Talán csak egy új sorozata a keresztes hadjáratoknak tudná lerombolni.

A népek, amelyek csak észszerű eszméktől akarják magukat vezettetni, katonailag minden alacsonyabb rendűek lesznek, mint azok, amelyeket tömegfanatizmussá erősödő politikai, vállási vagy társadalmi hitek vezetnek.

Az eszme politikai vagy társadalmi értékét nem igazságának foka szabja meg, hanem az odaadás, amelyet föl tud kelteni. A múltak és a jelen háború tanulságai szerint gyakran a leghamisabb eszmék hatnak legmélyebben a lelkekre.

Hogy az eszme terjedjen és cselekedetek ruházává váljék, érzelmi vagy misztikus támasztékre van szüksége. A tisztán észszerű eszme nem ragadós és hatástalan marad a tömegek lelkére.

A ködös és elmosódott eszme, amely azonban a titok leplébe van burkolva, könnyen lel-

késit, míg a tiszta és szabatos eszme sokszor nem indít semmi tettre.

A népek életét fölforgató események gyakran a szavak fölidézte eszmék tartalmát is megváltoztatják. A régi és kissé elkopottnak tartott kifejezések, mint pl. «a haza», hirtelen élesen kidomborodnak; ellenben mások, amelyekhez egykor annyi remény fűződött, mint pl. a «pacifizmus» és «a nemzetköziség» minden tekintélyüket és súlyukat elveszítik.

Valamely nép addig dicsekszik olyan erényekkel, amelyek nincsenek meg benne, míg végezetre az a meggyőződés tölti el, hogy csak ugyan meg van velük áldva.

Hogy a népet vezethessék, az eszméknek nincs szükségük arra, hogy igazuk legyenek; elég, ha van tekintélyük. .

A nagy események néha olyan eszméket nem zeneik, amelyek homlokegyenest ellenkeznek azokkal, amelyek őket szülték. A német elméleteket az erő jogáról kétségtelenül egészen átformálja a mostani háború.

Az eszmék is, mint az élő lények, alá vannak vetve az evolúció folyamatának, amely a világot átalakulásra kényszeríti. A vezérlő eszmék, amelyek igazak valamely korban, már nem azok egy másik korban. Ennek az elvnek az elfelejtése a háború kezdetén sok katonai tévedésünknek volt a szülőoka.

Az optimizmus, épügy, mint a pacifizmus, bizonyos lelki állapot következménye. Az optimizmus boldogabbá, a pesszimizmus előrelátóbb áteszi az embert. Ha Franciaország jobban képzült volna a háborúra, amelyet egy pár pesz-

nának, ha jutalom reményének hiján nem támaszkodnának hiúságunkra.

Az ember a sorsának igazi kovácsa. Tévelygő lesz az életben, aki nincs erről meggyőződve.

A gyenge akaratot a beszéd árulja el, az erőset a cselekedet.

Hogy megpróbáljuk belső életünket átalakítani, ez jobban előmozdíja a boldogságot, mintha erőket abban használjuk el, hogy külső életünket alakítsuk át.

6. A kollektív vélemény.

A kollektív vélemény annyira elhalászott, hogy a legnagyobb autokraták sem tudnának vele szembehelyezkedni. Nemsokára a népek s nem mások diktálják majd a háborút s a békét.

A közvélemény tekintélyes erőt képvisel, de ritkán fakad önkéntes forrásból. Vezetőknek kell megteremtenie vagy irányítania, különösen nagy bonyodalmak esetén.

Valamely csoporthoz csatlakozni annyi, mint fölvenni annak a csoportnak kollektív lelkét és véleményeit. A világos körvonalú tömörülésekben, mint a katonai, tiszttiselői, tanítói csoportokban a foglalkozások azonossága s különösen a lelti ragály a csoport minden tagjában szomszédos kollektív véleményt ébreszt.

A tömeglogika láncolatai nem azonosak az észszerű logikáéval. Ezért amaz könnyen fogadja el az ellenmondásokat, amiket ez nem tudna elviselni.

A tömegek keveset okoskodnak, de annál

élénkebben éreznek és reagálnak. Az izgalom és a visszahatás közé az egyén be tudja iktatni a megfontolást, amire a tömegben levő ember nem képes.

Szavaknak, képeknek nagyobb hatalmuk van a tömegek lelkére, mint minden érvnek.

A tömegérzésekre alapított vélemény lehet szabatos, de az értelemnek rendszerint semmi szerepe nincs eredetében.

Joggal állapították meg, hogy Oroszországban a tömegek nem eszmékhez, hanem a jelszóhoz csatlakoznak. Néhány perc alatt lelkesedve tapsolnak más és más szónokoknak, akik egymással szöges ellentében álló nézeteket fejtenek ki. Ugyanezt a megfigyelést sok más országra is lehet alkalmazni.

Ha az az ember, akire valamely ügy elintézését bízni akarjuk, azt javasolja, hogy küldjenek ki mellé még egy bizottságot is, azonnal le kell mondani arról, hogy ő bizassék meg az üggyel.

Ha a tévedés kollektívvé válik, oly erőre tesz szert, mint az igazság.

7. Az eszmék a népek életében.

Minden civilizáció intézményei, bölcsseleté, irodalma és művészete egyetemével csekély számú vezéreszméből származik. Ezek rányomják békelyegüket ennek a műveltségnek minden elemére.

Valamely nép eszméit átalakítani annyit tesz, mint megváltoztatni viselkedését, életét s következéskép történelme folyását.

Vannak a népek történetében idők, amiden az erő kultusza, a nyereség szenvedélye s a rosszhiszeműség a sikér tényezői lehetnek, de oly sikéré, amely nemsokára a hanyatlást vonja maga után. Hajdan ezt tapasztalta Karthágó. minden gazdagsága, seregeinek hatalma ellenére is eltűnt a történelemből s nem hagyott egyéb nyomot, mint a népek megvetését a «pún hűség» iránt.

Az Öregek, — állítja Bacon — túlsók ellen-vetést tesznek, túlhosszan tárgyalnak, keveset kockáztatnak, nagyon hamar megbánják a dolgokat, ritkán cselekszenek az alkalmas percen s megelégszenek közepes sikerekkel. Hasznló hibákat figyelhetni meg az oly népeknél, akiknek energiái különböző' okokból megbénultak.

Az elhatározás képtelensége, a tétlenségre való hajlam és a felelőségtől való félelem az aggság jellemző tünetei egyéneknél s népeknél egyaránt.

Úgy látszik, hogy a népek, létük bizonyos korában, már nem tudnának előhaladni, ha nagy válságok föl nem forgatnák életüket s nem hajtanák tettre. Ezek a válságok nyilván szükségesek arra, hogy megszabadítsák őket egy túlságosan rájok nehezedett múlt, az előítéletek és megrögözött szokások lidércnyomásától.

Valamely nép gyorsan öregszik, ha nem tudván alkalmazkodni az új szükségletekhez, tűri, hogy más népek túlszárnyalják. Az ipari, hajózási és kereskedelmi statisztika szerint bizonyos népeket már a háború előtt sok hosszal megelőztek már más népek. A mostani küzdel-

inek talán felkeltik majd az elszunnyadt aktivitásokat.

Ha egy katasztrófa nyilvánvalóvá teszi a régi társadalmi szervezet elhasználódását, következéskép elégtelenségét, beáll az átalakulásnak szüksége. Ha jól irányítják ez a nehéz művelet a megrendült társadalomba új életet önt. Ha ellenben rosszul vezetik, — s ez a leggyakoribb eset — anarkhiát szül, amely nem egy nép történetének záróköve lett.

A nagyon öreg civilizációkat fenyegető leromlás okai között szerepel a társadalmi életet szabályozó rendeletek felhalmozódása. Ezek megbénítják a szabadságot, a kezdeményezést s végül a cselekvés akarását.

Bizonyos foglalkozások minden korban ugyanazokat a lelki elkorcsosulásokat teremtették meg. Már Macchiavelli panaszkodott az ő vezérkaruk irka-firkájáról és sablonjairól.

Ha a pacifizmus oly népnél fejlődik ki, amelyet hódításra éhes nemzetek vesznek körű], ez megbontja aktivitása segédforrásait és gyorsan szolgaságra vezeti a népet.

A nagy múlt majdnem minden nemzet számára súlyos, nem egyszer leroskasztó terhet jelent.

A különböző népek életképességének foka sokkal nyilvánvalóból válik majd a béke másnapján, mint a háborúban.

IV. RÉSZ.

**A NEMZETEK HATALMÁNAK
ANYAGI TÉNYEZŐI.**

1. A kőszén korszaka.

A világ evolúciójának mai korszakában a népeken és királyokon gazdasági szükségszerűségek uralkodnak, amelyek erősebbek, mint az Ő akaratuk.

Az ipari korszak végkép meghódította a világot. A népek fölényét már nem filozófiája, irodalma, művészete fejlődése szabja meg, hanem szénben való gazdagsága és technikai képességei.

Az egész antik világon, sőt egészen a legújabb korig az országok hatalma nagyban függött lakosai számától és képességeitől. Ma ellenben főképen szénben való gazdagságától.

A modern korszak fejlődését a szén szerepe jellemzi. Két évszázad előtt még nem látták hasznát, ma pedig annyira nélkülözhetetlen, hogy ha eltűnnék, az illető ország élete is megakadna. Nem volna többé vasút, gyár, s háborúban ágyú.

Csak a szén tudta megteremteni a gép uralmát, amely a civilizáció megújítója lett.

A népek életében a jelenségek láncolata végezetre úrrá lesz minden akaraton. A szénbányák feltárása lehetővé tette Németországnak a kiviteli cikkek gazdaságos gyártását. Ebből túltermelés származott, amely szükségessé tette

távoli piacok meghódítását és ennek kapcsán hatalmas hajóraj teremtését, hogy kivitelét támogassa. A germán aspirációk nőttön-nőttek s a hegemonia régi álma megvalósíthatónak látszott.

Valamely országnak szénben és vasban való gazdagsága manapság nemcsak katonai és ipari hatalmának színvonalát határozza meg, hanem kereskedelmi terjeszkedésének lehetőségét is.

A vas és szén földényes szerepét a modern háborúkban nyilvánvalóvá tette az a nyilatkozat is, amelyet Németország hat legnagyobb ipari egyesülete bocsátott ki. Abban kijelentették, hogy ha a háború kezdetén a Briey-i medencét meg nem hódítják, a harcot nem lehetett volna folytatni, mert hiányzott volna a munícióra szükséges vasanyag.

Hogy egy-egy országnak szénben való gazdagsága mily hatalmat biztosít, kiderül abból a tényből, hogy egy munkás évi munkája, amely körülbelül 1500 frankba kerül, elvégezhető 3 frank értékű szénmennyiséggel. A szén mint munkás tehát ötszázzsor olcsóbb, mint az ember mint munkás.*

Németország gazdasági virágzását különösen annak köszönheti, hogy földjéből évente 190 millió tonna szenet aknáz ki. Ennek a mechanikai energiája 950 millió munkás kézimunkájának felel meg.

Annak megkísértése, mint lehet begyűjteni a nap energiáját, ahogyan ezt egykor a szenet

* Ennek a számításnak elemzését lásd munkámban t Les enseignements psychologiques de la guerre. (Paris Ilammarion. Bibliotheque de Philosophic scientifique.)

formáló növények tették, a jövő egyik legnagyobb problémájává válik majd oly népek számára, amelyek szén nélkül szűkölködnek.

Az olyan ország, amely nem elég gazdag szénben, nem tud gazdaságosan gyártani; következéskép kénytelen kivitelében olyan termékekre szorítkozni, amelyek gyártása csak kevés motorerőt igényel.

A széntermelés növelésével a munkások számát növelik. Sok szén és kevés lakos mellett az ország gazdagabb és erősebb, mint kevés szén és sok lakos mellett.

2. A gazdasági harcok.

A gazdasági harcok sokszor époly romlást okoznak, mint a katonai harcok. A történelem bizonyítja, hogy már sok ország lehanyatlását okozták.

Versenyt nélkül, tehát gazdasági harrok nélkül nincs haladás.

Napjainkban a gazdasági küzdelem gazdagítja a győztest. A katonai küzdelem ellenben hosszú időre megrontja. A népek közti viszonylatok egészen át fognak alakulni, ha a keÜő számban megismétlődött tapasztalat bebizonyította ezt az igazságot.

Ha egy nemzet fokonkint eláraszt egy másikat termékeivel, époly teljes uralomra tesz szert rajta, mintha fegyverrel hódította volna meg. A gazdasági függés hamar megteremti a politikait.

A katonai szövetségek könnyűek, mert ha-

sonló érdekeket társítanak. Ellenben a tartós gazdasági szövetségek majdnem lehetetlenek, mert a szövetségesek ipari és kereskedelmi érdekeik nem azonosak.

Ipari és kereskedelmi tekintetben semmiféle vámsorompó, semmiféle állami beavatkozás, semmiféle rendszabályok nem tudják hathatósan pártfogolni a szakmabeli képtelenséget és a kezdeményezés hiányát.

Ha valamely nemzetnek van már egy gazdasági ága, amely kivirágzóban van, pl. a földmívelés: minden egyéb vállalkozással szemben arra kell törekednie, hogy ezt az ágat tegye egészen virágzóvá.

A statisztika szerint Franciaország talaja kedvezősége mellett is, azonban alacsonyabbrendű megművelési eljárásai miatt hektáronkint csak 13 hektoliter búzaátlagot tud elérni, míg Németország és Anglia 21, Dánia 27 hektolitert. Ugyanez a különbség zabban és árpában. Vájjon nem nyilvánvaló-e ebből, hogy földmívelésünk javítása sokkal jobban fizetne, mintha oly kiviteli cikkek gyártásával küszködünk, amelyek a verseny következtében édeskevés hasznat hajtanak?

Helyesen mondta nemrég a földmívelés egyik kiváló védelmezője, hogy az lesz a sarokköve a nemzeti megújhodásnak.

A távoli népek gazdasági felszívóképessége abban a mértékben csökken, ahogy előrehaladnak. Úgy látszik, hogy Japán és nemsokára a többi Ázsia is teljesen elzárkóznak az európai termékek elől.

Az oly országokban, ahol az ipar egyéni

maradt, nem tud megküzdeni a külföldön alakult egyesületekkel szemben.

A német ipar egyik nagy ereje abban rejlik, hogy megszervezte a hasonló termékek gyárosainak egyesülését a kartellekben és így nagyon gazdaságossá tette a termelést. A mi gyárosainknak is, avégből, hogy hathatósan küzdjenek meg az új kereskedelmi benyomulásokkal szemben, meg kell tanulniok, hogy társuljanak, ahelyett hogy egymás ellen fenekednek.

A német áruk behatolásával csak úgy lehet megküzdenünk, ha hasonló cikkeket ugyanazon az áron gyártunk. A sérthetetleneknek álmordott vámsorompóknak nem volna egyéb következésük, minthogy a semleges országok révén mégis bevezetnék a Németországban gyártott cikkeket, vagy pedig bevezetnék magukba a semleges országokba. Ez annyi volna, mint rovásunkra, romlásunkra gazdagítani más népeket.

A világháború fedte föl azt a tényt, hogy a német kereskedelem fokról-fokra meghódít minden piacot. Nagy halmaz vitairat gyűl majd össze, megmagyarázandó, miért nem követték el a németek még a lehetetlent is, hogy a háborút kikerüljék.

Németország jövőbeli törekvései az ipari hegemoniára époly félelmetesek lesznek, mint katonai hegemoniájáról való álma.

Mindaddig, míg az eszmék iránya nem változik meg teljesen, a világ kétségkívül váltakozni látja majd a gazdasági harcokat a katonai harcokkal, s látja a kettő' összeszövődését.

A fegyveres kézzel vívott háborúk az átmeneti állapotot képviselik, a gazdasági háborúk az állandót.

3. Harc a délibábok és a gazdasági szükségszerűségek között.

A gazdasági szükségszerűségek, ámbár láthatlanok, a modern világ nagy szabályozói.

Az állam az ő tapasztalatlanságával, merevégével, felelőtlenségével és alkalmazottai közönyével nem tud a kereskedelemben szövevényes gépezetébe anélkül belenyülni, hogy ne rontsa el teljesen. -

A délibábos politikai elméletek gyakran több pusztítást okoznak, mint az ágyúk. A szocialisták fölfogása a pacifizmusról, az osztályharcról, a tőke lerombolásáról okozták főképpen a katonai és gazdasági tévedéseket, amelyek súlya alatt Franciaország már-már összeroskadt.

A legtöbb politikus elfelejtkezik a világot vezérző gazdasági törvényekről s szentül azt hiszi, hogy a félelmükön s vágyaikból eredő formulák és rendeletek meg tudják változtatni a dolgok folyását.

Valamely nép tevékenységének foka egész sereg, vágyaitól független tényezőtől függ: földje hozadékától, népszámától s kivált faja alkalmasságától.

Az ország, amely az alatt az ürügy alatt, hogy ki tudja önmagát elégíteni, vonakodnék a nyersanyagokat, mint gyapotot, selymet, köszönet stb. külföldről vásárolni: halálra ítélné

az ezektől függő cikkek iparát és kereskedelmet.

Bizonyos fényűzési cikkek kivitelét megkönnyítheti a nemzetközi rokonszenv, azonban a nélkülözhetetlen nyersanyagoknak, mint a szénnek és gyapotnak kivitele parancsoló szükséglektől függenek, amelyek nyomósabbak minden érzelmi momentumnál.

Azt gondolni, hogy be lehet szüntetni minden kereskedelmi viszonyt oly néppel, amelynek gazdasága egyedül tudja szolgáltatni a nélkülözhetetlen termékeket: veszedelmes illúzió. A személyek bojkottja hasznos, a gyártmányoké gyakran szükséges, a nyersanyagoké ellenben lehetetlen.

Ha elnyomnák a kockázatot és a versenyt az ipari vállalkozásokban, aminí ezt a latinfajú szocialisták álmodják, ez elapasztaná a civilizáció haladásának minden forrását.

A mi ipari és földmívelési kincseinknek kiaknázása a háború után a hitel roppant kifejlődését és decentralizációját teszi majd szükségeséssé. Ez föltámasztja majd az egykor vidéki bankokat, amelyeket a nagy intézetek eltüntettek. Csak ezek a vidéki bankok tudják értékelni a helyi iparok értékét és következéskép a hitel mértékét, amelyet megérdemelnek.

Hogy elméleti embereink annyira különböző terveket adnak elő jövendőbeli erőfeszítéseink, munkánk irányára vonatkozólag, ez azt bizonyítja, hogy inkább számolnak kívánságaikkal, mint a gazdasági lehetőségekkel.

Miközben az elméleti emberek folyton építgetik a «tiszta ész» szülte képzeleti társadal-

makat, előkészítik a nemzet hanyatlását, amelynek kebelében élnek.

A békeli megalakítását könnyűnek látják a pacifisták, mert — a történelem minden tanulsága ellenére is — azt hiszik, hogy a szövetségek képesek túlálni a gazdasági érdekek ellentmondását.

A német diplomatáknak az az állítása, hogy a kis államoknak el kell tünniök a nagyok javára, oly fölfogásból ered, amely egykor szabatos volt, de a világ mostani gazdasági fejlődésére már nem alkalmazható. A maguk függetlenségét megőrző kis államok szövetsége ma lehetséges, míg annexiójukat csak nagyon költséges katonai elnyomással lehetne fenntartani.

A tények megfigyelésén alapuló s fejlődő eszmék világításában az idegen területek leigázása, a mostani háború főcélja, csakhamar olyan műveletnek fog mutatkozni, amely romlást hoz a jelenben és semmi hasznat a jövőben.

Az angol miniszterelnök mondta a parlamentben, hogy a népek jövője attól a résztől függ, amelyet a háború tanulságaiból kivesznek. A 'világ valóban a művelődésnek abba a korszakába lépett, amidőn a délibábok époly vészthozók volnának, mint a legrombolóbb betörések.

4. A termékenység szerepe.

A mikrobától az emberig a termékenység hatnál is a fennsőbbségnek, de legalább a bol-

dogulásnak minden oka volt. A germán betörések idején, amelyek a római művelődést szétrombolták, a hódítók ernyedetlen termékenysége volt a diadaluk főféléte. Mert, ha ezerszámra ölték is őket, helyükbe új ezrek születtek.

Minden nép, amely túlságosan fejlődik, végzettszerűleg hódítóvá és rombolóvá válik olyan népekkel szemben, amelyek termékenysége kisebb.

Valamely ország veszélyessé válik szomszédi számára, ha a földje nem nyújtja neki többé kielégítő mennyiségben a táplálékot. Az éhség volt a nagy betörések forrása, amelyek egykor Európát fölforgatták.

Ha a germán hordák egykor nem özönlik el a földet, amely képtelenné vált őket táplálni, a világ nem ismerte volna meg sem a római civilizáció rombadőrését, sem a középkor ezer évét, sem a mostani háborút.

Veszélyes csöndesen haladni olyan nép szomszédságában, amely nagyon rohamosan nő. Világháború bebizonyította ennek az igazságnak fontosságát.

A németek, akik a háború elején látták, hogy — azonos okokból, mint Franciaországban — a születések arányszáma csökkenni kezd, ennek az orvosszerét nem pénzügyi előírásokban keresték, hanem abban a megmondásban, hogy népsürítés politikája elsősorban a vidék betelepítésének politikája.

Több közigazda eszményül állítja oda a népek elé azt, hogy versenyezznek a termékenységen. Már pedig az élő lényeknek története,

a rovarétől az emberéig s a germán betörések korától a mai háborúig arról tanúskodik, hogy a túlnépesedés minden irtó és hódító háborúkra vezetett.

Darwin ragaszkodott ehhez az általános, s szerinte, kivételt nem tűrő törvényhez: az élő lények olyan arányban szaporodnak, hogy bármely fajhoz tartozó egyetlen állatpár leszárma-zol rohamosan elárasztanák a világot, ha szabály nem volna az, hogy minden nemzedék egy része föltétlenül elpusztul. Ugyanennek a törvénynek engedelmeskednek az emberi lények kényszerűen, amidőn, nagyon megsokasodván, vagy kölcsönösen tönkreteszik egymást, vagy rárontanak a szomszéd országokra.

A nép minősége sokkal fontosabb tényezője a haladásnak, mint mennyisége. Ha ez máskép volna, a világ legnépesebb országai, mint Oroszország és Kína a civilizáció élén halad-nának, ahelyett, hogy félbarbárok lennének.

Az ipari típusú társadalomakban a sikер szükségszerűleg nem a legnépesebb, hanem legdol-gosabb, legfegyelmezettebb, az együttes erő-feszítésre legképesebb népeket illeti meg, ha egyidejűleg van elég vasuk és szenük.

Egy szénnélküli nagy országnak nem lehet érdeke népességét nagyon növelni. Itália, amely-nek nincs szene, nem tudott igazi ipari állammá lenni és, úgy látszik, szegénységre van kárhoztatva.

V. RÉSZ.

**A NEMZETEK HATALMÁNAK
LELKI TÉNYEZŐI.**

1. Egynéhány másodrendű tulajdonság szerepe a népek életében.

Oly tulajdonságok, amelyek nem használhatók a művelődés bizonyos korszakaiban, elmozdíthatják a nép boldogulását, ha megváltozott életkörülmények megengedik hasznosításukat.

Az irodalmi, művészeti és értelmi fölény bizonyos civilizációkban (pl. a régi görögökönél, a renaissance olaszainál) a nagyság főelemei voltak. Ellenben a türelem, kitartás, a szabályoknak való engedelmesség és egyéb sajátságok, amelyeket egykor közepeseknek tartottak, az ipari jellegű művelődésben a sikeres foltételei közé sorakoznak.

A modern kor szövevényes technikájával és munkamegosztásával, megköveteli a türelem, éber vigyázat, aprólékos pontosság, kitartó erőfeszítés és szolidaritás erényeit, amelyeket az élénk eszű individualista-fajok csak nehezebben tudnak megvalósítani.

A folytonosság érzése a népek számára az állandóságot jelenti, amelyet csak nagyon lassan tudnak elérni, de amely nélkül nem tudnának sem tartósan élni, sem emelkedni.

A modern népek ereje egyre kevésbé függ kormányzótól, ellenben millió és millió apró erőfeszítések összeadásából sommázódik össze.

Valamely ország növekedik, ha minden polgára dolgozik a nagyságán. Am hanyatlása rohamos, ha ráhagyja az államra a kezdeményezést és felelősséget.

A népek sikereit manapság kevésbé köszönheti kormányzói vagy élite-je értékének, mint bizonyos másodrangú tulajdonságoknak, amelyekkel azonban a polgárok többsége dicsekedhetik.

Az egyéni fölényes tulajdonságokat néha teljesen helyettesíthetik szerény kollektív sajáságok. A németek pl. közepes egyéniségek porzsemeiből nagyon erős tömegeket tudtak megalkotni. A nép élite-jének fölénye nem elég a nép nagyságának megalapozására.

2. Az akarat és erőfeszítés.

A Marne-i csata, amely megmentette Párist a pusztulástól és a franciák nemzeti életének legfontosabb eseménye, emlékezetes példája az emberi akarat uralkodó szerepének, amelyet a történelem úgynevezett végzettszerűségi fölött gyakorol.

A modern lélektan egyik legtermékenyebb fölfedezése, hogy tudatos cselekvőségünk csak fölszínes nyilvánulása a még sokkal fontosabb öntudatlan cselekvőségünknek.

Az akarat lehet tudatos és öntudatlan. Az öntudatlan akaratnál az elhatározás egészen megformálva lép a tudat mezejére. A tudatos akaratot ellenben megelőzi az indokok megfontolása s következéskép értékelése.

A legmegfontoltabb akarati elhatározás majd-

nem mindig magában foglal egy rész öntudatlan akaratot, amely hozzájárult, ha nem is megszüléséhez, de legalább erősítéséhez. Amikor az Egyesült-Államok megüzenték a háborút Németországnak, valószínű, hogy az indokok serpenyőjében, ahol elhatározásaink mérlegelődnek, öntudatlanul is belekerültek olyas tényezők is, mint pl.: a hadsereg hasznossága a Mexikóval vagy Japánnal való háború esetén, az elsőrangú szerep, amelyre az Egyesült-Államok a világ dolgainak intézésében hivatva van stb. A mótvumoknak ébből a tömbjéből végül előugrott a háborús elhatározás.

Ha sokszor nagy eltérés van valakinek beszédei és tettei között, ez azért van, mert az öntudatlan akarat élesen különböztet a felületes befolyások teremtette tudatos akarattól. Láttuk ezt a háború kezdetén, amidőn pacifisták és szocialisták elméletüktől annyira eltérően cselekedtek.

Az öntudatlan akarat, amelyet bennünk őseink teremtettek s utóbb a nevelés és a környezet befolyása erősítettek meg, irányozza cselekedeteinket. A tudatos akarat ellenben különösen beszédeinket irányozza.

Az ember helyét az életben nem az határozza meg, hogy mit tud, he nem, hogy mit akar és mit bír.

Az események uralkodnak a gyenge akaraton. Ellenben az erős akaratok uralkodnak az eseményeken.

Hogy előrehaladjunk, nem elég cselekedni akarni, hanem mindenekelőtt tudni kell, mily értelemben kell cselekedni.

A tisztánlátás még ritkább, mint az akarat.

A tett embere vagy alkotó vagy romboló, erőfeszítéseinek iranya szerint.

A haladás az erőfeszítés folytonosságából születik meg; a hanyatlás a pihenésből.

Az erőfeszítés állandóságára csupán az által lehet szert tenni, hogy ezt az erőfeszítést kellő neveléssel szokássá változtatjuk. Nem lehet ezt az eredményt a könyvmagoltatástól várni.

A folytonos erőfeszítés valóban csodákat tud teremteni. Neki köszönhette Anglia, hogy oly kevssé militarista létere megtudott teremteni egy négy milliós hadsereget és hogy át tudta alakítani összes létföltételeit.

A világ legközelebbi fejlődése arra utalja a népeket, hogy számítsanak egy keveset szövetségesekre, de sokkal inkább tulajdon erőfeszítéseikre. Miután tapasztalásból megtanulták, hogy a jognak erő nélkül mily kevés az értéke, meg kell szerezniük az arra szolgáló hatalmat, hogy sohase váljanak legyőzöttéké.

Bizonyos, mindenfajta erőfeszítés ellen lázongó emberek sötét tételensége nem különbözik lényegesen a sír nyugalmától. Az ilyen élöholtak csak látszólag élnek.

3. Az alkalmazkodás.

Az alkalmazkodás törvényét uralja minden élőlény. Alkalmazkodva átalakulni, vagy anélkül eltünni: egyetemes szükségszerűség.

Ahogyan az éghajlat minden változása a fauna és flóra gyökeres átváltozását idézi elő, akképen minden gazdasági, vallásos, politikai

vagy társadalmi változás szükségszerűen követeli, hogy a hatása alá tartozó népek lefki-világa is új alkalmazkodáson menjen keresztül.

A lelki ragály az alkalmazkodás hatalmas eszköze. Az ember önkénytelenül is meghajol a környezetétől elfogadott módosítások előtt. A nehézség csak azok kiválasztása, akik hivatva vannak példát adni.

A lelki életnek két főbefolyás szab irányt: a múlt környezeté, amelynek bályegét az átöröklés tartja fenn, s a jelen környezeté, amely fokról-fokra átalakítja az élőlényeket. Ettől a kétféle befolyástól nem lehet menekülni, de a haladás lehetetlen, ha az egyiknek hatalma ; megbénítja a másikat.

A népiélek, állandósága, amely a rendes életben a nép főerőforrása, akadályául szolgál oly korszakokban, amikor a gyors alkalmazkodásra van szükség. Ez volt az eset Angliában, amelynek a háború megüzenésétől kezdve több mint egy évet kellett áldoznia arra, hogy az egészen új körülményekhez alkalmazkodjék.

A gyors alkalmazkodás minden kínos; mert ha már csak nagy ügygyel-bajjal alakítjuk át életmóunkat, gondolkozásunk módját még nehezebben változtatjuk meg.

Valamely nép hanyatlásnak indul, ha társadalmi meze, vértezete túlságosan merev arra, semhogy meghajolhasson a lét új feltételei előtt. A nagy birodalmak bukásának leggyakoribb oka az volt, hogy képtelenek lettek az alkalmazkodásra a körülmények által váratlanul előidézett szükségletekhez.

Minden nép a civilizációnak csupán egy bizonyos, elhatárolt mennyiséget tudja fölszíjni.

A társadalom legnagyobb veszélye, ha sok olyan egyént foglal magában, aikik alacsonyabbrendű evolúció-korban maradtak meg s ennél fogva rosszul alkalmazkodtak a társadalom jelen állapotához.

— A modern kor egyre könyörtelenebbé válik a nem-alkalmazkodottakhoz. Az új szükségletek csakhamar ki fogják küszöbölni a letűnt korok e túlélőit.

4. A nevelés.

Az emberek viselkedését sokkal inkább vezeti jellemük, mint értelmük; ennél fogva a nevelés céljául a jellem idomítását kellene kitűzni. A németek ismerik ezt az igazságot, de a francia Egyetem, úgy látszik, egyáltalában nem ismeri.

A nevelés beleolthatná a tanítvány leikébe a testületi szellemet azzal, hogy úgy érdekeltet! az osztálya sikereivel, mintha a tulajdon sikerei volnának. Megtanulná akkor, hogy a versenytársakkal jobb társulni, mint velük küzdeni. Míg Franciaország nagyon nem ismeri ezt az alapelvet, Németországban az az ipari hatalom egyik eleme.

A technikai nevelés, az iskola s utóbb a kaszárnya fegyelme, az együttes erőfeszítés képessége könnyítik meg a németeknek az elrendelt munka aprólékos végrehajtását. Nem is a tanító, hanem a technikus teszi lehetővé Németország ipari terjeszkedését.

Egy tudós professzor tökéletes módon összegzte technikai nevelésünk állapotát, ezt írván:

«A háború arra hajtott, hogy néhány hónap alatt megteremtsünk egy félelmetes kémiai fölszerelést, amikor béke idején vonakodtunk tökéletesíteni valamely kezdetleges anyagot, amelyért versenytársaink lesajnáltak.»

Már akkor is fölfogjuk a technikai nevelés hasznosságát, ha csupán a földművelési oktatást vesszük szemügyre. A szakemberek azt állítják, hogy ha gabonaneműekben elérnök ugyanazt a hektárhozadékot, mint a németek, — pedig az ő földjük sokkal silányabb, mint Franciaországé — a mi nemzeti vagyonunk évente két milliárddal növekednék.

Franciaországban a földművelés még mindig kevésbé tekintélyes foglalkozás, ámbár változatosabb ismereteket igényel, mint a legtöbb egyéb szakma. «Az az ember, aki jól tud igazgatni egy majort, képes volna kormányozni az indiai császárságot is» — mondá az angol miniszter.

Az ipari és kereskedelmi oktatás reformja, amelyet Anglia abszolút hasznosnak ítélt, még szükségesebb lenne Franciaországban, de sokáig fog még az Egyetem ellenkezésébe ütközni, amely azt követeli, hogy minden űr igazgasson, holott tusakodik minden változtatás ellen.

A vessző az iskolában, a bot a kaszárnyában teszi a németeket képessé, hogy ellentmondás nélkül engedelmeskedjenek főnökeik parancsainak. Ámde az energia, amelyet a háború alatt oly népek fejtettek ki, amelyeknél az említett eljárás ismeretlen, bizonyítja, hogy az emberi lélek fegymelmezhető kevésbé szolgai módszerekkel is.

Egy porosz hadügymeniszter állította a mosztani viszály folyamán, hogy az ifjúság katonai előkészítésének az iskolában ne csupán az legyen a célja, hogy az ifjúság erősödjék, hanem az is «hogy féket vessen a személyes függetlenségnek és kezdeményezésnek, amely azzal fenyeget, hogy szétbomlasztó szubjektivizmussá fajul el, ami a demokráciák végromlása.» Az ilyen elvek csak arra jók, hogy katonákat formáljanak, akik készek magukat feláldozni egy uralkodó nagyravágyó terveinek.

Ha a demokratikus egyenlőség megvalósítható, az csak oly nevelési rendszerrel érhető el, amely minden egyén sajátságos képességeit hasznosítja. Politikai intézményekkel e részt nem lehet célt érni.

A német nevelés egyik erőforrása, hogy változatos tanítás segítségével mindenki tanítványból ki tudja csinálni a különböző képességeket. A latin fajok rosszabb nevelésének egyik oka viszont éppen az, hogy ugyanazt az oktatást alkalmazzák elütő elmebeli képességek mellett is.

Nem volna szabad, hogy a nevelés célja kézikönyvek szajkózása legyen, hanem csak az, hogy gondolkozás! és jellembeli szokásokat teremtsen. Egyetemeink tisztán emléző oktatása kevessé fejleszti az értelmet, a jellemet meg seholgysem. Ezt egyaránt kevessé értették még meg a tanárok, szülők és tanítványok.

Nem lehet remélni semmiféle javulását a francia nevelésnek, amíg továbbra is olyan egyetemi tanárok irányítják, akik csak könyveken át ismerik a világot.

A merőben értelmi nevelés hamar oka lesz a dekadenciának.

A könyvek elméletei a világegyetemnek csak elnyomorított nézését szolgáltatják, amelynek nincs kapcsolata a tapasztalat tanításaival.

Az angolok joggal azt tartják, hogy bizonyos iskolai játékok nagyon hasznosan készítenek elő az életre. Egy sportcsapat csakugyan magában foglalja a társulást, a hierarchiát, fegyelmet, megannyi oly tulajdonságot, amelyet egy, boldogulni akaró társadalom sem nélkülözhet.

Egyik legszükségesebb reform lesz: minden francia ifjúba és leányba beleoltani a fegyelem tiszteletét. Ez semmivé vált a családban, semmivé az iskolában, semmivé az igazgatásban, semmivé a fegyvergyárakban, — egy szó, mint száz: semmivé mindenütt.

Aki önmagától nem tud magán uralkodni, azt kényszeríti a törvény; de ez a rátukmált fegyelem soha sem ér föl a belső fegyelemmel, amelyet a nevelés megadhat.

A háború után a nevelés reformja lesz a legégetőbb feladat. Ámbár felvilágosult szellemek hiába próbálták meg egyetemünk módosítását, azért nem kell kétségezni, hogy ez nem sikerül. Arra kell gondolni, hogy a nagy katasztrófák szülői a reformoknak, miket a békéidők minden vitája sem tudott elérni.

Az a nevelés, amely eléri, hogy az ítéloképesség és az akaraterő növekedjék, tökéletes, akármit is tanítottak légyen. Egyedül ezekkel a tulajdonságokkal az ember már irányítani tudja a sorsát.

Többet ér a megértés, mint a tanulás.

5. Az erkölcs.

A népek erejének okai közt elsősorban szerepel erkölcsösségeknek foka. Amidőn Oroszország hadifölszerelés és élelem nélkül láttat magát, egész sora miatt a megvesztegett minisztereknek, tábornokoknak és hivatalnokoknak, világosan tapasztalhatta az erkölcsnek szerepét a nemzetek életében.

Valamely nép erkölcsére múltjának műve. A jelen teremti meg a jövő erényeit. Mi apáink moráljából élünk s a mi fiaink a mienkből fognak elni.

Minden erkölcsszabály először nyűg, kényeszer, amit ránk kell tukmálni. Csupán az ismétlés csinál belőle könnyen elfogadható szokást.

Az emelkedett kereskedői erkölcs bármely népnek felsőbbséget biztosít vetélytársain, amelyek még nem érték el az erkölcsiségnek ugyanazt a fokát. Ha például egy kiadó valamely régi utazási kalauz borítékára friss évszámot nyomat, hogy megtévessze a vevőt, vagy ha egy jónevű objektív kereskedő ráteszi a cégejét egy közönséges gyártmányra, ezzel csak kedveznek az idegen versenytársaknak, akik folyamatos sorban tartják kalauzaikat, s hitelesítik eszközököt.

A mostani háború adaléket szolgáltat annak a bizonyítására, hogy még a politikában is hasznos a becsületeség. Németország ma már tudja, mibe került neki Belgium tekintetében vállalt kötelezettségeinek megsértése. Az orosz miniszterek, akik elárulták hazájukat és okozták a balszerencsét, amelynek viszont a forrás-

dalom volt a következménye, bizonyosan komoly gondolatokat gondoltak végig celláikban a besülethez előnyeiről.

Az okokkal támogatott tisztelesség bölcs doleg, de már annál a pusztán ténynél fogva, hogy okoskodik, az az irányzata, hogy ne legyen tisztelesség.

A német diplomácia egyik legbiztosabb eredménye volt, hogy az egyetemes bizalmatlanságot idézte föl. Németország az egész világon aláásta a beszédeiben való hitet. Soká fogja megszenvedni ezt az ezentúl leronthatatlan bizalmatlanságot.

6. A szervezet és az illetékesség.

A szervezet egyszerűen a minden tudomány uralta alapelvek alkalmazása: valamely jelenség szülő elemeinek szétkülönböztetése, külön-külön tanulmányozása, s mindegyikük befolyásának kutatása. Az ilyen módszer magában foglalja a munkamegosztást, az illetékességet és a fegyelmet.

Nagy Sándortól Augusztaisig s Napóleonig minden magasabbrendű szellem nagy szervező volt. Egyikük sem ismerte félre, hogy szervezni nemcsak annyit tesz, mint szabályokat alkotni, hanem annyit is, hogy végre is kell hajtatni azokat. Ebben a végrehajtásban rejlik a szervezés fő-fő nehézsége.

A szervezés lehetetlen, ha minden egyén és minden doleg nincs a maga helyén. Ennek az elemi igazságnak alkalmazása, sajnos, olyan éleslátást igényel, amely bizonyos népeknél elég ritka.

Bármely szervezet értéke a fönöktől függ, akit élére állítanak. A kollektivitások alkalmasak a végrehajtásra, de képtelenek az irányításra és még kevésbé képesek az alkotásra.

Az együttes munka megszokása és fegyelme — a szociális előrelátás intézményeire, a biztosításra, a munkaképtelenség és aggkor esetére való gondoskodásra, s a technikai nevelésre alkalmazva — végtelenül jó szolgálatot tettek a németeknek. így pl. a tanoncügy szervezése náluk megakadályozta a kézmű válságát, amely annyira fenyegeti Franciaországot.

A szolgálati ágak egymás mellé rendelésének hiánya nyilván a leghelyrehozhatatlanabb hibája a latinfajú népek közigazgatásának. Egész sorozata a minisztereknek hiába próbálta ezt orvosolni. Ez a baj annyira dühöngött, hogy Párisban ugyanannak az utcának a kövezetét egy hónap alatt háromszor vagy négyszer bontották föl és burkolták be, mivel a gáz, a vízvezeték és villamosság üzemvezetőségei nem juttattak megegyezésre, hogy az egész műveletet csak egyszer hajtsák végre a kellő sorrendben. A háború alatt is láttuk, hogy Amerikába két különböző miniszteriumnak kiküldött hatósági közegei versengtek egymással, hogy ugyanazt a lóállományt vásárolják meg s a vevő természetesen, megegyezés hiányában, végül négyszer oly magas árt fizetett.

Ha valamely közüzemben az ellenőrzést nagyon szaporítják, ez annyira elaprózza a felelősséget, hogy végezetre az egészen elsikkad. Akit túlsokan ellenőriznek, azt sohasem ellenőrzik jól.

Sok országban a nyilvános üzemek szervezének csekély értéke nemcsak az alkalmazottak közömbösségeinek és a felelősségtől való félelmüknek tulajdonítható, hanem annak is, hogy gyakran a protekció helyettesíti a rátermettség adta illetékességet.

Az amerikaiak nagyon a nyitjára jöttek a szervezés minden csínjának-bínjának. Nagy mérnökük: Taylor megmutatta, hogy a legtöbb gyári munkában — módszeresen kiküszöbölvén a haszontalan erőfeszítéseket, — ugyanazt az eredményt sokkal kevesebb fáradsággal lehet elérni. Most már sok német gyár is ugyanezen szinten az alapelv szerint van megszervezve.

A szükség hamarosan hatalmas tényezőjévé válik a szervezésnek. Kétséges, hogy a németek nagyhírű rendszeressége felsőbbrendű-e azzal a szellemmel szemben, amely lehetővé tette az angoloknak, hogy két év alatt négymilliós se-reget alakítsanak összes tisztjeivel, muníciójával, s azzal a szövevényes anyagkészettel, amelyet a modern háború megkövetel.

Gazdasági és kormányzati gyengeségünk egyik oka azzal függ össze, hogy nálunk az iparosokat a kormányok vagy nem vették tekintetbe, vagy gyanús szemmel néztek. A háború szükségletei azonban nélkülözhetetlenné tették közreműködésüket s meg kellett állapítani, hogy a nagyon is bonyolult problémák, hála az ő munkájuknak, könnyen megoldódtak. És ha nem dolgoztak elég gyorsan, ez onnan volt, hogy a hivatalok félelmetes illetéktelensége állandóan akadályozta munkájukat.

Az amerikai élelmezési főbiztos programm-

szerű nyilatkozatát nagyon üdvös volna kira-gasztani bizonyos hivatalokban, amelyek szer-vezete annyira hiányos volt a háború alatt: «Az élelmiszereknek nincs szükségük diktatúrára, hanem csak okos igazgatásra. Persze én a magam részéről ezt az igazgatást nem dráköi rendeletekben és önkényes inkvizíciókban látom, hanem az érdekelt három nagy csoport: a termelők, elosztók és fogyasztók harmonikus meg-egyezésében és értelmes összműködésében. Ta-nácsadójimat kizárolag ebből a három csoportból fogom választani, nem pedig az elméleti emberek és a bürokraták közül.» Mily óriás szakadék tátong a mi kormányzóink és a nyilatkozatot tévő értelmi állapota közt!

Oroszország kísérleti úton győződhetett meg arról, hogy egy nagy birodalomnak még csak közepes szervezését is mily hosszú idő alatt lehet megalapozni, s hogy azt nem lehet máról-holnapra rögtönözni. Mert ez a szervezet csak akkor értékes, ha már megrögződött a lelkeiben.

A szervezés túlsága nem minden látszik üd-vösnek a haladás tekintetében. Khina aggályo-sán pontos szervezete minden kezdeményezés megbénítására s a nyavalyság állapotnak olyan fokára vezetett, hogy nem tud belőle fölépülni.

A szám megadhatja a tekintélyt, de nem az illetékességet, a rátermettséget.

Az iparnak egyebek közt az biztosít nagy fölényt a közigazgatás fölött, hogy a rátermettség ott nagyobb szerepre tesz szert, mint a rang-létra s különösen a protekció.

A tekintély nélkül való illetékesség ép oly tehe-tlen, mint az illetékesség nélkül való tekintély.

A rátermettség hatástan marad, ha rá nem termettség parancsszavának kell engedelmeskednie.

7. A társadalmi cohaesio és a szolidaritás.

A fegyverek maguk nem alapíthatják meg a népek hatalmát. Az mindenekfölött a lelki cohaesio alapszik, amelyet megteremtenek a közös érzelmek, a közös érdekek, a közös hitel. Valamíg ezeket az elemeket nem teszi állandókká az átöröklés, addig a nemzetiet mulékony lesz és ki lesz szolgáltatva minden vakenetnek.

Bár láthatatlan: a társadalmi rend befolyása roppant súlyval nehezedik minden nap életünkre. Sokkal erősebben irányítja gondolatainkat és tetteinket, mint okoskodásaink.

A társadalmat tagjai érdekeinek egyensúlya tartja fenn. Ha ez az egyensúly megbillen, a mohó vágyak és gyűlöletek, amelyeket eladdig a lassan fölépült társadalmi gátak tartottak mederben, szabadon kiáradnak és csaponganak. Ilyenkor a hatalom szüntelenül kézről-kézre jár és az anarchia addig a napig tart, valamíg a közöhajtás egy erős tekintélyt nem követel, amely képes helyreállítani a rendet.

Valamely népnél faji közösségek hiján is a közös vallásos, politikai vagy társadalmi eszménybe vetett hit meg bírja teremteni a gondolatok és magatartás azonosságát, amely fennmaradásához szükséges.

A politikai pártok egyetértése elengedhetetlen kelléke annak, hogy valamely ország ellen-

gégeivel megküzdhessen. Ha a civódás, amely minket a bukás szélére vezetett, a háború után újraéledne, Franciaország gyógyíthatatlan dekadencia veszedelmében forogna.

Nem lenne hiábavaló a parlamentek falára vésett fölirattal arra emlékeztetni, hogy a népek, amelyek — mint hajdan a görögök és később a lengyelek — nem bírtak lemondani belső viszálykodásairól, végül szolgásága súlyedtek és megszűnt a joguk a történelmi létre.

Ha egy politikai párt csakugyan arra törekednék, hogy hasznossá tegye magát, vállalnia kellene annak a bizonyítását a tömegek előtt, mily üdvös, ha az osztályok fúziója váltja föl versengéseiket. Ha olyan régen hiába próbálták meg ezt a fúziót, talán lehetségesse válik a társulás hasznának gyakorlati bemutatása révén.

A különböző társadalmi osztályok közti személytelen és hideg viszonyt a lövészárokban eltöltött közös élet bizonyára benső viszonnyal s merevség nélkül való fegyelemmel fogja majd helyettesíteni. Ha az emberek megismerik egymást, hamarosan rájönnek, hogy sok olyanban megegyeznek és könyvekből eredő nézeteltéréseiknek nincs jelentőségük.

A hosszantartó háború során fölidézett közöslelkiizgalmak közelebb hozzák az embereket s olyan szolidaritást teremtenek meg közük, amely képes túlélni ezeknek az izgalmaknak eltüntétét is.

A népek, amelyeknek összetartását a háború nem kovácsolja össze végképpen, a katonai harcok után biztosan következni lábják majd a szociális, gazdasági és még egyébfajta harcokat.

Az érdeken nyugvó szolidaritásnak szilárd az alapja. Ellenben a testvériségre vagy kegyeségre alapított épület mindenkor ingatag. Elsősorban hasonló érdekű csoportoknak köszönheti Németország gazdasági haladását.

Az üdvös társadalmi átalakulások nem a mostan uralkodó szocialista elméletekből fognak eredni, hanem a dogma nélküli szolidaritásból, amely különösen azzal fog foglalkozni, hogy mindenki létét javítsa az új szükségletekhez jobban alkalmazkodó nevelés s a társulás különbozo szervezetei révén.

Ha ez a jelszó «szolidaritás» helyére tudna lépni a «szocializmus»-nak, nagy haladás valósulna meg, mivelhogy a jelszavaknak rendesen sokkal nagyobb a hatalmuk, mint az elméleteknek.

Hiáavaló a népeknek azt szaválni, hogy testvérek, mikor mindegyikük bölcsen tudja, hogy ez nem igaz. Még hiáavalóbb osztályharcra buzdítani őket, mert ez kölcsönös romlás kútforrása. Ehelyett egyszerűen azt kell bebizonyítani, hogy érdekük egymást segíteni az erők összetevése által.

8. A forradalmak és az anarchia.

A legsúlyosabb forradalmak az erkölcsök és gondolatok forradalmai.

A forradalmak között talán a legmélyebb az volt, amidőn Anglia évszázados hagyományai-val ellentétben a háború alatt hozzájárult ahhoz, hogy minden hatalmat áttagyenek az állam kezébe s feltétlen jogot adott neki a

polgárok élete és vagyon a fölött. Az egész nemzetnek ez a felforgatása rendetlenség nélkül ment végbe, mert minden párt közremunkált benne és nem csupán egynek műve volt, mint az előbbiekk.

Fölidézni a forradalmat mindig könnyű, de bajos tartóssá tenni.

Egy kényurat letaszítani trónjáról még korántsem annyi, mint az önkényuralmat elnyomni. Mert valójában ezer meg ezer felelőtlen alkényűr, akire szüksége van egy ország igazgatásának, tovább bitorolja a hatalmat. Az uralom neve változhat, de ók maradnak a tényleges urak.

Egy máról-holnapra való forradalom csak arra jó, hogy új önkényt tegyen a régi helyére.

A társadalmi korlátok, amelyeket a forradalmak ledöntenek, előbb-utóbb újra feltámadnak, — mert a népek nem tudnak fennállani az ő elhatároló hatalmuk nélkül, — de rendesen nem ugyanazon a helyen támadnak fel.

Sokszor egy nép könnyebben bírja elviselni bajait, mint az orvosszereket, amelyekkel gyógyítani akarják.

Ellenkező érdekű osztályokra oszló országokban a forradalom békésen mehet végbe, de nagy ritkán marad sokáig békés.

Ha a forradalom egyszer megindult, nem kormányozható többé nagyobb mértékben, mint a lavina zuhanása közben.

A szellemi ragály a forradalmak terjesztésének legbiztosabb tényezője.

A forradalmi gyülekezeteket fenyedegető leg-

nagyobb veszély nem a reakció, amely jobbján fölütí a fejét, hanem a túllicitálás, amely balján támad.

A tömegek által véghezvitt forradalom csak azt az irányt veszi, mint ennek a tömegnek izgékony és rendetlen ösztönei. Az ilyen mozgalmaknak nagy az erejük, de nem'j tartanak soká és végzettszerűen anarchiára vezetnek.

Az orosz forradalmárok elfelejtették Napóleon szavát: az anarchia mindig az abszolut hatalomra vezet.

A kezdődő forradalmak az illúziók és túlkövetelések légkörében mozognak, amelyek társadalmi rendetlenségből erednek és ahonnan végül a restaurációk kelnek életre.

A forradalmak okai közt szerepel az, hogy mindenki elveszti a hitet a hajdani eszmék értéke iránt', amelyek a társadalmi életet az előtt vezéreltek. Az ebből eredő anarchia ilyenkor olyan új igazságok nyugtalan keresése, amelyek képesek legyenek a népet irányítani.

A nélkülvilágban szerep, amelyre a társadalomban a fegyelem és cohäsio hivatva van, a legvilegabban akkor tűnik ki, amidőn a forradalom diadala alatt a társadalmi kötelékek fölbomlottak és mindenki szabadon követi ösztöneit.

A forradalmi eseményeket megítélio történetírók gyakran olyan okoknak tudják be azokat, amelyek egészen távol esnek valódi eredetüktől. Amikor, az orosz forradalom kezdetén, a katonák odahagyták lövészárkaikat, ezt nem tették nekik fölfoghatatlan eszmék nevében, hanem egyszerűen azért, hogy kivegyék részüket a szocialistáktól beígért földosztásból.

Az orosz forradalom egyik legborzasztóbb eredménye az volt, hogy a szociális összetartás lerombolása által azt a sokmilliós hadsereget, amely az előző este még egészen harcképes volt, átalakították egy léleknélküli csordává, amely a legkisebb támadásra is szétfutott.

A belső ellenségek a nemzetet tehetetlenné teszik a külső ellenséggel szemben.

Némely forradalom, mint az orosz, néhány hónap alatt lerontja a szerveződésnek százados erőfeszítések révén megvalósított művét.

A tiszta látás ritka a forradalmároknál. Az oroszok például első diadalaik után három, az ország jövőjére egyaránt végzetes célt követtek: 1. a *rögtöni békét*, következéskép a szövetségesek elhagyását, akik a háborúba őregették bocsátkoztak, 2. a *földosztás Igéretét*, amely területük minden pontján állandó harcot fog folytatni, 3. Oroszország különböző *nemzetiségeinek szétválasztását*, ami a roppant birodalom szétrombolását vonja majd maga után.

Miután levált Ukrajna, ez a harmincmilliós, igen termékeny és igen gazdag, nagy tartomány, levált Litvánia: Oroszország még mindig a legnagyobb birodalom marad, de egyszersmind a legszegényebb, s amelyet örökösen harcoló ellenséges tartományok fognak környezni.

Az orosz forradalom a kemény uralom helyére egyszerűen egy még keményebbet tett. Újból megmutatta, hogy a népeknek olyan a kormányuk, aminőt megérdemelnek.

Semmiféle analógiát nem lehet vonni a francia forradalom és az orosz forradalom közt.

Az elsőt tanult polgárok csinálták, a másodikat tudatlan munkások és parasztok, akiknek szívonala alig volt magasabb az ősi skythákénál.

Az orosz munkások többsége számára a forradalom ezt jelenti: senkisem parancsol, mindenki azt teszi, amit akar.

Míg Németországban az eszmék ugyanazok maradnak, Európát gyakori háborúk fogják fenyegetni. A németek azonban egy szép nap maguk is rájönnek arra, hogy mesterséges építémeny ez a német birodalom, amely az ipari államot megfejeli egy hűbéri állammal. Ebből szükségképen az eszmék forradalma támad, amelyek mindenkor szülői a mély politikai forradalmaknak.

Ámbár a nagy forradalmakat könnyen meg szokták jósolni, aligha van példa arra, hogy legfontosabb következményeit megsejtették volna.

Anarchia van mindenütt, amikor felelősség nincs sehol.

VI. RÉSZ.

A NÉPEK MAI KORMÁNYAI.

1. A demokratikus haladás.

A háborúnak lesz köszönhető, hogy az egyenlőség, amely eddig csak a törvénykönyvekben létezett, kétségekívül behatol majd egy kevessé az erkölcsökbe és szokásokba is.

A mostani háború többet tett a demokratikus eszmék megvalósításáért, mint az erőszakos forradalmak. Az egyazon veszélyeknek alávetett emberek megismerték egymást és megtanulták, hogy a különböző fajta képességek is lehetnek egyenértékűek.

A háború bizonyára határköve lesz a világdemokrácia végleges diadalának. Ügy az uralkodók, mint a diplomaták túlkevés éleslátást tanúsítottak, semhogy a népek a jövőben rászánnák magukat arra, hogy sorsukat vakon az ő kezeikbe: tegyék le. Lehet, hogy a háborúk nem lesznek kevésbbé gyakoriak, de legalább azok fogják megüzenni, akik a terhét viselik.

A háború az összes autokráciákat fenyegeti s mégis az volt az eredménye, hogy a harcban álló országokban autokrata kormányok juttattak hatalomra. Ezek néha hasznosak elhatározásaiak gyorsasága révén, azonban mégis olyan nagy hibákat halmoztak egybe, hogy beállott

annak a szüksége, hogy ügyvitelüket illetékes bizottságokkal ellenőriztessék.

Az új idők kifejlődésével nem lesz abszolút hatalom, amely arra képes lenne, hogy összeegyeztesse és egymás mellé rendelje a különböző társadalmi csoportok sokfajta és gyakran ellentmondó érdekeit, abból a célból, hogy a közérdekhez alkalmaztassa.

A világháború eredményeképpen az autokratikus formák tekintélye erősen megingott, minnek következtében csak azok a monarchiák fognak fennmaradni, ahol az uralkodó nem kormányoz és merőben csak jelképe a nemzeti egységnak.

Az egyéni autokráciáról a kollektív autokráciára való áttérés sok népnél a világháború egyenes következményének látszik.

Ha a kereslet és kínálat viszonyáról szóló régi törvény tovább is uralkodik a világon, bizonyos, hogy a háború után a munkások helyzetük roppant emelkedését fogják tapasztalni, mivelhogy a munkáskéz ritka lesz az ipar új szükségleteihez viszonyítva.

Egy kis rend és a korcsmák bezárasa révén a munkásosztály hamarosan új burzsoáziát fog képezni. Ellenben a régi burzsoázia középső rétege: tiszviselők, hivatalnokok, tanárok és tanítók stb. abban a veszélyben forognak, hogy bizony nemsokára a proletariátus egyik kategóriája belőlük kerül ki, amely talán kitölti a szocialista hadsereg az által támadt hézagait, hogy a kielégített és sorsukkal megelégedett munkások elhagyták ezt a hadsereget.

Nagy haladás valósul meg, ha a demokra-

tikus országok választói képviselőkül ügyvédek vagy könyvmoly emberek helyett az élet realitásával ismerős iparosokat, gazdákat, kereskedőket választanak.

Az igazi demokratikus haladás nem az, hogy az élitet a tömeg szintjére sülyesszük, hanem az, hogy a tömegeket az elitehez fölemeljük.

2. A német étatizmus és a francia étatizmus.

Az étatizmus (állami beavatkozás) és végső alakja, a kollektivizmus a háború előtt azt az irányzatot követték, hogy a latinfajú népek népmi vallásává váljanak. Mint az isten kegyelméből való királyi hatalom örököse, az Állam szemükben valamely misztikus lényeg volt, amelyet a polgárok folyton kritizáltak, de amelyhez viszont szüntelenül fohászkodtak s elsősorban tőle kívánták személyes igényeik kielégítését.

A minden véleményre tekintettel lévő liberalizmus és a maga véleményén kívül mászt el nem ismerő étatizmus egyre kevésbé látszik összeegyeztethetőnek. Az étatizmus továbbfejlése eltüntetné a szabadságnak még a nyomát is az írások, cselekedetek és gondolatok fölött gyakorolt állandó cenzúra berendezésével.

Franciaország politikai története harminc év óta az államszocializmus hódításainak története. A számbeli túlsúly hiján megvolt a merészsége, már pedig a szám mindig hátrál a merésszéggel szemben. Demagógikus túllicitálásai és fenyegetőzései az országot a mélység

szélére vitték, s az a háború nélkül, bizonyosan bele is zuhant volna a mélységebe.

Az étatizmusnak különböző eredményei Franciaországban és Németországban nemcsak azt mutatják, hogy az intézmények hatásai az őket elsajátító népek lelki világától függenek, hanem azt is, hogy ugyanazok a kifejezések egyik országban másat jelenthetnek, mint a másikban.

A német étatizmus elsősorban katonai jellegű. Csak kevéssé lép ki köréből s az iparosoknak meghagyja cselekvési szabadságukat. Ellenben a latin étatizmus azzal az igénnyel lép föl, hogy minden ō intéz és irányít. Ha nem is nyeli el teljesen az ipari vállalatokat, ellenségekként bánik velük s túlhalmozza őket vexatórius rendszabályokkal, amelyek lenyűgözik lendületüket.

A német étatizmus az ország roppant gazdasági haladásának egyik tényezője, míg a latin étatizmus egyik legbizonatosabb oka volt ipari hanyatlásunknak.

Ha valamely állam minden maga akar írányítani és minden el akar nyelni, csakhamar ki nem egyeztethető kollektív érdekekkel találja magát szemben, amelyek működésének határt szabnak. Tehetetlensége ilyenkor anarchiába fúl.

Az országokban, ahol a latin étatizmus uralmodik, az ügyek felsőfokú intézése csak látszólag van a miniszterek kezében. Tényleg pedig egész légiója a felelőtlen hivatalnokoknak tartja azt hatalmában. A miniszterek, akikre rátermettségük hiánya, ügyködésük rövid tartama

és az általános fegyelmezetlenség miatt alig hallgatnak, csak illuzórius tekintélyt gyakorlnak.

Minden, olyan közdologban munkálkodó egyén, aki annak sikerében nincs érdekelve, csak gyenge szolgáltatást teljesít. E lélektani alapelvból — amelyet a szocialisták annyira nem ismernek — következik, hogy az állam által kezelt közüzemek sokba kerülnek és keveset hoznak.

Az amerikai ipar egyik ereje, hogy távol tudja magától tartani az állami beavatkozást. A mi iparunk gyengesége viszont az állami béklyók következménye. Ha az eddigi fölfogás nem változik meg, iparunk össze fog roskadni ártörvények és szabályzatok súlya alatt.

Ha a polgárok nem tudnak megegyezni ügyeik elintézésében, akkor természetes, hogy az állam nehézkes és költséges gépezete kell, hogy közelbeléjen.

Az állam és a magánipar igazgatása közt az az alapvető különbség, hogy az előbbi többet foglalkozik a formával, mint a lényeggel, míg a második megveti a formát s csak a hasznos realitásokhoz ragaszkodik.

A gazdaság törvényeinek megvetése, a háborús árszabások és rekvizíciók rendszertelensége, minden kezdeményezésnek megbénítása a zsarnoki és szakavatatlan hivatalok által: mindenek ízelítőjéül szolgálhatnak annak, mily anarchiába súlyedne egy ország, amelyet végkép leigázna az államszocializmus uralma.

A háborús árszabások következményeképp föllépő drágulás csak régi tapasztalatokat erősít meg. Már a Convent kénytelen volt belátni.

hogy semmisem tudja helyettesíteni a magánkezdeményezést, a munka szabadságát és a csereforgalom kölcsönös játpkát.

Az, hogy visszariasztották a földmívest a gabonatermeléstől olyan adókkal, amelyek termésének az önköltségi árnál is olcsóbban való eladására kényszerítették, úgy hogy abban is hagyta ezt a mívelést, — azután meg az, hogy megpróbálták újra felélénkíteni a közigazgatási önkényre bízott szubvenciókkal: két emlékezetes példája az állami beavatkozás kárhozatos befolyásának.¹

Ha a háború után az ipari, mezőgazdasági és kereskedelmi kezdeményezéseket megbénítják majd az állami beavatkozásból folyó vexatórius szabályzatok: az ennek az uralomnak alávetett népek dekadenciája bizonyossá válik. Nincs haladás egyéni kezdeményezések nélkül; e kezdeményezések viszont lehetetlenek, mihelyt az állam azzal az igénnyel lép föl, hogy az ipar és kereskedelem bonyolult szervezetét irányítsa.

A pacifista szocializmus, amely tanaival azt okozta, hogy a háború elején nem voltunk eléggé harckészek s ezzel oly sokban hozzájárult első vereségeinkhez, elvesztett befolyását újra visszanyerte két okból: 1. azért, mert a háborús szükségletek következtében egyetemesen kifejlődött egy állami autokrácia, amely igen közel volt a szocialisták által álmودott igához, 2. azért, mert azt erősítgette — s ez a népképzeletet nagyon befolyásolta — hogy el lehet érni a békét egy nemzetközi szocialista-kongresszus révén.

A latin étatizmus a kormányzat alacsonyabb-rendű formája, amelynek — mint egykor a hűbéruralomnak — a maga idején megvolt a maga haszna, amelynek azonban manapság már nincs meg ez a haszna. Ha tartóssá vál-nék, végeredményében a szolgáságban való egyenlőségre, s azután a dekadenciára ve-zetne.

A német állam-elmélet az abszolút szuverenitás-ról, amely csak a maga akaratát ismeri el törvény-nek, szükségképpen magában foglalja az erő-nek a jog fölött való túlsúlyát. 8 éppen az a cél, hogy ezt a túlsúlyt igazolják, vezette a német bölcselőket arra, hogy istenítvén az államot, azonosítsák az erőt és a jogot, s hogy az enyhességet és az emberiességet a tehetetlen-ség jelének tekintsék.

A német állameszme, amely szerint az államot nem kötheti semmiféle szerződés, sokkal ázsiaibb, mint római, sokkal ókoribb, mint jelenkor. Igazi visszaesést jelent, amely ellen az egész világ síkraszállott.

Amikor Hegel és követői az államot szuve-rén istenséggé tették, csak filozófiai formulát adtak minden porosz király katonai eszmé-nyének.

Az étatizmus és a szocializmus Németország-ban annyira szomszédosak, hogy ott a szo-cialisták többsége kormánypártot alkot.

Bavitázhataltlan tény, hogy Németországnak néhány év alatt sikerült az ipar élére állania. De nagyon csalódnék, aki ezt a sikert az ál-lami beavatkozás hatásainak tudná be. Huszonöt év alatt megvalósított haladásának ugyanis:

ezek voltak az okai: felsőbbrendű technikai oktatás, szigorú fegyelem, a különböző iparágak szolidaritása, nagyképességű egyének a nagy vállalatok élén, s különösen: gazdag szénbányák birtoka.

A németországi étatizmus szervezete, amily bceses szolgálatot tesz a közepest szellemek erőfeszítésének egymásmellé rendezésében, nem tudná kedvezésben részesíteni a fontos kutatásokat, amelyek az elite-emberek kizárolagos művei. Németország, elvesztvén egyéniséget, elvesztette nagy tudósait, nagy íróit, nagy-gondolkozóit.

Az állami beavatkozás pillanatnyilag ugyan lehet oka a leggyöngébb népek haladásának, de kikerülhetetlenül maga után vonja a dekadenciát. Ha csak az állam az, amely gondolkozik és cselekszik a polgárok helyett, ezek képtelenekké válnak a gondolkozásra és cselekvésre. A felsőbbrendű egyének belemerülnek az általános középszerűségbe s eltűnnek.

Az étatizmus kiírtbatatlan párhívei a háború után fölötté veszélyesekké fognak válni. Miután azt látták, hogy a háború alatt állami mindenhatóság nehezedett minden népre, ebből azt következtetik, hogy az étatizmus a békében is üdvös lesz. Mindazonáltal nyilvánvaló, hogy annak az uralomnak, amelyet rendkívüli helyzethez szabtak, csak erre a helyzetre nézve van értéke.

Ha a háborúban megteremtett katonai étatizmus a békében is folytatódnék, azt kérdhetné az ember, mily határok között tűrik meg majd a gondolatszabadságot és az egyéni füg-

getlenséget. A civilizáció jövője fordul meg ennek a kérdésnek megoldásán.

A modern individualizmus ellen két félelmetes ellenség ütötte föl a fejét: a szocializmus és a germánság. Ha az emberiség végeredményében inkább választja a kollektív szolgáságot, mint a szabadságot, a végleges visszafejlődés korába esik vissza.

Megszabni az individualizmus és az étatizmus kölcsönös határait: ez lesz a jövendő egyik legbajosabb föladata.

3. A szocialista hitvallás.

A hitek szerepe nem kevésbé fontos ma-napság, mint volt a múltban. Sok ember azt hiszi magáról, hogy levetett minden vallást, holott mindenkor uralja a misztikus szellemet. A szocialista hit is egyik nyilvánulása ennek a szellemnek, ugyanúgy, amint az a buddhizmus és az izlám.

A különböző politikai felekezetek, mint nihilisták, szabadkőművesek, szocialisták stb. val-lásos lények, akik elvesztették régi hitüket, de mégsem tudnak meglenni valamelyes hit nél-kül, amely gondolataiknak irányt szabjon.

Amidőn az egyetemes testvériséget és az ember gyámtalanságát tanította, a keresz-ténység a rómaiaknál lerontotta a haza fogal-mát és megsemmisítette az antik művelődést. A szocialista eszmény diadala ugyancsak szét-bontaná a haza kultuszát s az osztályharc ál-tal polgárháborúkat idézne föl, amely minden hazát önmaga lerombolására hajtana.

A vallásos formájú hitek, mint a szocializmus, megingathatlanok, mert az érvek hatás-talanoknak bizonyulnak a misztikus meggyő-ződéssel szemben. A hívő hisz és nem okos-kodik.

Minden dogma, s különösen minden politikai dogma, rendesen az általa fölkeltett reményekkel igázza le az embereket, nem pedig okos-kodásaival.

Egyedül az észtől vezéreltetve, a pacifisták alapos okok alapján nyilvánították a háborút lehetetlennek. Csupán azt az egyet felejtették el, hogy a népeket olyan [erők irányítják, amelyekre az értelemnek nincs befolyása.

A történetírók csodálkozva fogják megállapítani, hogy a német szocialista káté csak azután kezdte el pusztításait a francia munkások közt, miután azt a kátét Németországban a gyakorlatban már rég elhagyták.

Bármennyire eltérnek is az alapeltekben, a kollektivista szocializmus és a militarizmus pontosan ugyanarra az eredményre vezetnek: a szolgáságra.

Sok gondolkozó vitatja, hogy a szocializmus diadala a barbárságba való teljes visszatérésre vezethet. Oroszország példája legalább azt mutatja, hogy a szocialista hit igájában lévő nép hamarosan az anarchia állapotába esik, amelyben áldozatává válik olyan szomszédjainak, akik bizony édes-keveset törődnek az ilyen következményeket szülő hittel.

Csak képzelt rokonság fűzi össze a latin szocializmust az amerikaival és a némettel. Ez utóbbiak ugyanis főképpen a vagyonosság té-

melésével foglalkoznak s ezt a termelést mozdítják elő, jól tudván, hogy ezzel egyszersmind a munkás is jól jár. Ellenben a francia szocialisták egyedül a vagyon elosztásával foglalkoznak előszeretettel s ezért ők és törvényhozóik szüntelenül üldözték a tőkét, ezzel elterítették a nemzeti vállalatoktól s kényszerítették, hogy külföldi piacokra vándoroljon ki. Ilyképpen siettették gazdasági hanyatlásunkat.

Az osztályharc — amelyet a francia szocialisták fölkaptak, miután német elvtársaik már elhagyták — még sokkal gyilkosabb és sokkal költségesebb lenne, mint a népek háborúja. Ez utóbbiak ugyanis csak átmeneti pusztulást okoznak, az előbbi azonban végleges romlást idézne elő.

Az ember csak akkor adja le teljes munkaképességét, har közvetlenül érdekelve van a vállalt munka jó eredményében. Ebből a lélektani alapelvből folyik, hogy a munkás, aki nem kapja meg a fáradozásával arányos munkabért és a megszabott fizetésű állami alkalma-zott mindenkor csak közepest munkát fognak teljesíteni.

Ha a szocializmus csak abban állana, hogy javítani akarja a tömegek sorsát, az egész világ szocialista volna, de az elméletnek két alapvető pontja: az osztályharc és a tőke elnyomása, maguk után vonnák a társadalmak szétbomlását és romlását.

A tőke fontos szerepe még sohasem bontakozott ki olyan élesen, mint a világháborúban. Gazdagságából nemcsak az ország hatalmas gazdasági terjeszkedése következik, hanem kü-

lönösen védekező ereje s ennek nyomában: függetlensége. Nagy tehát annak a jelentősége, hogy ne gátolják fejlődését, amint ezt a szocialista befolyások uralma alatt álló törvényhozók mindenáltalan megteszik.

Az államok, ahol a szocialisták megszerzik a hatalmat, a tőkének — nem lerombolására, mert ez lehetetlen, — de kivándoroltatására, rohamos hanyatlásra vannak ítélezve.

Ha a tőke már a jelenlegi háborúban is elsőrangú szerepet játszott, még döntőbbet fog játszani a jövendő háborúkban. A 75-ös ágyú gránátlövése 60 frankba, a 305-ösé 2500 frankba kerül. Egy 4 kilométerre lévő ellenséges ágyú szétrombolására több mint 1000 lövedéket kell felhasználni a 155-ös típussal. Egy 10,000 frankot érő ellenséges ágyú szétrombolása több mint 800,000 frankba kerül a 155-össel, és még sokkal, de sokkal többe magasabb kaliberű ágyúkkal. A szakemberek, akik ezeket a számításokat végezték, 25 milliárdra teszik a háború kezdete óta *) csak a tüzérségre költött kiadásokat.

A tőkenélküli ország védelemnélküli ország.

A szocialista illúziók csodálatos makacssága élesen kibontakozik egy tudós író következő soraiból:

«A kemény próba, amelytől három év óta az egész világ szenvéd, semmi tanulságul nem szolgált a szocialistáknak. Makacsul ugyanazon formulák körül forgolódnak, amelyekkel egykor a legveszedelmesebb illúziókat megteremtették.

*) A könyv megjelenéséig, 1917 végéig. (*Ford.*)

Az egész háborúban csak azt látják, hogy érvül hozhatják föl a társadalmi osztályharc érdekében, amely tanításuk alaptétele.»

A szocialistáknak, akik a gazdasági törvényektől független, elvont elméletek világában élnek, könnyű megigémiök a tömegeknek a monhón szomjúhozott paradicsomot, míg a szocializmus ellenesei, akik hajthatatlan gazdasági szükségszerűségek határai közé vannak szorítva, nem tehetik ugyanezeket az ígéreteket és így nem is lehet ugyanaz a tekintélyük és hatásuk.

A szocialista tévedések közt a legveszélyesebb annak meg nem értése, hogy az osztályharc árt a termelésnek, amelyből a munkás is minden hasznat húz. A német szocialisták, akik ezt a harcot tóvább tanítják könyveikben, gyakorlatilag már régen lemondattak rólá.

Az ész, a tőke és a munka: ez a háromság teszi ki a jelenkor ipari fejlődés lényeges tényezőit. Míg olyan országokban, ahol a szocialista illúziók uralkodnak, ezek a tényezők még harcban állanak, addig más népeknél a három elem társulássá alakult ki, amely haladásuk főkútforra lett.

Lehetetlen megmondani, vájjon a tőke eltünik-e majd a jövőben? Manapság nem lehet tagadni, hogy miután nem egészen egy évszázad alatt átalakította a világot, elengedhetetlen tényezője marad az új haladásnak.

Hogy bizonyos szocialista ábrándok szívosságát megértsük, emlékezzünk arra, hogy egy dogma abszurditása sohasem árt a terjedésének.

Fölfoghatjuk a szocialista hitvallás hatalmát, ha megállapítjuk, hogy a helyrehozhatatlan balszerencse ellenére is, amelyet okoznia kellett, hívei mitsem vesztettek hitükből s még ma is azzal az igénytelivel lépnek föl, hogy a társadalmon délibábjaikkal uralkodjanak.

A szocialista hitvallás sok lélekben olyan hódítást tett, hogy egyéni szabadságról, kezdeményezésről, az állam jogai korlátozásáról beszélni előtte annyi, mint valamely letűnt kor nyelvén beszélni.

A szocialista tanok szemszögéből» a világ-háború két, látszólag ellentmondó jelenséget mutat. Egyrészt szétrombolta a nemzetköziség! elméleteket, bebizonyítván, hogy a faj teremtette kötelékek sokkal erősebbek, mint a foglalkozás érdekei. Másrészt a szolgaságig menő állami beavatkozás kifejlődése pillanatnyilag megvalósította a legkáprázthatóbb szocialista álmot.

A szocialista hitvallás terjedése igazolja a történelemnek azt a törvényét, hogy ha a népek néha meg is változtatták isteneik neveit, nem tudnak szabadulni a nagy fantómuktól, amelyek hivatva vannak életüket irányítani.

4. A kormányok szükséges lelki tulajdonságai.

Az államfő manapság akaratok összetétele, amely az akaratokat irányozhatja, de ha nem tudja irányozni, azok uralkodnak őrajta.

Valamint a természet erőit ismerő orvos ura a jelenségeknek, úgy az államférfiú, aki tudná

kezelní a lelki erőket, kénye-kedve szerint irányozhatná az emberek érzelmeit és akaratát.

Az ügyes államférfi fel tudja használni az ábrándokat, amelyektől sok lélek nem tud szabadulni. Ellenben a tapasztalatlan államférfiú üldözi azokat és mégis ő az áldozatuk.

A népek lélektanának nemismerése mindenkor végzetes politikai hibák kútforrása volt.

Kizárolag a könyvek között élni, ez meggátolja azt, hogy valaki megértse a realitásokat. Ezért oly veszedelmes az országokra az elméleti emberektől gyakorolt kormányzás.

Mentői bajosabb egy politikai probléma, annál több ember találkozik, aki azt hiszi magáról, hogy meg tudja oldani.

A tiszta látás hiánya és a határozatlanság a politikusok rendes hibái. Minthogy irányítani nem tudják az eseményeket, engedik, hogy azok uralkodjanak őrajtuk s alávetik magukat minden vakesetnek.

A politikusok között, akik a népek sorsának gyeplőit tartják, nagyon sok szimplista szellem találkozik, aki megvan arról győződve, hogy a természet törvényeit is megmásíthatják az ő rendeleteik. Ellenben ritka a megfigyelő szellem, akinek megvan az érzéke a lehetőségek iránt s aki arra szorítkozik, hogy igazodjék a dolgok folyásához, s nem lép föl azzal az igénnyel, hogy más mederbe terelje azt.

A tömegek hajlandók azt képzelní, hogy kormányzóik valami magasabbrendű, csalhatatlan lények. Ezért olyan nagy a dühök, ha a balsiker leleplezi az embert a bálvány mögött.

A miniszter értéke nagyban függ a kömye-

zetétől. Ámde az embereket kiválasztani még sokkal nehezebb művészet, mint a kormányzás.

Ennek az embernek, akiből miniszter lett, jobb lett volna kocsisnak lennie, ez meg, aki kocsis maradt, megérdekelte volna, hogy miniszterré legyen — monda Napoleon. Ez szent igaz, de hogyan kell megtenni a különbséget és fölfedezni az igazi tehetségeket?

A legrosszabb zsarnokok nem olyan veszedelmesek, mint a határozatlan kormányzók. A határozatlanság minden katasztrófát szült.

Ha annyi államférfiú árul el határozatlanságot a cselekedeteiben, ez azért van, mert nincsenek tisztában azzal, mit akarnak és mit bírnak.

Az az ember, aki nem bír uralkodni idegein, méltatlan arra, hogy a politikai hatalomnak akárcsak legalsó fokát is elfoglalja. Az 1870-iki háború azért vált kikerülhetetlenné, mert olyan miniszter vezette az ügyeket, akinek nem volt elég nyugalma ahoz, hogy cselekvés előtt megállapítsa, vájjon igazak és szabatosak-e azok az adatok, amiket a viszály kitörését okozó hamisított távirat tartalmazott. Egy ellenséges diplomata finom psychologijának sikerült faji ingerlékenységünket kihasználnia s bennünket a katasztrófák egész sorába dönteni.

Az állam vezetőinek tudniok kell ahoz, mint válasszák meg az indító okokat, amelyek a különböző lelkivilágéi emberekre hathatnak. A német diplomaták például képtelenek voltak erre a megkülönböztetésre s nem fogták föl, hogy a terror, amely olyan hatást gyakorolt

a balkáni népekre, semmi hatással nincs más fajokra.

Az átlagpolitikusok egyik legveszélyesebb szokása, hogy megígérik azt, amire! biztosan tudják, hogy nem bírják megtartani.

A politikában az intézmények nem olyan fontosak, mint az erkölcsök.

A parlamenti gyülekezetek eléggé megfelelő politikai uralmat képviselnének, ha távol lehetne őket tartani a félelem, féltékenység, a gyűlölkodás nagy fantomjainak lidércnyomásától. De ezek voltak huszonöt év óta az ipart, a pénzügyeket, a hadsereget szétbontó törvényeknek s y politikai üldözéseknek sugalmazó!.

A pártszellem és a választóktól való félelem a törvényhozóknak vajmi kérés szabadságot adnak a helyes ítéletre.

Az Egyesült Államokban, ahol az állam jogai nem számosak, a politikai befolyások is hatástalanok maradnak. A politikus szerepe csak olyan országokban válik végezetessé, ahol az állam a tevékenység egész körét magának foglalja le.

A népekre minden veszélyes, ha olyan férfiak vezetik, akik inkább nézik azt, hogy intézkedései milyen hatást gyakorolnak valamely pártra, mint azt, hogy mit érnek azok általában s a közérdekre való tekintettel.

A politikai tapasztalatlanság rendesen abban nyilvánul, hogy egyre-másra halmozák a megszorító rendszabályokat. Minthogy jobbadán vaktára kapkodják elő, rendesen ellentétebe kerülnek a gazdaság minden törvényével és csakhamar vissza kell vonni azokat.

A kormányok, amelyek nem tudták megteremteni a közvéleményt, sokszor csak akkor ismerik meg azt, amikor már az fölborítja őket.

A jellemnélküli államférfiak hiába próbálják egyéni gyengeségüket a kollektív gyöngeséggel alátámasztani.

Semmit sem lehet várni a politikusoktól, akiknek a világ csak olyan tükrőr, amely csupán vágyaikat, ábrándjaikat és rémeiket vetíti vissza.'

Míg a tudós kutatja az igazságot, anélkül, hogy félne a következményeitől, ,a középszerű politikus nagyon bizalmatlan iránta és ellenségeinek tekinti. Cenzúrázza a kifejezését, abban a kába reményben, hogy ezzel megsemmisítheti magát az igazságot.

A legveszedelmesebb politikai hibák közé tartozik az, ha ragyogó szónokokra bízzák a közügyek intézését. Már Napoleon megjegyezte, hogy a nagy szónokok, akik alkalmasak gyülekezetek hangulatának kormányzására, alkalmatlanoknak bizonyulnának a legszerényebb ügy intézésére is.*

A nagy szónokok ritkán nagy gondolkozók. A szónok művészete elsősorban abban áll, hogy ügyesen kezeli a csalóka formulákat, amelyek hatást tudnak gyakorolni a tömegekre.

A politikus, aki tevékenységét beszédbe fekteti, ritkán fekteti azt cselekedetekbe.

A diplomaták csak úgy, mint a nők, a legtöbbször hallgatással adják meg a legvilágosabb nyilatkozatot.

Az igazi államférfiú néha hajthatatlannak mutatkozik szavaiban, de sohasem tetteiben.

A modern népek életén uralkodó szükségszerűsségeket nem lehet összeegyeztetni a hajthatatlansággal.

Kormányozni annyi, mint paktálni, paktálni nem annyi, mint engedni.

A bölcs kormányzónak nem szabad elfelejtenie, hogy a múltak befolyása szab határt az ember jelenben lehetséges cselekvésének. Az élők tömegét minden a holtak kerete fogja körül.

A kormányzók számára hasznosabb ismerni, milyen a felfogásuk az embereknek bizonyos dolgokról, mint ismerni a dolgok való értékét.

Eletre ébreszteni, növelni vagy eltüntetni az érzelmeket és hiteket a népek lelkében: ez a kormányzás művészetiének egyik lényeges eleme.

Aki a nép' érzelmeit kezelní tudja, az akaratát is tudja irányítani. Aki pedig tudja ezeket az érzelmeket állandókká tenni, az újjá is tudja teremteni a nép lelkét.

5. A kormányoknak a háborúban leleplezett tököletlenségei.

Az éleslátás hiánya volt az államférfiak általános jellemvonása a háború előtt és alatt. Olyan kormányférfiak, akik az eseményeket csak néhány hóval megelőzőleg is előrelátnák, már csak kivételesen akadnak.

Az előrelátásra való képtelenség és a határozatlanság minden megboszulják magukat. A németek borzalommal gondolnak arra, mily romlás fenyegette volna hajórajukat, ha annak

idején egy angol miniszter rövidlátása át nem engedte volna nekik Helgoland szigetét. A szövetségesek csak keserűséggel tudnak visszaemlékezni, milyen más lett volna a háború lefolyása, ha, a hadjárat elején, az egyik miniszter kellő határozottsággal s előrelátással elrendelte volna, hogy néhány páncélos kövesse nyomon a német hajókat Konstantinápoly felé irányult útjokban.

Egy világosan látó császár megértette volna, hogy Németországnak minden más birodalomnál jobban érdekében állott a béke fenntartása. Fölfogta volna Bismarck mélyértelmű tanácsát, hogy sohase vesszenek össze Oroszországgal.

Az előre nem látás következményei alig hozhatók helyre. A szövetségesek százezernél több embert vesztettek el haszontalanul abban a hiú igyekezetben, hogy előzőleg elkövetett viagyáztatlanságuk és habozásuk csorbáit kiküszöböljék.

A népek urai folyton csak értéküket vesztett eszmékből élnek most is. A tények által legjobban bebizonyított igazságok egyike, hogy egy ország sem nyer azzal, hogyha idegen népeket akaratuk ellenére szándékozik magához csatolni. Ezt tapasztalta Ausztria egykoron Velenczével, Németország Elzászszal, amelyötven év óta a zavarok és nagy költségek kútforrása számára.

Ez a szó, hogy «fülkése» mondá egy angol miniszter, sok balszerencse magyarázata.

Míg egykoron semmiféle befolyással nem volt a történelem folyására, a népek akarata egyik döntő tényezője lett a modern politikának.

Ha a nagyhatalmakat olyan rosszul értesítik külföldi ügyvivőik, ez azért van, mert ezek — csak hogy főnökeik megbecsüljék őket — egyebet sem tesznek, minthogy visszhangozzák az ő nézeteiket;

Illúzióink a bulgárokra és görögökre vonatkozólag, a háború kezdetén, aligha fakadtak más forrásból.

A lélektani erők kezelésében elkövetett hibák könnyen megsemmisíthetik a fegyverzet főlényét. Németország is Tapasztalta ezt: diplomátainak pszichológiai vaksága újabb és újabb ellenséget szólított ellene sorompóba.

A gyönge kormányok, épügy, mint a jellemtelei egyének, kevessé felelmetesek az ellenségeik, ellenben veszélyesek barátaik számára. Oroszország ennek a példának az illusztrációja a háború alatt.'

A «diktátor» csak fikció. Az ő hatalma a valóságban szétoszlik számos névtelen és felelőtlen aldictátorra, akiknek zsarnoksága és korrupciója csakhamar elviselhetetlenné válik.

Minden felelősségnélküli hatalom gyorsan zsarnoksággá változik.

Fogalmat alkothatunk borkereskedőink ropsztant hatalmáról s arról a félelemről, melyek törvényhozóinkat eltöltik, ha megállapítjuk, hogy legkiválóbb hadügymíniszterünk megbuktott, mert a katona egészségének védelmére hivatközva, megpróbálta megakadályozni az ő üzletüket.

Sok szempontból lehet a mi parlamentünk értékét vitássá tenni, de el kell ismerni, hogy a kebeléből kiküldött nagybizottságok nélkül

nem lett volna sem muníciónk, sem elég ágyúnk a védelemre. Nem tudta volna ezt megszerezni egy kormány sem, még ha abszolút hatalommal rendelkezett is, de bürokrata illúziók rabja volt volna.

A politikában olyan általános túllicitálás minden veszedelmes módszer volt. Lehet, hogy pillanatnyilag hasznos a pártnak, de sohasem az a kormányzottaknak.

Ha a napi hasznosságokat előnyben részesítjük a tartós igazságokkal szemben s ha a pilatenyi vélemények szerint „kormányoznak”, ezzel gyögyíthatatlan helyzeteket teremtünk a jövendő számára.

6. A háború politikai tanulságai.

Sohasem volt a kormányzás bajosabb mesterség, mint aminő lesz a háború után. Egyik legnagyobb nehézség lesz talán az, miképen szakítsanak az egyetemes beavatkozás szokásával, amelyet a háború tett szükségessé.

Biztos kézzel játszani az embereket mozgató érzelmek hanglétraján: ezt a művészettel nem lehet sem könyvből, sem iskolában megtanulni. Tapasztalati ismeret maradt az, amelyet csak a gyakorlatból lehet elsajátítani. Persze, ez az elsajátítás nem könnyű: erről tanúskodik a sok-sok lélektani hiba, amiket a háború alatt elkövettek.

A népek viselkedésének nagy motorai: a hitek és az érdekek. Minthogy a hiteket nem lehet eloszlatni sem észokokkal, sem erőszakkal: a kormányzóknak csak arra kellene szó-

ritkozniok, hogy az érdekeket kiegyenlítsék. Az üldözés és a véres háborúk sok évszázadának kellett lefolynia, hogy ennek a lélektani alapelvek igazsága bebizonyosodjék.

Az események irányítására legalkalmasabb férfiak is csak bizonyos határig, amelyet nem tudnak előrelátni, bírják irányítani azokat, azontúl ellenben már az események ragadják magukkal őket.

A politika eredményei nem egyszer nagyon különböznek kitűzött céljaitól. Németország bizonyosan nem is sejtette, mily szolgálatot tesz Angliának azzal, hogy belekényszerítette a háborúba. A, jelen szempontjából: kikerültette vele az írlandi polgárháborút s roppant birodalma laza elemeit egy homogén tömeggé tömörítette. A jövő szempontjából: jelentékeny módon nöteti gazdasági és ipari hatalmát, miután megértette vele a germán beszivárgás veszélyeit.

Ipara haladása révén Németország béke esetén mihamar elérte volna hegemonia-álma megvalósulását. így pedig fölforgatta a világ-egyetemet olyan eredményért, amely szöges ellentétben áll azzal, amit elérni törekedett.

Laplace a valószínűségekről írt könyvében bizonyítgatja, hogy a «jóhiszeműség mily előnyökkel jár a kormányok számára, amelyek azt eljárásaik alapjává tették. Ellenben nézze-tek — teszi hozzá — a balsors mily mélységeibe taszítja gyakran a népeket vezetőik nagyravágyása és hitszegése. Valahányszor egy hódításvágytól ittas nagyhatalom egyetemes uralomra tör, a függetlenség érzelmé a fenyegetett nemzetek között szövetséget hoz létre,

amelynek az az ország csaknem minden esetben áldozatul esik.» Több, mint száz év előtt íratott ez a lap; a benne foglalt igazságok örökéletűek lesznek, ámbár nincs sok kilátásuk arra, hogy a gyakorlati életbe is átmenjenek.

Az alapelvekért vívott háborúk mindenkorban sokáig húzódnak. Ilyenek voltak az ó-korban a perzsa háborúk, az új-korban a vallásháborúk, a harmincéves háború, a nagy francia forradalom háborúi. Ha az Egyesült-Államok függetlenségi harca csak öt évig tartott, ez azért volt így, mert a hadviselő felek egyikének pénzügyi összeroppanása lehetetlenné tette a háború folytatását.

A nemzetek számára minden veszélyes, ha túlsók viszálykodással terhelt multjok van.

Bármily hatalomra tesz is szert valamely nemzet, bármily nagyok is hódításai, bármily fölénYES is a hadi fölszerelése: hatalma nem tarthat tovább, ha egyszer már állandó veszedelmévé vált a többi népnek. A múltban már nem egy hódítónak kellett ezt tapasztalnia; s manapság a németek ismétlik meg ezt a saját rovásukra.

Már II. Frigyes állította föl a tételet, — később utódai gyakorlatilag alkalmazták — hogy a háború olyan ügy, amelyben a legkisebb aggályoskodás minden tönkretehet. Szerinte nem lehetne háborút viselni, ha nem volna meg a zsákmányolás, gyűjtogatás és öldöklés jogá.

A közvéleménnyel szemben nem lehet kor mányozni, de a közvéleményt viszont meg lehet teremteni. A német kormány egyik erőssége

az volt, hogy népének közvéleményét már rég-től fogva abba az irányba terelte, hogy a hódító háború szükséges. Ezt egyetemei, újságai és számos egyesülete útján érte el.

A politikai, vallásos vagy faji csoportok ellen alkalmazott kivételes intézkedések ezt a csoportot csak erősítik. Ha üldözik, ez csak növeli cohaesioját, amely meglazul, mihelyt a bánásmód egyenlőtlenségei megszűnnek. Ez a lélektani törvény tartatta meg a zsidókkal egyéniségeket évszázadokon át. S hogy félre-ismerte ezt a törvényt, Ausztriának szükségképen látnia kell országai szétbomlását.

Valamely nép meghódítása lehet egy nap művé. De beolvasztása sokszor századokat követel. Sőt gyakran maga az idő — bármily hosszú az — nem is elégséges. Anglia sohasem tudta egészen magához csatolni Írországot; Ausztriának mindig ellenségei maradnak az uralma alá hajtott népek.

Az erőszak nem elég erős ahhoz, hogy a fajok lelkét összeohassza. Ámbár ezt a lélektani törvényt a történelem szilárd igazsággá avatta, a népek urai még most sem fogták föl.

A magasabbrenclű szellemek hasznát a népek kormányzására nézve nagyon nyilvánvalóvá tette az 1870-iki háborút követő húsz év története. Németország akkori kancellárja el tudta szigetelni Franciaországot, amidőn Olaszországgal, Romániával és Ausztria-Magyarországgal szövetkezett, s utóbb megszerezte Oroszország és Anglia jóakaratú semlegességét. De ez a helyzet fokról-fokra tünedezett, amióta Németországot kihívó vezetők kormányozták, akik

folyton készek voltak Európát a német erővel fenyegetni.

A népek számára, amelyek fajban, nyelvben, vallásban, érdekekben különböznek egymástól, csak két kormányforma lehetséges: a tiszta autokrácia és az autonóm tartományok szövetsége. Az utóbbi kormányforma válik manapság országszerte uralkodójává. Anglia ezt kísérlete meg Transvaal-lal és Írországgal, Ausztria Magyarországgal, s nemsokára bizonyosan többi országaival és tartományaival is. Valószínű, hogy Oroszország, amely annyi különböző népből tevődött össze, a -felforgatások egész sorozata után ugyanilyen elkülönülésekre fog kilyukadni.

Egy nép sem remélhet jobb kormányt, mint aminő ő maga. Határozatlan telkeknek határozatlan kormányok felelnek meg.

Ha a demokratikus kormányok eleddig mindenkor ügyvédek kormányai voltak, ez azért van, mert a parlamenti harrok uralkodó szerepet engednek a beszédnek. Ellenben az ipari civilizációkban a technikai rátermettség sokkal szükségesebbé vált, mint a szónoki képesség, minél fogva — úgy látszik — a technikus van hivatva arra, hogy az ügyvéd helyét elfoglalja. Ez egyike a reformoknak, amelyre leginkább gondol Anglia. A szónok-politikus átlagos típusa eltűnőben van.

Nagy viszontagságok idején a nép ereje adja meg a kormányzók erejét.

,

VII. RÉSZ.
A JÖVŐ PERSPEKTÍVÁI

1. A háború néhány következménye.

Az európai háború egyikét nyitja meg a történelem ama nagy korszakainak, amikor — mint a reformáció és a francia forradalom idején — a népek egész életfelfogásukat, eszményüket és ezzel élite-jüket is megváltoztatják.

A béke másnapjára fognak a háború leg-nevezetesebb visszahatásai megnyilvánulni. A küzdelem tovább fog húzódni a gazdasági, ipari s társadalmi harcokban, amelyek azután átalakítják a' népek jövőjét.

A vilagháború anyagi következményei talán nem is lesznek annyira fontosak, mint a nyomában járó szellemi átalakulások. A külső, anyagi világ megváltozása rohamosan új belső világot alakít ki.

Kétségtelen, hogy Európa földrajzi határait nem fogja túlságosan módosítani a háború, de meg fognak változni a lelki határok.

A háborúk az erkölcsi értékek egész ranglétraját fölforgatják. A cselekedet, amelyet rendes időkben mint bűntettet szigorúan meg-torolnak, a csatában dicsőséges erényné válik. Az egyéni érdek eltűnik. Az emberi életnek immár csak kollektív fontossága van.

Annak a gyakorlati bebizonyítása, hogy idegen népeknek katonai leigázása költséges, meddő és ennél fogva haszontalan művelet, talán

meg fogja kímélni a világot újabb öldöklések től.

Helyesen jegyezték meg, hogy sok nagy lángész gyakran a háborús korszakban bukkant föl. Az a század, amelyben Raphael, Michelangelo, Galilei, Copernicus megszületett, olyan idő volt, amikor példátlan vad harcok marcangolták az egész világot. Descartes a háborúban írta meg a módszerről szóló munkáját. Úgy látszik tehát, mintha a háború minden energiát föltüzelne. Valószínű, hogy egész sereg tudományos és ipari fölfedezés fá tökéletesítés nem valósult volna meg a mai háború. nélkül.

A háború valamely népet magas kedvre tüzel, vagy lehangol, aszerint a lelkiallapot szerint, amelyben a harc kitörésekor leledzik. Az 1870-iki háború nagyon lesújtotta Franciaország lelkét. Ellenben a mostani háború föllesztette szunnyadó energiáit.

Németország abban a hitben, hogy új piacokat szerez, végül elvesztette azokat is, amelyeket bírt, különösen a Keleten. Kétségtelen, hogy Japán lesz az európai háború eredményeinek fő élvezője.

Mit fog találni tűzhelyénél, ha sebei haza-viszik, a német katona, aki határtalan bőségről, a zsákmányból kikerülő kincsekről álmodott. Az adók mumusát, amelyek megőrlő munkára és reménytelen szegénységre kározzatják majd. Ha ezt a tényt millió és millió ember fogja megállapítani, ez talán módosítja majd eszméiket a háborúk előnyeiről.

Csak a tények taníthatják meg a német népet, mit érnek filozófusainak elméletei.

Gazdasági romlás, elvesztett kereskedelmi piacok és összeköttetések: íme ez ellensúlyozza a németek meddő győzelmeit. minden statisztika azt mutatja, hogy a «Mittel-Europa», bár mily tökéletesen szervezzék is, nem pótolhatná a többi országokkal való forgalom hiányát.

A középeurópai gazdasági tömbbel szemben fog állani a többi hatalmasság még sokkal erősebb tömbje.

A háború közvetlen következményei elégé kézzelfoghatóak: a munkáskéz és nyersanyagok hiánya, a pénzügyi terhek és adók emelkedése, a többtermelés szüksége a megkevesbbedett eszközök mellett. S ezeken a látható jelenségeken kívül fölütik majd fejüköt olyan távoli következmények, amelyeknek annyira számos a lehetőségük, hogy ma nem is képzelhetjük el.

Egy német statisztikus az európai háború első három évének költségeit így állapítja meg: pénzkiadás 430 milliárd, halott 7 millió, nyomorék 5 millió. Bajos volna fölfedezni, mit nyernek ezzel a világpusztlás szerzői.

Nem is szólva Oroszországról, ahol a bangok, az ipar és a kereskedelem teljesen német kezékben volt, Németország beszivárgása egyebütt is rohamosan terjedt. Csak a háború fedhette föl a veszélyt, amellyel a német császár-ság a világot fenyegette.

A földmívelés a háború után kétségkívül nagyobb fontosságra tesz majd szert, mint az ipar. A készletet, amely gabonaneműekben és húsban a népek rendelkezésére állott, végkép kimerítik majd a tömérdek seregek, amelyeket etetni kellett, úgy hogy az országok hiába

próbálják magukat a külföldről újra ellátni. Ebből az árak hallatlan emelkedése következik be majd mindaddig, valamíg új élelemforráskat nem sikerül teremteni. Ennél fogva a területek és gyarmatok földmívelési kihasználása lesz szükségszerűleg a népek főfoglalkozása.

Némely országban, s különösen Angliában, a mezőgazdasági ipar egyre jobban háttérbe szorult. A szükség, amelyet a torpedózás tett fenyegetővé, rohamosan az első helyre tette. S ugyanígy lesz ez minden országban, amely önállósága megőrzésére igényt tart.

Ha csak félszázaddal képzeljük is vissza magunkat, láthatjuk, hogy valamely nép virágzó földmívelés és közepes ipar mellett is sokkal boldogabb életet élhet, semmint ha gyárait túlzottan fejleszti. Bizonyos, hogy a háború egyik hasznos következménye lesz, hogy a népek egy kicsit elhagyják a gyárakat a föld kedvéért.

A békében érzik meg majd istenigazában a polgárok a háború terheit.

A középosztályoknak a háború következtében beálló elszegényedése az országokat állandóságuk egyik főelemétől fogja majd megfosztani.

Franciaország ebből a háborúból kétségtívül emberben, pénzben egészen kimerülve kerüli ki, de talán megszabadulva politikai és társadalmi ábrándjaitól, amelyek végezetre gyógyít-hatlan elfajulásra vitték volna.

A háború, befejeztével, nagy elpusztítója lesz majd minden ügyességnek: a katonai, az ipari s különösen a szellemi ügyességeknek.

2. A politika jövendő veszélyei.

A háború végeztével az új emberekben szükségszerűen új hitek is keletkeznek, de beleütközve olyan fölfogásokba, amelyek túlságosan ősiek arra, semhogy gyökerestül kiirthatok lennének, erőszakos viszályokra adnak majd okot.

A béke fölkeltette problémák épügye meglepnek majd előre nem látott voltukkal, mint a háborús kérdések. Kétségbeéjtő lenne, ha csak a politikusokra bíznák megoldásukat.

Már most gondolni kell arra, hogy a háborúra következő napon Franciaország nyersanyag nélkül, ipar nélkül, hajótér nélkül, szén nélkül, háromszoros adók és számos város fölépítésének szükségletével találja magát szemben. Ilyen körülmények között elméleti politikusokra bízni az ország kormányzását, nem pedig iparosokra, gazdákra és kereskedőkre: ez egyértelmű volna a romlással és anarchiával.

A kritikai szellem és a dogmatikus szellem minden időben kibékíthatetlen ellenfele marad egymásnak. Az előbbi az értelem körébe, az utóbbi a misztikus és érzelmi világ körébe tarthatozik.

A dogmatikus szellem hisz és nem okosodik. Nemcsak a vallásokban uralkodik, hanem a társadalmi és katonai intézményekben is.

A jakobinizmus, az állami védelem rendszere és az államszocializmus a háború után époly végzetes ostorai lehetnek a világnak, mint a germán betörés. Akkor ezek lesznek a legfőbb kormányzati eszközök: kényszerrend-

szabályok, inkvizíciók, lekvirálások, maximálások.

Olyan országokban, ahol a politikai pártok türelmetlenek egymással szemben, az igazgatási központosítás soká szükséges marad, s csak az ipari és pénzügyi decentralizáció látszik lehetőségesnek.

A jövendő kormányok legnagyobb nehézsége lesz a különböző társadalmi csoportok sokszor eltérő érdekeinek egyensúlyozása olymódon, hogy ne ártsanak egymásnak kölcsönösen és tartsák szem előtt a közérdeket.

3. A jog és az erő.

A jog filozófiai története három, egymásra következő korszakra osztható: 1. *az élettani jog* korszakában az állatvilágra és az embernek az állatokhoz való viszonyára terjedvén ki: egyedi szabálya az erősebb törvénye; 2. *a társadalma* belső jogának korszakát jellemzi a kollektív lény közérdekű uralma az egyénen; 3. a *társadalma* külső *joga*, vagyis a *nemzetközi jog* korszakában a jog, amelyet eleddig csak az erő által gyakorolt uralom alapított meg, most már csak úgy fog fejlődni, ha a népek közös érdekei teremtik meg szankcióját.

A társadalom kebelében a jog előbbrevaló az erőnél; a különböző társadalmak közti viszonylatokban ellenben a jog szorul háttérbe az erő elől.

A tisztán katonai szellemű népeknél a jog valamit megtenni egyszerűen annyit jelent,

hogy van hatalmuk valamit megtenni. Az ilyen fölfogás ellen egyedüli érv az ágyú.

Az állatok irtásának a joga egyedül értelmi erőnkön alapul. Ugyanennél az elvnél fogva adják meg a német bölcselők a magasabbrendű fajoknak a gyengébbek megsemmisítésének jogát. Ennek következményekép minden civilizációt végromlással fenyegethetne a pillanatnyilag legerősebb emberi csoport, s a népek visszaesnének a történelemelőtti idők barbárságába..

Ha metafizikai tartalmuktól megfosztjuk, a jog meghatározásait vissza lehet vezetni JustiniánusyDigestáinak erre a tételere: «az, ami minden országban mindenkinék, vagy a legtöbb embernek hasznos.» Tehát a hasznosság uralma a jog egyetlen alapja, azonban, mint-hogy ez a hasznosság országonkint változik, ez esetben nem lehetne beszélni egyetemes jogról.

Az erkölcsök haladása bizonyos alapelvekre vezetett, amelyekben minden polgárosult nemzet megegyezik és amelyek megsértése egyetemes fölháborodást vált ki világszerte. A népek ezeket az alapelveket akarják megvédeni, ha azt mondják, hogy a «jogért» harcolnak.

Egy társadalmon belül az egyének közötti viszonylatokban a jognak szükséges támása a rendőr. A népek közötti viszonylatokban eleddig egyedül az ágyú tudta helyettesíteni a rendőrt.

A jog a társadalmi szükségletek szülötte. A törvényeket csak akkor lehet haszonnal kodifikálni, ha a szokás már állandósította azokat.

A törvénykönyveknek csak akkor van érté-

kük, ha már gyökeret vertek a lelkekben. Ha csupán a büntetésre támaszkodnának, nem volna hatalmuk.

A világi jog először csak a vallásos jognak kiterjesztését jelentette. Az isteni akarat helyét később a királyok, és még sokkal később a kollektivitások akarata foglalta el. Bizonyos népéknél, mint a muzulmánoknál, a világi jog néni lévén elválaszta a vallásos jogtól, annak a törvénynek, amelyet a vallás nem támogat, nincs tekintélye. Erről gyakran elfejtkeznek a mi gyarmatosítóink.,

A hódítás joga, hajdani eszmék maradványa, s a függetlenség joga, amely a népek modern eszméje, semmikép sem egyeztethetők össze. Ezért a Németország és a többi világ közt kiütött háború meg fog ismétlődni, valamíg ezeknek az elveknek egyike teljesen el nem tűnik.

Egy gyöngé állam szövetsége egy erős állammal nem eredményezhet a gyöngé állam számára egyebet, mint szolgáságát, ha az erős állam győz, vagy végrömlását, ha az erős állam vereséget szenved. Törökország a német birodalommal való szövetségének nem köszönhetett egyebet, mint Arábia, Örményország, Mezopotámia, Syria elvesztését és teljes pénzügyi összeomlását.

A jognak, amely arra számít, hogy betartsák, szükségszerű kísérője az erőhatalom.

Az erő nem nyomja el sokáig az eszmét, mivelhogy az elnyomott eszme hamar erő szülőjévé válik.

A német psychologistsok azt tanítják, hogy a

siker vak helyeslést vált ki és, hogy a népek szemében a diadalt ülö ügy mellé szegődik mindig a jog is. Már pedig látniok kellett, hogy éppen abban a percen fordultak országuk ellen a semlegesek, amikor győzelmeit aratta.

Az erővel való visszaélés az erő lerombolásával végződik. Ilyenkor az elkövetett erősakosságokat és bűnöket kiengesztelik a fiák, akik soká nyögnek az apáiktól elkövetett igazság-talanságok súlyos terhe alatt.

Leigázni még nem annyi, mint meghódítani.

Az erő, amely csak anyagi fegyverekre támaszkodik, végül époly tehetetlenné lesz, mint az erőírálküli jog.

Az erőszakra alapított jog uralkodhat egy ideig, de nem lehet tartós, mert csakhamar szövetségeket teremt, amelyek ellene szegzik a még erősebb jogot. Az ilyen szövetségek keletkezése állandó törvénye a történelemnek. Látjuk, mint alakult ki minden kísérlet után, amely európai uralomra tört; így V. Károly, XIV. Lajos és Napoleon alatt.

Nagy haladást jelentett a népek számára, amikor az egyéni erőhatalom ellen egy még erősebb társadalmi erőhatalmat szerveztek. A jövő fő szociális haladása az lesz — bizony elég távol van még — hogy egyetlen nép támadó ereje helyébe lép majd az összes többi népek kollektív ereje.

A székesegyházak, könyvtárak és műremek fölgýjtása, a rendszeres öldöklések, a foglyok elhurcolása a civilizáció oly nagy visszaesését képviselik, amely — huzamossá vál-

ván — véglegessé is válhat s megfoszthatja a népeket az évszázados erőfeszítéssel kiküzdött minden erkölcsi vívmánytól.

A katonai sikerek szempontjából előnyösnek látszik a nemeslelkűséget, az emberiességet, méltányosságot és a szerződések betartását, mint ballasztot, kidobni a hajóból, azonban ez az előny csak úgy válik tartóssá, ha az illető nép beláthatatlan ideig az erősebb is marad. Ámde nincs rá példa a történelemben, hogy valamely nép mindig a legerősebb maradt légyen.

A gyönge népeknek hamar támad aggályuk; az erősebbek ezt nem ismerik.

A hódítók istenítik az erőszakot, valamíg a legerősebbek maradnak. De ha elgyöngültek, rögtön kárhoztatják azt.

A hágai jogászok bizony nagy adag illúzióval lehettek eltelve, ha azt hitték, hogy lehet törvénykönyvet alkotni szankciók nélkül is. A történelem nem ismert még ilyen törvénykönyvet, sem vallásosat, sem világít.

A népek közti viszonyban állandó törvénnyé tenni azt, hogy az erőszak megakadályozandó: ez lesz talán a jövendő legnehezebb problémája. Mindazonáltal nem haladhat a civilizáció egy lépést sem, valamíg meg nem oldották.

A civilizációnak még sokat kell haladnia, míg a népek jogai másra is támaszkodhat, mint katonái tömegére.

A társadalmi igazság feladata szankciókkal megakadályozni a társadalom életéhez szükséges szabályok megsértését. A nemzetközi igazság jövendő szerepe ugyanaz lesz, ha sikerült

majd fölfedezni szankcióit. De ennek ma még nem látszik a lehetősége.

A szerződésekkel s az emberiség törvényeit megszegő népek iránt föltámadt közbizalmatlanság lesz kétségkívül a csirája egy nemzetközi törvénykönyv szükséges szankcióinak.

Az erő — gyökerezzék az az erkölcsi vagy anyagi világban, a törvények, eszmék, vallások, avagy a fegyverek hatalmában — szükséggép szuverén ura marad a világnak. A civilizáció legfontosabb haladása lenne, ha helyettesíthetnék a fegyveres erőt erkölcsi erőkkel.

A civilizációt eszmékkel építik, de ma még csak ágyúkkal védi.

4. A reformok és a törvények.

Hosszú évekig tartó utazásokra és megfigyelésekre van szüksége, amíg fölfogja valaki, hogy az igazi reformokat nem lehet csupán törvényekkel végrehajtani.

A tudománynak és a politikának nem lehet ugyanaz a módszere. Az előbbi elsősorban az általanossal, az utóbbi a különössel foglalkozik. A tudomány az állandó vagy mesterségesen megrögzített dolgokat tanulmányozza, s ezért könnyen megállapítja a dolgok elemein uralkodó törvényeket. A politika ellenben élő és gyakran váratlan behatások által mozgatott lényekkel áll szemben.

Az intézmények értéke egyesegyedül alkalmasuk módjától függ. Egyiküknek sincs szuverén ereje.

Valamely társadalmi vagy politikai reform

ritkán hasznos, ha nem lép nyomába a lelki-világ átalakulása is.

A törvényeknek csak úgy van hatásuk, ha követik a szokásokat, anélkül, hogy megelőzni törekednének. Az a rendeltetésük, hogy szentesítsek azokat, nem pedig az, hogy megtérítsék.

A reform csak akkor tartós, ha apró, egymásrakövetkező reformok összetévődését jelenti.

A törvények és szabályok ártalmasokká válnak, ha — ahelyett, hogy közérdekű szükségleteket elégítenének ki — egyszerűen az a céljuk, hogy egy párt követeléseit, elégítsék ki.

A törvények nem lehetnek igazságosak, ha egyenlőtlen lelkivilágú emberekre egyformán alkalmazzák. Európai kódexszekkel kormányozni a gyarmatokat, az alatt az ürügy alatt, hogy beolvassák: veszedelmes utópia.

A szabályzatokat csak úgy fogják föl és veszik figyelembe, ha rövid és világos formába foglalják. A hosszú szabályzat szükségkép rossz, mert az emberek nem tudják észben tartani minden részét.

Németország egyik erőforrása az volt, hogy militarizmusa révén be tudta tartatni a szabályokat és törvényeket, amelyeket a latin népek csak kevéssé tartanak tiszteletben.

Egyetlen törvény tiszteletét megingatni annyi, mint az összes többinek erejét megingatni. A háború elején életbeléptetett moratórium-rendeletek ürügyül szolgáltak arra, hogy az emberek kivonják magukat a szerződéses kötelezettségek alól s ez olyan csapást mért a társadalmi szervezetre, amelytől csak igen nehezen fog magához térti.

A háború után nem az lesz az igazi haladás, ha új törvényeket bocsátanak ki, hanem az, ha a meglévők egy nagy részét eltörlik.

A háború nem lesz hiábavaló, ha megtanított arra, hogy ahelyett, hogy minden csak az állam reformját követelnek, önmagunkat kell reformálnunk.

A nép ereje nem lehet tartós, ha a törvényei, intézményei, eszméi és tanai nem állandók.

A jogot nem csinálják, az magától csinálódik. Ez a rövid formula tartalmazza egész történetét.

5. A népek jövő függetlensége.

Az életkörülmények általános megdrágulása a háború alatt s a szigorú szükség, amely egy sereg termékben világszerte beállott, megmutatta a népeknek egymástól való ipari, kereskedelmi és pénzügyi függését. A közigazdák már jelezték ezt, de sohasem győztek meg senkit.

A népek egymástól való függésének példájául föl lehet hozni azt a tényt, hogy a háború előtt a francia fémpar az ország keleti részén Westfáliából szerezte be a szenet és cserébe vasércet adott. A francia kohászat époly kevessé tudott elleni a német szén nélkül, mint a német kohászat a francia érc nélkül.

A népek egymástól függése még a háború alatt is megnyilvánult. A robbanóanyagok gyártásához szükséges gyapot az Egyesült Államokból, a földmívelésben használt nitrátok Chiliből származtak. A pyrit, amely a sok lözszer gyártásának alapjául szolgáló kénsav elő-

állítására szükséges. Spanyolországból és Norvégiából jött hozzánk.

Bár a szabadkereskedelemnek vannak bizonyos előnyei és valószínű, hogy a jövőben dia-dalmaskodni is fog, azt hisszük, hogy a háború nagy erőt kölcsönözött a védővámos iránynak. Valójában bebizonyította a népeknek azt a követelményt, hogy lehető legnagyobb mennyiségen termeljék a maguk földjén az anyagokat, amelyekre szükségük van, hogy függetleníthessék magukat.

A lelkiviláguk között leronthatatlanul fönálló választófalak ellenére is a népek napról-napra szorosabbra fűződő gazdasági viszonyra vannak rendelve. Továbbra is gyűlölik majd egymást, de nem kerülhetik ki, hogy ne csereberéljék különböző javaikat, amelyeket földjüknek, éghajlatuknak, munkaképességüknek megfelelőleg termelni tudnak.

Ha Európa hozzájut egy hosszú béke áldásához, ezt nem jog és nemzetközi egyezmény fogja fenntartani, hanem annak a döntő bebizonyítása, hogy a népek gazdaságilag egymásra vannak utalva.

A népek egymásra utaltsága, amely minden külön akarattal szemben fölényes erejű, fölidézheti majd a nemzeteket és uraikat ma vezető eszmék mélységes átalakulására.

6. A világ militarizációj a.

A történelmi idők kezdete óta az élet létföltele volt a védőképesség. A lefegyverzett lényt rohamosan kiirtják.

A szükségletek leigázzák az embert s nem tűrnek vitát. Ámbár csakugyan nem lehet összeegyeztetni a civilizációval, a militarizmus, úgy látszik, egyedüli ismert eszköze a védelemnek azzal a veszélytelivel szemben, amely hatámasan fölfegyverzett államok részéről fenyegét.

A népeknek, mielőtt a haladásra gondolhatnának, arról kell gondoskodniok, hogy kikerüljék a rabigát.

A mostani századnak talán legjellemzőbb vonásává válik a polgárosult világ militarizációja, s minden a visszaesés, ami ebből a rendszerből következik.

A társadalmak, miután sorban alapultak vallási, v¹ katonai, jogi, gazdasági rendszeren, úgy látszik, visszatérnek a merőben katonai rendszerre.

A gazdasági és uralmi terjeszkedés szükséglete végzettszerűen kifejlődik a népeknél, amelyeknek katonai hatalma növekszik. Fölszerelesük sokba került, s megkísérlik, hogy befektetésüknek hasznát is lássák.

A békeidők fegyverkezései mintegy biztosítási díjakat képviselnek a külső támadással szemben. Ámde a hadfelszerelési anyagszükséglet fejlődése ezt a biztosítási díjat oly borzasztóan emeli, hogy csak igen kevés nép lesz abban a helyzetben, hogy elviselhesse.

A jövő egyik legnehezebb problémája lesz, mint lehet a túlfinomult civilizációkra rátuk-málni a szigorú katonai rendszert, amely ellen-tétben áll ugyan az értelem fejlődésével, de elengedhetetlen a függetlenség megóvására.

Ha az egész világ védekezésből kénytelen

magát katonaivá átalakítani, az individualizmus szükségszerűleg el fog tűnni még az olyan nemzetek kebeléből is, ahol legjobban ki volt fejlődve.

A fegyverkezés túlzása, amely a népek hatalmát megteremti, végeredményében romlássukra vezet. A csupán militarizmusra alapított birodalmak éppen a militarizmuson omlanak össze.

A római császárság hanyatlása akkor kezdődött, amikor nem volt már egyéb támasza, mint a katonai erő.

Tegyük föl, hogy a német miitarizmus szét lesz rombolva. Hogyan lehetne újjászületését máskép megakadályozni, hanemha azzal, hogy egy még erősebb militarizmust szegezünk vele szembe. így hát egy egyetemes miitarizmus lesz szükséges, hogy egyetlen egy nép militarizmusát leszereljük.

Európa csak úgy kerülheti ki a militarizmust, ha a német nép lelkivilága gyökeres átalakuláson megy keresztül. Lehet, hogy ez végbemegy majd egyszer a jövőben: ma még bizony elég valószínűtlen.

Valamíg Németország militarista eszméi át nem alakulnak, a népek csupán fegyverszünethez fognak hozzájutni, nem pedig tartós békéhez is.

Gyakran beszélnek a nemzetek szövetségről; de — amint ezt egy miniszterelnök a parlamentjében kijelentette — ezt a szövetséget csak fegyverben álló nemzetek alakíthatják meg. Ámde viszont kevéssé valószínű, hogy jófelfegyverzett népek sokáig maradnának békés-

ségesek. Legalább is nem ezt tanítja a népek lélektana és történelme.

7. A mai háborúk ipari kialakulása.

Az ágyúöntő lett az új idők nagy döntő bírája. Nélküle a világ urai mire sem képesek.

A jelenkorú háborúk sokkal inkább gyárosok háborúi, semmint a tábornokokéi. Caesar és Napóleon lángelméje is tehetetlennek bizonyulna egy ellenséggel szemben, akinek korlátlan számú ágyú áílana rendelkezésére.

A mostani háborúban a pénz fontos, de nem leglényegesebb szerepet játszott. Ellenben szinte döntő súlyúak voltak a rombolás mechanikai eszközei, amelyek a jövőben — az ipar haladásával, még döntőbb hatásúak lesznek. A jövőben bizonyára nem a legnépesebb országok, hanem azok nyerik el majd a katonai hegemoniát, amelyeknek legtöbb romboló gépük lesz.

A bölcselők, akik azt akarják bizonyítani, mily bajos bizonyos elemi igazságok elterjedése, minden esetre hivatkozni fognak majd, hány hosszú hónapnyi megfigyelésre, s hány százezer ember elvesztésére volt szükség, míg megértették a lövészárok, a drótakadályok s a messzevívő ágyúk szerepét.

A háborút olyan eszközökkel vívták, amelyek egyike sem volt tábornokaink előtt közelebb ről ismeretes: tengeralattjárók, lövészárkok, drótakadályok, repülők, nehézágyúk.

A lövészárok mozgatható erődöt képvisel, amelyet tetszőszerinti helyre lehet tologatni, ha beveszik vagy lerombolták.

A modern lövészárok lehetetlenné tette az olyan döntő csatákat, aminő a múltban az ac-tiumi, jénai és Waterlooi volt, amelyek egy nap alatt megszabták egész országok jövendő sor-sát. Mert ámbár igen hosszúak és igen gyilko-sak, a mostani harcok minden elődöntetlenek maradnak.

Eredetileg a hadvezérek lenézték a nehéz tüzérséget, ellenben ma már kénytelenek az ütközletek egyik nagy tényezőjének tekinteni. Hatékonysága azonban mégis korlátolt, mert pl. a németek nem tudták vele Verdunt bevenni.

A modern offenzíva nehézségei és az a gya-kori tapasztalat, hogy lehetetlen a lövészárkok vonalaiból áthatolni, nyilvánvalók a statisztikából. Eszerint egy méter lövészárkok szétrombo-lása 30,000 frankba, 3 tonna acélba és 5 napi munkába kerül, ellenben már egyetlen nap munkájával helyre lehet állítani egy ugyan-ilyen terjedelmű lövészárkat.

A háború újabb bizonyítna annak, hogy bármely romboló eljárás mindenkor maga után vonja új védőeszközök teremtését. A 420-as gránátvetők, a Zeppelinek, fofjtogázok stb. hatása csakhamar többé-kevésbé megsemmisült. Ezt a törvényt még a tengeralattjáró sem tudta tartósan kikerülni. Hogy valamely romboló-eszköz valóban győzhetetlen legyen, annak oly rögtöni hatásúnak kellene lennie, hogy képes legyen a hadseregeket és városokat megsemmi-síteni, mielőtt még idejük volna a védekezésre.

Ha a háborúsipar egészen kifejlődik, a rom-bológépek tömérdek számát fogja kezelhetni a gyakorlott specialisták egy kis csoportja. Akkor

az öldöklő gép fogja helyettesíteni a harcost, ahogyan a szén lépett a rabszolga helyébe.

8. A jövő lehetőségei

A mostani zavaros időkben az előre nem láthatónak birodalma annyira terjed, hogy a gondolkozás visszahököl a jövendő homályossága elől. S mégis csak ez a gondolkozás tudja valamennyire is megvilágítani az utat, amelyen a népeknek haladniok kell.

A múltak tanításai már-nem elegendők, hogy a népeket ismeretlen utakon vezessék. Mint-hogy sok olyan irányban kénytelenek cselekedni, v'aminőben még sohasem cselekedtek, gondolkozásuk új vezéreszmék szerint fog igazodni, amelyeket új szükségletek teremtenek meg.

Ámbár a jövő benne van már a jelenben, azt csak a lehetőségek formájában lehet fölfogni.

A érdekek mérlegelésére alapított gondoskodás és előrelátás lehet észszerű, de ritkán egészen helyes. A szenvedélyek és a misztikus befolyások olyan hatalmas mozgatói az életnek, hogy velük szemben az érdekek minden szempontja megsemmisülhet.

A jövőről való látomásaink főképen reményeink látomásai, amelyek azonban nincsenek szükségszerű rokonságban a realitással. De azért nem kell azokat megvetni, mert már hatalmas mozgatói voltak a tetteknek. Az olyan emberiségek, amely meg volna fosztva a reménységtől, csak nagy kínál tudna élni.

Ha a jövőre a múlt alapján következtetünk és fölidézzük emlékünkbe a misztikus eredetű

eszmék szívősságát, attól kell tartanunk, hogy Európára egy újabb 80 éves háború szakad, amelyet csak bizonytalan tartamú békeidő szakít majd meg. A mai viszály is hosszúra - nyúlással fenyeget, hacsak a németek lelkivilága meg nem változik. Mert a vereségek a keresztesháborúk és a vallásháborúk újjáéledését sem akadályozták meg s azok addig tartottak, míg az öket előidéző misztikus illúziók makacsul megmaradtak.

Mentői jobban fejlődik ki a civilizáció, annál fenyegetőbb viszályokat idéz föl. Ha a hegemóniára való minden, növőben lévő vágyódás (a németeké, oroszoké, a balkáni népeké, a japánoké stb.) összemérkőzik, a béké korszaka hosszú időre bezáródik.

Lehetetlen a mai háborúk kimenetelét a régebbiekre alkalmazható szabályok szerint megjósolni. Egykor már egy-két zászlóalj elvesztése eldöntötte egy nép sorsát, minthogy a megvert seregeket nem tudták pótolni. Ma ellenben sok százezer ember elvesztése sem hozhatná meg a végleges döntést, a mostani védelmi eszközök és a harcolók könnyű pótłása következetében.

Az új háború fő-főtanulsága, amely talán meg is fogja akadályozni túlsúrű megismétlődését az, hogy ebben a küzdelemben, amely millió és millió embert dob a harcba, egyik ellenfél sem szenvedhet teljes és végleges vereséget. Szét lehet rombolni a seregeket, de nem lehet megsemmisíteni a népeket.

Hogyha meg akarjuk mondani valamely háború előrelátható tartamát, mérlegelni kell a

hadviselő felektől maguk elé tűzött reális célokat. A mai európai háború tétje valójában Antwerpen és különösen Konstantinápoly, a Földközi-tenger, Egyiptom és az indiai utak kulcsa.

Ennek az ősi városnak a birtoka annyit jelent, hogy birtokosa Európa egy részét is gazdasági függőségen fogja tartani.

Hogy Franciaországnak mily életbevágó szüksége van kikerülnie a bizonytalan békét, erről igen helyes megjegyzéseket tett egyik ellenségeünk, Hohenlohe herceg: «Franciaország életrehalára, váltig fog harcolni; a francia nép nagyon is jól tudja, hogy léteről van szó. Nagyon jól tudja azt is, hogy soha többé nem lát majd oldalán olyan sok és olyan hatalmas szövetségest. Nagyon jól tudja, hogyha nem kerül ki győztesen ebből a borzasztó küzdelemből, minden győzelmi esélye örökre el fog tűnni.»

Remélni lehetne, hogy a világháború okozta pusztulás és romlás emléke sokáig meg fogja akadályozni a háborúk föhijulását, ha az ember nem tudná, milyen rövid a népek emlékezőtehetsége.

A csodálatosan szép városok elpusztítása hordák által, amelyek nem bírták fékezni ősi vadságukat, azzal a félelemmel tölthet el, hogy az évszázadokon át megőrzött műremeket mind elpusztulhatnak majd. A jövő talán csak egy olyan világot tart meg az emberiségnek, amelyben az összes elpusztított műremeket gyárak, kaszárnyák és lövészárkok fogják helyettesíteni. Akkor azután a civilizált népek sajnálni fogják, hogy oly soká életek.

A jövő csatái, amelyek valószínűleg a levegőben fognak lefolyni, főcéljukul a városok fölgyjtását és lakosaiknak kisszámú gépész-mérnök által való kiirtását fogják kitűzni. Kétségkívül a polgári népesség rendszeres kipusztítása fogja helyettesíteni a fegyveres katonaság kipusztítását.

Egy német diplomata azt állította, hogy a rombolóeszközök rohamos fejlődése következtében a legközelebbi háború megsemmisíti a fehér fajt. Bár e faj³;teljes eltűnése kétséges, az bizony lehetséges, hogy az ilyen küzdelmek megismétlődése esetén a boldogulás és virágzás kormány pálcája a szélső kelet nemzeteinek kezébe száll át. rí'

A népeket a háború új formái annyira hozzászoktatják majd ahhoz, hogy az állam ráteszi a kezét polgárai nemzeti életére, a szabadságára, vagyonára és létfoltételeire, hogy fölmerül az a kérdés, vájjon nem lesz-e a világ jövendő törvénye az ó-kori rabszolgaságra való visszatérés. Az eg: éni jog és szabadság ismerete akkor annyira megsemmisülne, hogy az emberek még mint eszmét sem tudnák már fölfogni.

A német birodalom egyik legfontosabb személyisége követelte, hogy az állam az elvesztett vagyona helyreállítása céljából kötelezze összes polgárait valamely mesterség gyakorlására. A fényűzési tárgyak gyártása meg lenne tiltva, szinte megsemmisítő adókkal terhelnék az embereket, akik ilyen tárgyakat, különösen festményeket akarnának birtokukban tartani. Ha az efféle tervek megvalósulnának. Németország

egy gigászi gyárrá válnék, ahol a polgárok tömegei szigorú káplárok vesszője alatt kiviteli cikkeket és ágyúkat gyártanának, egy igen szerény adag sör és káposzta fejében. Egészen különös lelki berendezés szükséges ahhoz, hogy valaki ilyen poklot állítson föl eszményül.

Hogy kaszárnyában, gyárban töltök az életünket csak azért, hogy várjuk a halált a csatáráron: ez volna hát a művelődés és erőfeszítés annyi századának a betetőzése? Hiszen akkor jobb volna visszatérni a barlanglakok korszakába.

Az ember a barlangokban kétségkívül veszélyektől környezve élt, de legalább valamelyes szabadságot is élvezett.

Tartós békére nem nyújt biztos kilátást sem a népek szövetsége, — mert ezek a szövetségek bizonytalanok — sem a nemzetek egymásra utaltságának kimutatása, — mert a misztikus hit uralkodik minden érdek fölött, — hanem csak az, ha a német népben új filozófia foglalja el a hegemonia misztikus eszményének helyét. De az efféle átalakulás mindig igen lassan megy végbe.

Nem nagyon valószínű, hogy Európa nem-sokára újra felvirradni látja majd a szabadság korszakát. Mert a militarizmus reáleselkedő mumusán kívül, miképpen kerülheti ki azt a sokféle láncot, amiket az állami beavatkozás és szocializmus teoretikusai álmaikban már testére kovácsolnak.

VIII. RÉSZ.

A TUDOMÁNY KÖRÉBEN.

1. A tudományos igazságok és bizonyosságaink határai.

A tudós hasznosítja a természet erőit és meghatározza törvényeit, de mélységesen rejtvé marad előtte azok való lényege.

A tudományok hajnalhasadásakor a tények úgy tűnnek föl, mintha igen könnyen volnának megmagyarázhatók. Mikor azonban a tudomány bővül, az olyan, látszólag egyszerű jelenség is, mint egy gyantásbot villamossá tétele, egy gyertya elégése, vagy eg-y test esése, megmagyarázhatatlanná válik.

A megfigyelés birodalmában a tudomány soha sem mondott csödöt. Csupán a magyarázatok birodalmában állhat be igazi csőd.

Minthogy minden tudományos igazságunk csupán a mi mértékünkkel alkalmazott hozzávetés, magyarázata attól az agytól függ, amely megformulálza.

A tudományos törvényekből levont következtetések, végül rendesen nagyobb fontosságra tesznek szert, mint ezeknek a törvényeknek a fölfedezése. A thermodynamika három főtörvényét néhány sorba lehet összefoglalni, s mégis alkalmat adtak számos kötetnyi magyarázat megszületésére.

A látszólag legbiztosabb tudományos igazsá-

gok is csupán egyezményes bizonyosságok. így pl. a geométria lényeges sarktételei a gondolkodásnak fölfoghatatlan testekre vannak alkalmaszva.

így pl. hiába próbálnánk elképzelni egy pontot, amelynek ne volna három kiterjedése. Egy reális pontnak, — azaz olyannak, amelyet a gondolat föl is foghat — szükségkép van kiterjedése és következésképen átmehet rajta több párhuzamos vonal, ami ellentétben áll a geometria egyik leghíresebb sarktételével.

A nagy tudományos fölfedezések azzal kezdődnek, hogy intuíciók 'ébrednek a lélekben féltevések formáját öltve, s ezeket kell azután a tapasztalatnak igazolnia.

Aki nem akarja a hipotézist vezérül elfogadni, az arra kárhoztatja magát, hogy a vak- eset legyen a mestere.

Minden idők emberei éltek a féltevésekkel, azonban még a tudatlan végleges bizonyosságul fogadja el azokat, a tudós csupán kísérleti igazolás után tulajdonít nekik értéket. A féltevés az ő szemében csak egyik lépcsőfoka az igazságnak.

A tudományos és különösen a filozófiai tanak, hogy győzzön, nincs szüksége nagyon biztos okok támasztékára. Elég, ha csupán nagyon erős hiten alapszik.

A banalitás, mihelyt algebrai nyelvbe ültetik, sok ember szemében megszűnik banalitás lenni. A leghatározatlanabb elméletet is könnyen elfogadják, ha csak matematikai képlet mezét ölti föl.

A tudományok története bizonyítja, hogy az

igazságul fogadott tételek java része a legtöbbször csak egyszerű pillanatnyi szempont, amelynek rendeltetése az, hogy eltűnjék.

Valamely dogma régisége egyáltalában nem bizonyít még szabatossága mellett. A bölcselők és a tudósok két ezer éven át hittek az atom elpusztíthatatlanságában. Ma ellenben már bebizonyult a tapasztalásból, hogy az anyag is alá van vette annak az egyetemes törvénynek, amely szerint a dolgok megöregedésre s elhalásra vannak kárhoztatva.*

Még tudományos kérdésekben is ritkaság, hogy ipegyőződéseink csak tapasztalon alapuljanak. Még a legkönnyebben bizonyítható elméleteket is, mint a vérkeringésről, vagy az anyag anyagtalanításáról szólót, csak azután fogadták el, miután hivatalos tekintélyel fölrúházott tudósok is hozzájárultak.**

A hasznosság és igazság nagyon különböző ismeretek. Lehet, hogy az ember kénytelen elfogadni valamely szükségszerűséget, de veszélyes volna az emberi szellem haladására, ha — amint ezt a pragmatisták teszik — azonosítanák az igazat a hasznossal.

Két, ellentétesnek látszó igazság néha nem

* Ezt a bizonyítást jelen munka szerzője végezte. Tíz évi kísérleti kutatást igényel az, 18 emlékiratban, amelyek össze vannak fogalva «Az anyag evolúciója» (*L' Evolution de la Matière*) c. munkában.

** Magamnak is volt alkalmam ennek a téTELNEk igazságát megállapítani, amidőn három évig egymagám állítottam a legnevesebb francia fizikussal szemben, hogy az urárium sugarai, — amelyek se nem törnek, se nem verődnek vissza, se nem sarkulnak, — a fizika új mezéjére tartoznak.

egyéb, mint ugyanannak az igazságnak egy-mást kiegészítő töredéke.

2. Az aktív és inaktív igazságok.

A viselkedésre való hatásuk szempontjából bizonyosságainkat be lehet osztani aktív és inaktív igazságokra. Ez utóbbiak merőben banális állítások formáját öltik magukra, amiket.) mindenki megismétel, anélkül, hogy befolyásolnák az embert, valamíg egy katasztrófa el nem árulja erejüket.

Az az igazság, amely érzelmekbe, szenvedélyekbe, hitekbe, érdekekbe vagy egyszerűen csak a közönbösségebe ütközik, inaktív igazság marad; sőt sok szellem számára nem is igazság: többé.

Volt nekünk a háború előtt sok inaktív igazságunk, így pl.: a messzevívő ágyúk fölénye, a bő muníció haszna, a lövészárkok fontosságít és még több más. Ámde csak a tapasztalat tette nyilvánvalóvá az értéküket.

Valamely igazság kimondása nem ér semmit, ha nem ragadja meg eléggé a lelket, hogy tett indítékává is legyen.

A katasztrófák sokszor szükségesek, hogy aktív igazságokká változtassák az inaktív igazságokat. A német visszavonulás megállása marne-i csata után, bebizonyította — könyveink elméletének egészen megfelelőleg — hogy a lövészárkokkal meg lehet állítani egy betörést. Minálunk nyolc département pusztult el abból az okból, hogy ez az igazság, amely aktív volt

a németek számára, inaktív volt a mi számunkra.

Némely igazság azért marad hatástalan, mert látszólagos egyszerűsége elfödi a nehezen fölfogható következményeit. így pl. nyilvánvaló igazságnak tekinthetjük, hogy nem kell mindenáron versenyre kelni vetélytársainkkal olyan területeken, ahol a természetes kútforrások minden erősebbké fogják őket tenni. Ennek az igazságnak a tartalma jóval többet ér, mint amit külseje elárul, ámbár még — úgy látszik — kevessé értették át. Pedig teljes; átértéstől függ egész gazdasági jövőnk.

A nyilvánvaló igazságok hamar hatástalanokká válnak. Ezért kell azokat gyakran, s változatos formában ismételgetni.

Valamely igazság sikere nagyban függ attól az időponttól, amelyben kifejezték. Amikor egy jeles angol tábornok a háború előtt hazájának egy hatalmas sereg szükségét hirdette, nem hallgattak rá. Ugyanígy áll a dolog a tiszta tudomány birodalmában is. Senki sem fogadta be Lamarck eszméit, amidőn, Darwint megelőzőleg, a transformizmust tanította.

Még olyan igazságok is, amelyek képesek a jövőt bevilágítani, hatás nélkül maradnak a jelenre, amikor még csak kevés szellem tudja fölfogni a horderejüket.

A tévedés gyakran termékenyebb nemzője a cselekedetnek, mint az igazság.

3. A természet és az élet.

Minden lény élete millió és millió apró sejt életének summáját képviseli, amelyek mind más és más funkciót végeznek és úgy viselkednek, mintha külön egyéniségek volna, s képesek volnának külön-külön megszabni evolúciójuk irányát.

Az élő lényt olyan épülethez lehet hasonlítani, amelynek kövei nagyon hamar elhasználódnak, úgyhogy folyton meg kell újítani. Az épület majdnem egészen megtartja eredeti alakját, azonban nemsokára, nincs már semmi benne eredeti anyagából.

Evolúciójuk alatt az élő lények sejtjei egész sereg fizikai és kémiai műveletet végeznek, amelyek hasonlíthatatlanul bonyolultabbak, mint aminőket laboratóriumainkban végezünk. Ezekben a műveletekben nincs semmi vak gépieség, mert a pillanatnyi szükséghez képest módosulnak. Úgy mennek a dolgok végbe, mintha a sejtek a mindenből különböző és bizony sokszor a mindenből sokkal magasabbrendű értelemben vezetné.

A pirinyó kezdeti sejt, amelyből minden élő lény ered, s amely határozott irányban fejlődven ki, majd madár, majd ember, majd tölgyfa lesz, hosszú múltat és rengeteg jövőt foglal magában. Ez az elemecske, amelyet évszázadok halmoztak föl, egész világát leplezi le az erőknek; s olyan gépezet irányítja azokat, amelyet elménk sehogysem ér föl.

Az a tudós, aki képes volna megoldani azokat a problémákat, amelyeket egy élő lény

sejtjei minden pillanatban megoldanak, a többi emberét oly végtelenül meghaladó értelemmel volna megáldva, hogy szinte istenségnek volna tekinthető.

A létért való harc szörnyű törvénye, amelynek hatásait a civilizációk enyhíteni törekszenek, úgy látszik, örök törvény. Tulajdon testünk sejtjei is állandóan harcolnak egymás ellen. A küzdelem époly heves a növények, mint az állatok életében. A növények harcolnak a föld színén egy kis napos helyért és a föld alatt a talaj táplálékainak birtokáért.

A mozgás és a küzdelem az élet törvényei. A nyugalom a halál.

A fizikai erők s különösen a nap sugárzása, szabják meg civilizációnk föltételeit és körülményeit. Túlságos meleg vagy tiilságos hideg magától értetődővé teszik a vad vagy legalább is barbár életet.

Minden geológiai korszaknak meg volt a maga királya. A piramis-korszak szerény trilobitáit követték a secundair-korszak óriás hüllői és sokkal később az emlősei, amelyek közül egy szép nap az embernek erednie kellett. Ö meg viszont várja, mint fog a világnak új ura keletkezni, akinek talán az lesz a jellemvonása, hogy felsőbb értelmével foltudja majd fogni a ma még érthetetlen élet jelensége két.

Az élő lények hirtelen átalakulásáról szóló mutációs törvény, amely helyettesíteni akarja a lassú evolúció törvényét csupán azt jelzi, hogy az észrevétlen belső változások egymásra következő sorozata után az élő lények egyen-

súlya annyira módosult, hogy már egy könnyű ok is hirtelen megváltoztatja a képüket.

A hirtelen mutáció forradalom, de olyan forradalom, amely lassú evolúciónak koronája. A népek forradalmai ugyanennek az elvnek az alkalmazását jelentik.

Minthogy az idő működik közre a dolgok általános egyenlősítésében, a végtelen kicsiség is szülhet végtelen nagyságot. A legapróbb polyp-félék építettek földrészeket. Szigeteket és hegységeket teremtett a legapróbb homokszemek folytonos fölhalmozódása.

Az idő szükségszerű társa minden teremtésnek.

Nem a természet állapította meg az állatok és az ember közt azt a mélységet, amelyet nyelvünk megvető kifejezéseivel iparkodunk megjelölni. A mi nyelvünk szerint a nőstényállat nem várandós, hanem vemhes; nem szül, hanem ellik; nem hal meg, hanem megdöglök, nem temetik, hanem bekaparják. Megvetésünk az állatok iránt nem tudható be egyébként, min a velük való rokonságunk nem ismerésének.

Mindig balgaság a természet állítólagos céljairól beszélni, holott olyan kevessé ismerjük ezt a természetet. Hisz a mindenktől annyira eltérő világban működik. Az ő értékei nem ami értékeink és ő nem törődik ami rendszabályainkkal.

A civilizáció és a természet nyilván nagyon különöső célokat követnek, amelyek sokszor egyenesen ellentmondanak egymásnak. így például az igazság a társadalmak létere elengedhetetlen emberi alkotás, amelyet azonban a természet vak erői nem ismernek.

4. Az anyag és az erő.

A tudományos gondolkozás evolúciója a fél-tétlen bizonyosságról a fokozatosan haladó bizonytalanságokra vezetett. Még ötven év előtt a tudomány az igazságoknak olyan koszorúját jelentette, amelyet a kételkedés még nem her-vasztott el. Az épület alapjai bámulatot keltettek nagyságukkal. Úgy látszott, hogy a tudósok egyenletei, amelyekkel a dolgok végső elemeit: az időt, tért, anyagot és erőt összekötötték, a természet törvényeihez vezetnek. A leg-újabb fölfedezések azonban megsemmisítették összes illúzióinkat a világgegyetemről.

A klasszikus mechanika, hajdan a látszólag legbiztosabb tudomány, fedte föl a legtöb bizonytalanságot, mióta a tapasztalat kikezdte az alapjait. Abban a korban, amidőn hívei úgy gondolták, hogy megmagyarázhatják a világot a mozgás egyenleteivel, a világgegyetem nagyon egyszerűnek tűnt föl. Manapság azonban nyil-vánvalóvá lón, hogy a dynamika képtelen a dolgokat megmagyarázni. Az energetikai mechanika, amely a jelenségekben csak az energia módosulásait látja, szintén nem vezetett biztosabb magyarázatokra.

Az új tapasztalatok, amelyek vonatkoznak: a tömegnek a gyorsaságával való változására, az anyag és erő azonosságára, az energia sugár-zására változó nagyságok («Quanta») elemei által, következéskép a megszakgatott és foly-tonosnak a jelenségekben való helyettesítésére: kellőképen megmutatták, milyen gyenge lábon

állanak az egykor megingathatlanoknak tekin-tett tudományos alapelvek.

Egy kiváló mathematikus helyesen jegyezte meg az új eszmékre nézve, hogy manapság tanúi lehetünk annak, hogy ugyanaz az elmélet «majd a régi mechanika alaptételeire, majd meg olyan főltévésekre támaszkodik, amelyek annak tagadásai». Amilyen biztos a tudomány, amíg a tények területére határolódik, époly bizonytalanabbá válik — még pedig napról-napra bizonytalanabbá — a magyarázatok birodalmában.

A mechanika tételei, amelyek már annyira módosultak az utolsó években, még jobban meg fognak változni, ha az az eszme általánosul, hogy az anyag egyszerűen időleges állandósággal fölruházott energiaforma. Az anyag és az erő, amelyek egykor látszólag két különválasztott világot jelentettek, ma már csak mint ugyanannak a dolognak különböző alakjai je-lenkeznek.*

A természet minden elemeit hihetőleg láthatlan kötelékek kapcsolják össze. A vonzás szálán oscillál az óceán a csillagok és a föld között. A testek térfogata folyton változik a környezet hőmérséklete szerint. Az asztal, amelyen ezeket a sorokat írom, alá van vetve a világegyetem minden csillaga vonzásának, vi-szont ő is vonzza valamennyit. Semmi sem marad elszigetelve a világ gépezetében.

A váratlan tünemények, amelyeket az anyag

* L. Gustave Le Bon: *L'Évolution des Forces*. («Az erők evolúciója») a Bibliothèque Scientifique-ben, Paris. E. Flammarion.

disszociációjának fölfedezése tárt elő, megmutták, hogy körülvesznek minket gigászi erők, amelyekről alig van sejtelünk s amelyek még ismeretlen törvényeknek engedelmeskednek. Ezek között az erők között leghatalmasabb az atomközi energia, s ez is ismeretlen volt még néhány év előtt, amint ismeretlen volt a vil-lamosság hosszú évszázadokig.

A khémiai reakciók, erőforrások, melyeket kihasználunk, módosítják a molekulák egyensúlyát, de alig érintik az atomok állandóságát. Ha a tudomány elér egészen odáig, hogy képes lesz a testek atomjait egészen szétválasztani, ezzel ákkora erőforrás kerül majd a kezébe, amely szükségtelenné teszi a szén használatát s gyökerestől átalakítja a népek létfoltételeit.

A legállandóbb anyag is, pl. egy márvány-tömb, látszólagos mozdulatlansága mellett is intenzív élet s benyomásra való reagálás képességét rejti magában, amelyet könnyű felfedezni bizonyos eszközökkel, aminő pl. a bolométer. Az anyag, amelyet hajdan tétlen elemek, a nyugalom jelképének tekintettek, csakis alkotó atomok roppant gyors, forgatagos mozgása révén áll fenn. Az anyag a mozgás, semmiképen nem a nyugalom.

Az anyag egyensúlyi állapotát jelenti a belső erőknek, amelyek benne székelnek, s a külső erőknek, amelyek körülveszik. A test meghatározása tehát elválaszthatatlan környezetétől. A legkeményebb fém is gözzé változik, ha környezete bizonyos változást szenved. A víz szílárdtá, folyékonyá, vagy gözneművé lesz, a környezet szerint, amelybe merítik.

Meglepő látni, hogy a tudomány, amely oly könnyűséggel figyeli meg a tényeket, mily nehezen jut el törvényei meghatározásáig. Több mint félszázadnyi kutatás telt bele, amíg rájöttek, hogy a törvények, amelyek valamely energia-modus (hő, villamosság, mozgás stb.) megjelenését meghatározzák, azonosak azokkal, amelyek valamely folyadék lefolyását irányítják, minél fogva energia nem nyilvánulhat más-kép, mint bizonyos elemek denivellációjával.

A természetben az elemek látszólagos kicsisége gyakran nincs viszonyban hatásai nagyságával. Az elefánt vagy a tölgyleírati sejtje sokkal kisebb, mint egy gombostű feje. A leg-parányibb fémdarabka végtelen nagymennyiségű atomközi energiát tartalmaz.

Bármely természeti erővel megkaphatjuk az összes többit, kivéven azokat, amelyek az élő lényeket éltetik. Életet csak élet teremt.

5. Filozófiai látomások.

Ha a természetet emberi érzelmeink szerbit megítélt formában személyesenők, az meglehetősen közepes tulajdonságokkal felruházottnak látszanék. Vadságát leleplezné az a kötelezettség, amelynek minden teremtményt alávet, t. i., hogy faldossák egymást, hogy élheszenek. Értelmisége korlátoltak tünnék föl, mert látjuk, hogy egymásután sok, sok alakkal próbálkozik, mielőtt a legtökéletesebb sikerülne neki. Jóakarata a mi szemünkben a semmivel volna egyenlő, mert a vészthozó mikroba létét

époly gonddal biztosítja, mint a leghatalmasabb lángész életét.

A természetet személyesítő lény, ha szándékai felől megkérdeznék, - kétségkívül azt felelné, hogy a szükség és az idő uralma alatt állván, nincs semmi akarata, s hogy nem tud jobban olvasni a végzet könyvében, mint ahogyan a teremtmények tudnak.

Az emberek sohasem szűntek meg az örökkévalóságról álmودozni, azonkörben pedig mindenig csak a mulékonyat uralják. A legnagyobb birodalmaik megsemmisültek, maguk az istenek is elporladtak s manapság a csillagászat bizonyítja, hogy az eget benépesítő csillagok is eltűnnek végezetre.

Eszménk a dolgokról szükséglép változnak ^ aszerint, hogy müékony alakjukat, vagy örök tartalmukat vesszük-e szemügyre.

A vallások hajdan arra tanították az embert, hogy a múltba nézzen és úgy tekintették őt, mint aki ma már megvan fosztva eredeti fényességétől. Ellenben a tudomány azt mutatja, hogy a haladás a jövőben van. Erőfeszítéseink a jövendő emberiség hatalmát teremtik meg.

A régi hitek ígérite egyéni örökkévalóság helyére lép a faj folytonosságának és tökéletesbülésének érzelme. Nem elég telen ez az eszmény, hisz a csatamezőn millió meg millió ember áldozza föl az életét, hogy olyan lények jövendő boldogulását biztosítsák, akiket sohasem fognak látni.

Az emberi szellem minden inkább akar valami délibábos magyarázatot, mint semmi magyarázatot.

A jelenségek törvényei oly könyvben vannak megírva, amelyből csak néhány sort is olvasni, nem elég az emberélet.

Kitartani amellett a meggyőződés mellett, hogy a világ végzettszerűségek uralma alatt áll, amelyek ellen az ember tehetetlen marad, anynyit tesz, mint elfelejtkezni arról, hogy a tudomány minden haladása éppen e végzettszerűségek szétbomlasztásában áll. A nagy epidémiaiák megszűntek végzettszerűségek lenni, mi helyt okaik ismereteseik lettek.

A történet amellett látszik tanúskodni, hogy sokkal könnyebb a természetet leigázni, mint tulajdon érzelmeket. A természeti erők szolgálatunkba vannak hajtva: a nap, a villám, az óceán rabszolgáinkká válnak, ellenben se hogysem tudtuk még elérni, hogy ősi állatiságunk bizonyos ösztönein úrrá legyünk.

Minthogy a csillagászat is képtelen három egymásra ható test pályáját kiszámítani, fölfogjuk, hogy lehetetlen a társadalmi jelenségeket befolyásoló ezer meg ezer elem kölcsönös működését kiszámítani. Előrelátás e részt csak úgy lehetséges, ha az elemek egyike nagyon túlsúlyba jut a többi rovására.

A tudomány sohasem szolgálhat erkölcs alapjául, mert semmiféle összehasonlítás nem lehetséges az erkölcsi és fizikai törvények között. Az előbbiek társadalmi szükséget jelentenek, amely népek szerint változékony. Az utóbbiak egymáshoz hasonlítva változnak.

Minthogy minden meghatározásunk összehasonlításra vezethető vissza: ami semmihez sem hasonlítható, mint a tér, az idő és az erő, nem

is alkalmas meghatározásra, hanem csak a mérésre.

A dolgok jelentőségének filozófiai értékelése teljesen a megfigyelő szempontjától függ. Valamely felsőbbrendű, az időtől független szellem az emberi fajokat jelentéktelen hangyaboltyoknak venné, amelyek ezt a fokozatos kihűlés által biztos halálra szánt földgolyót benépesítik. Az a szellem, amely csak a természetet nézne, a legnagyobb lángészben csakúgy, mint a leghitványabb penésgombában is egyenrendű szervezeteket látna, amelyek egy pillanatra életre keltek az anyagból s arra vannak rendeltetve, hogy csakhamar visszatérjenek belé. Ellenben kizárolag emberi szempontból az ember oly minaenség középpontja, amely elég hosszú tartamú, hogy örökösnek vehessük.

Nem szükséges gondolatainkat, túlságosan lenyűgözni hosszú vitákkal a dolgok hiábavalóságáról a bennünket beburkoló titkokról. Az igazi bölcsesség az, hogy kövessük sorsunkat, anélkül, hogy túlsókat foglalkoznánk egy oly világ-egyetem titokzatos céljaival, amelyeket nem fogunk föl. Mi lenne a tiszavirág egynapos élete, ha idejét arra fecsérelné, hogy ennek az egyetlen napjának rövid voltáról vitatkozzék?

A boldogság keresése s az igazság keresése nagyon különböző. A boldogságra vágyó embernek bölcs dolog, ha nem kutatja túlságosan a dolgok alapját. Ellenben az, aki csak az igazságra mohó, köteles megkísérlni, hogy minden elmélyítsen.

Az volna a legmagasabb rendű filozófiai fölfedezés, mert megengedné, hogy a dolgok lé-

nyegébe hatoljunk és behajózzuk a végtelent, ha sikerülne az anyagot és erőt máskép is megismernünk, mint a külső világgal való viszonyunkban. Pedig máskép fölfognunk jelenleg lehetetlen, mert egyedül e viszonylatok alkotják a sajátságokat, amelyek alapján a dolgot meghatározzuk.

Minden tudomány csakhamar az oksorok áthághatlan falánál ér véget. Egyetlen jelenségnél sem tudjuk a végső okát.

A csillagászati megfigyelés fölfedte, hogy a csillagok alakulásuk különböző korszakait élik. Úgy látszik tehát, azok is megfutják a dolgok végzettszerű körpályáját: születnek, nőnek, hanyatlannak, meghalnak. Valószínű, hogy lakott világok, mint a mienk, amelyeket virágzó, a tudomány és művészet csodáival telt városok borítottak, már nem egyszer bukkantak föl az örök éjszakából, s megint visszahanyatlottak, nyomot sem hagyva maguk után.

A mindenisége és a rajta lakó lények átmeneti formák, amelyeket örök erők irányítanak.

TARTALOM.

Bevezető 5

I. RÉSZ.

A történelem vezérlő erői.

1. Az anyagi és erkölcsi hatalmak	13
2. A biológiai és érzelmi erők	14
3. A misztikus erők	16
4. A kollektív erők	18
5. Az értelmi erők	21
6. A történelem magyarázatai	24
7. A Magyarázatok és az okok	25
8. A mi előre láthatatlan a történelemben	26

II. RÉSZ.

Csaták közben.

1. A nagy tnsák lélektani eredete	31
2. A csaták lélektani elemei	32
3. A nemzeti genius és a haza eszméje	34
4. A holt ak él· te és a halál filozófiája.	37
5. A személyiség háború-okozta változásai	39
6. A bátorság formái	40
7. A rábeszélés és parancsolás művészete	42

III. RÉSZ.

V népek lélektana.

1. A t-épek lelkének alakulása	47
2. Néhány nép ossz- hasonlított lélektana	49
3. Miért nem értik meg egymást a különböző fajok?	58
4. Az illúziók szerepe a népek életében	54
5. Az egyéni vél· mény és magatartás	56
6. A kollektív vélemény	58
7. Az eszmék a népek életében	59
8. A népek öregkora	63

IV. RÉSZ.

A nemzetek hatalmának anyagi tényezői.

1. A kőszén korszaka	69
2. A gazdasági harcok	71

3. Harc a délibákok és a gazdasági szükségszerűségek között	74
4. A termékenység szerepe	76

V. RÉSZ.
A nemzetek hatalmának lelki tényezői.

1. Egynéhány másodrendű tulajdonság szerepe a népek életében	81
2. Az akarat és erőfeszítés	82
3. Az alkalmazkodás	84
4. A nevelés	86
5. Az erkölcs	90
6. A szervezet és az illetékesség	91
7. A társadalmi cohaesio és a szolidaritás	95
8. A forradalmak és az anarchia	97

VI. RÉSZ.
A népek mai kormányai.

1. A demokratikus haladás	105
2. A német étatizmus és a francia étatizmus	107
3. A szocialista hitvallás	113
4. A kormányok szükséges lelki tulajdonságai	118
5. A kormányoknak a háborúban leleplezett tökélet-	
lenségei	123
6. A háború politikai tanulságai	126

VII. RÉSZ.
A jövő perspektívái.

1. A háború néhány következménye.....	133
2. A politika jövendő veszélyei	137
3. A jog és az erő	138
4. A reformok és a törvények	143
5. A népek jövő függetlensége	145
6. A világ militarizációja	146
7. A mai háborúk ipari kialakulása	149
8. A jövő lehetőségei	151

VIII. RÉSZ.
A tudomány körében.

1. A tudományos igazságok és bizonyosságainak ha-	
tárai	159
2. Az aktív és inaktív igazságok	162
3. A természet és az élet	164
4. Az anyag és az erő	167
5. Filozófiai látomások.....	170